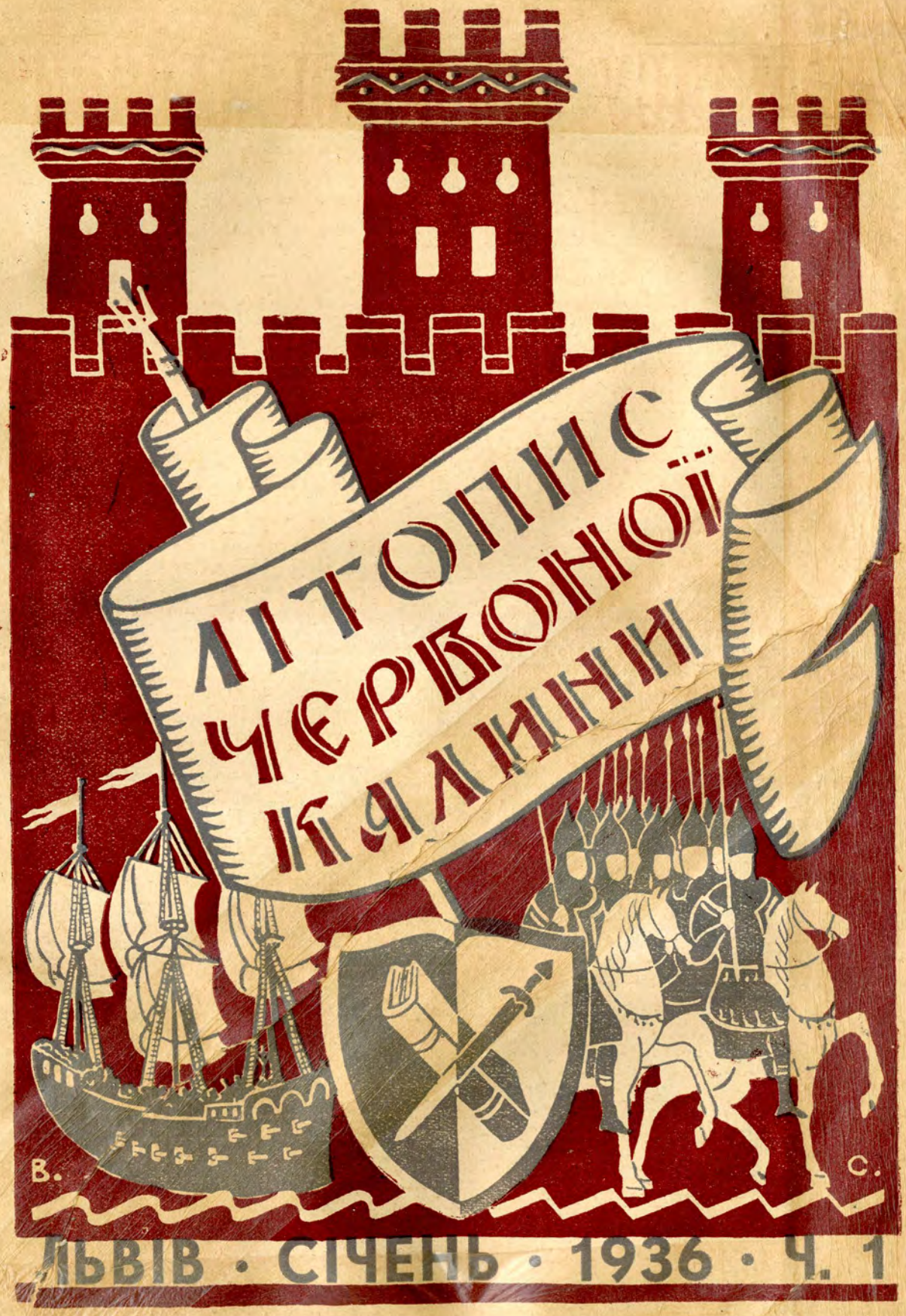
ЖЧ 16773/1936-1-12

ЛІТОПИС

Червоної Калини

07
1–12

ЛЬВІВ · СІЧЕНЬ · 1936 · Ч. 1

ПЕРЕДПЛАТА
„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“
НА 1936 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чвертьрічна 3·50 зл. — Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3 зл.

Хто пришле річну передплату до 15. січня 1936, той платить лише зол. 11.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА Ч. 12.

Почт. скр. ч. 43.

СИЛА НАРОДУ — В СИЛІ ЙОГО КУЛЬТУРИ!
ВСІ НАВЧАЙМОСЯ СВОЄЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ!
Передплачуйте на 1936-й рік оці видання:

„РІДНА МОВА“

науково-популярний місячник присвячений вивченню нашої літературної мови. Плата тільки наперед: річно 6 зл., півр. 3 зл., чверть річно 1:60 зл., окреме число 50 гр. За границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Конто чекове П. К. О. 97110.

„НАША КУЛЬТУРА“

науково-літературний місячник, присвячений вивченню нашої культури. Плата тільки наперед: річно 12 зл., півр. 6:50 зл., чверть річно 3:50 зл., окрема книжка 1:25 зл. За границею 15 зл. або 3 дол. річно. Конто чекове П. К. О. ч. 5880.

Для Чехословаччини, Австрії й Мадярщини передплата крайова.

Журнали видає й редагує проф. д-р Іван Огієнко.

Адреса: Warszawa 4, ul. Stalowa 25. m. 10.

ПЕРЕКОНАЙТЕСЯ, що

„НАЗУСТРІЧ“

це найкращий у нас літературно-мистецький журнал для українських родин.

За два роки існування „Назустріч“ здобув загальне признання.

Найвизначніші українські письменники й мистці містять в „Назустрічі“ свої твори.

Домагайтеся чисел на показ!

Передплата: місячна 0.90 зол.; чвертьрічна 2.70 зол.; піврічна 5.40 зол.; річна 10 зол.

Адреса: „Назустріч“, Львів, Ринок 10.

Міліоновий збут ПАПЕРЦІВ і ТУТОК

„КАЛИНА“

говорить сам про високу якість і дешеву ціну.

фабрика в Тернополі — фабр. склад Львів, вул. Бляхарська 11.

№ 1-6, 7/8, 9-12

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. Річник

ЧИСЛО 1 СІЧЕНЬ 1936

І. ІВАНЕЦЬ

ПЕРЕД ЗБІРКОЮ

ЛЬВІВСЬКА ... БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ Ж-1663

Ф. НЕВЕСТЮК.

Б У В А Л О...

Що за дивні чуття і настрої!
Мов літа завертаються взад
І приносять ще раз зі собою
Низку днів і подій довгий ряд.

І мов бачиш, як шляхом од Гнильча,
Що збігає у діл до села,
Вони сходять... А спека убийча
Їм краплини скидає з чола.

І мов чуєш, як бють кулемети
Біля Медухи там на горі...
І як грають гарматні квартети
Скоро лиш зазорить на дворі.

І глядиш, як біжать до керниці
В той гарячий, душний літний день...
А серпанок утоми на лицях...
А в очах якийсь дивний огень...

І мов десятилітній хлопчина
Вибігаєш ізнов на той шлях,
І жадібно все ловиш очима
І свій погляд в їх топиш очах.

Так бувало колись... А сьогодня...
Все далеке таке, наче міт...
— — — — — — — —
Тільки віра осталась народня
Непорушна, тверда, як ґраніт.

Святий Вечір під Хировом

(Спомин)

Написав: *Степан Лисак.*

Вже сутеніло, коли наша сотня з четвертого коломийського куріня, вийшла з кватир — теплих хат села Городовиць і подалась на фронт скріпити боєві стійки під Хирівську Посаду.

Свят-Вечір! На біло-темнім небі мерехтіли святовечірні зорі, поля і села лежали покриті святочною білою габою.

Сотня гусаком бродила в снігу, підсувалась вперед. Під ногами монотонно скрипів морозний сніг.

Свят-Вечір! У кожного з нас летіли думки — ген на Гуцульщину, Покуття, до селянських хат. — Там наші мами біля столів, споминають нас при Святій Вечері.

Сотня входила у ліс. Стрілецькі ялинки — вікові буйні смереки дрімали в тиші під тягаром білого одягу. Ліс зі схиленими верхами могутніх корон охолив нас своїми раменами.

Командант сотні дає приказ:

...ти залишаться на місці, обсадять праве ...відтинку села Вовче!

...дить з ліса яром до двора скрі... ...у Посаду. Під Посадою ...на призначених міс... ...шляху скріплено ...ти входимо ...столом на ...го куреня

і тихим голосом співали святу пісню старої коляди: ...„ангели співають, царя витають, поклони дають, чудо, чудо, повідають!“

Здоровимось, сідаємо і співаємо з ними. Але лишень на хвилину. Десятник з другої сотні викликує стрільців, беруть кріси на плечі і виходять у яр. Зміна стійок! За пів години входить справник до вартівні і кличе нас по вечеру. Виходимо з їдунками на двір, обступаємо сани, два кухарі наливають гарячу зупу, солодку кутю, рибу і чай.

Там в запіллю на нас не забули, вони про нас памятають!

Молодий справник кождому з нас дає до рук мішочок коляди. Стрільці з повними руками входять до вартівні і сідають за стіл. Їмо Святу Вечеру, беремо до кишені кілька горіхів, кріси на плечі тай йдемо зміняти наших на стійках.

На них чекають кухарі і справник. Командант чети дає мені приказ:

— Вістун Лисак, візьми двох стрільців, обійди стійки на правім крилі і зголосися в лісі в команданта сотні.

Виходимо на двір, святовечірна ніч була спокійна. Сніжок падав і падав. На біло-темнім небі моргали зорі. Ціла Галицька земля лежала покрита святочною білою габою.

До історії III. Бережанської Бриґади II. Галицького Корпусу

(Спомин.)

І-ша полева сотня у Дрогобичі.

Написав: *о. Ілля Бобиляк.*

В склад II. Гал. Корпусу УГА входила між іншими III. береж. бригада, якої командантами були полк. Павленко, підп. Арнольд Вольф, от. Лисняк, от. Кніттель, от. Сень Горук, короткий час сот. Лянґ і сот. Бакович. Шефом опер. штабу був по більшій части сот. Франц Запутович, який займав це становище аж до її роззброєння на Вел. Україні.

На приказ Команди II. Гал. Корпусу, велася точно бригадна історія, котру списували хор. Ілля Бобиляк, сот. Вінтоняк, пор. Евген Бородієвич (уривок цеї історії видав він з деякими додатками в книжці під заг.: „В чотирокутнику смерти"), чет. Мирон Дольницький та хор. Заклинський.

В часі примусової злуки УГА з большевиками, II. Гал. Корпус перемінили на I. бригаду ЧУСС а зі всіх бувших бриґад створено полки і так 1. полк (давна I. бриг. УСС), 3 полк. (III. береж. бриґада), 7. п. (давня VII. бриг.) і т. д.

Тоді то III. бригада знаходилася в районі Бершаді і там зимою 1920 р. дістала свою нову назву 3. полку ЧУСС.

Командантом 3. п. залишився сот. Бакович, командантом полку артилєрії був от. Юліян Шепарович.

По реорґанізації УГА, I. бриґада (II. Гал. Корпус), ввійшла в склад 44 больш. дивізії XII. Армії і в березні 1920 р. відійшла перша на польський фронт в район Чуднова, де займала відтинок 30 км. Настрій стрільців був бадьорий, а доповнені сотні виздоровцями (з тифу), творили гарні боєві частини. Кождий радів, що з весною будемо в рідних сторонах. І хоч заборонили нам дорогий тризуб і національний стяг, то носили його всі в серцях, а прикази насланих і своїх комісарів не мали найменшого впливу. Душа українських стрільців розуміла тодішне наше гірке положення і твердо трималася своїх старшин.

Десь незадовго по Великодних Святах почалася польська офензива і далеко на правім відтинку (Володимир вол.) прорвано большевицький фронт. На нашім відтинку панував тоді спокій, аж другого чи третього дня почався польський наступ. Саме тоді довідалися ми про трагічну долю от. Воєвідки й протибольшевицький виступ II. та III. бриґади. Команда дивізії вже нам не довіряла і хотіла нас роззброїти 132-ою пластун. бригадою. Що того ми оминули, заслуга в тім була підп. Бізанца та здається „товариша" Барана коменданта бриґади, а може на роззброєння вже не було часу, бо на фронті якраз почалися бої.

Тому, що на правім крилі прорвали большевицький фронт і заходила небезпека окруження, команда полку наказала всім обозам та канцеляріям відворот. Одного дня (кінець квітня) в саме полудне приїхали ми в Бердичів. В тім місті був штаб дивізії, а на двірці стояли всі наші бриґадні харчеві склади. Настрій в Бердичеві був на причуд спокійний і хоч над ним кружляв вже ворожий літак і сік скорострілом, ховали з великою „парадою" якогось красноармейця. Не зупиняючись, звернули ми в сторону першого села на Житомір, але точно 2 км. за містом почули стрілянину і дим горіючих хат.

Передні підводи завернули в паніці назад до міста і пустилися їхати іншою дорогою трохи на право. Тільки, що виїхали з міста, надлетів літак, а тому, що летів низько, взяли його за свого. За хвильку він гейби сів, а в тім роздався вибух. Видно, що це вже був польський літак, котрий знищенням залізничого тору, хотів замкнути в місті потяги. Команда большевицької дивізії видко не знала ще нічого про страшне окруження цілого нашого фронту, бо здається, що позаду нас Козятин вже був занятий. По якій годині їзди, передні підводи завернули, бо і в тих селах показався ворог. Тоді ми взяли вже добре на право і так видісталися з тої „халепи". Над вечір здігнав нас штаб полку і тоді щойно довідалися ми про окруження частин I.-ої бриґади. Так відступали ми разом з большевицькими відділами цілими днями.

За кілька днів, долучилося до нас ще богато стрільців та старшин, котрі перебилися десь в сторонах Бердичева. Серце наше краялося з розпуки, а несподівана доля нашої Армії в нівець розбила

Адютант V/36 куріня чет. Іван Драґан зі сотенними рахунковими підстаршинами в квітні 1919 р. в Сусідовичах коло Хирова.

наші надії. Прибиті долею, не знали ми що робити.

З усіх сторін віяв якийсь жах, бо погрози переїзджаючих попри нас большевиків, не казали нам сподіватися нічо доброго. За перехід до Петлюри палали до нас ненавистю і грозили страшною відплатою.

Так вїхали в славний Таращанський повіт. Погода тоді дописувала а збіжа вже добре попідростали. Села, через котрі ми переїзджали, здавалися свідомішими. В часі постою в однім з таких сіл, прийшов на подвіря приходства, де кватирував штаб полку, місцевий учитель і ніби секретно сказав, що нас роззброять місцеві повстанці. Останки полків І. бриґади УСС., були тоді розміщені в кількох поруч себе селах. Не минуло й пів години, як в село вїхав кінний повстанчий відділ і почалася страшна стрілянина, на щастя в гору. Опору з нашої сторони не було, бо по перше, що це були українські повстанці, а друге, кожний здається був радий тій розвязці. Положення наше було безвихідне. Втікати дальше за большевиками не було змислу, а віддаватися в руки надходячих польських військ ніхто не хотів. Заскочені наші „командіри і політкоми" (Баран, Струхманчук, Ревуцький) повтікали. Роззброєння скінчилося тим, що ми всі так як були, перейшли зі зброєю та арматами до повстанців і ще того самого дня відїхали до їх повстанчого штабу. Назви місточка вже собі не пригадую.

Як ми довідалися, то Таращанський повіт, був одним з тих районів, де не було большевиків. В разі наступу виступав солідарно до бою, а що такі бої вже там були, свідчили про те попалені хати. Повстанчий штаб приділив нам одного сотника, котрий мав нас провадити в сторону знаної нам зі зими Бершаді. Мав там знаходитися штаб повстанчої армії ґен. Павленка. Їхали туди кілька днів, та до Бершаді і не доїхали. Вислана розвідка донесла, що українські повстанчі частини вже перейшли в склад Дієвої Армії УНР. а в околицях Бершаді розташовані дві большевицькі дивізії. Так не довелося нам злучити з українськими частинами і треба було знову завертати в сторону фронту. Щоби відійти трохи дальше від большевиків, команда бриґади вибрала район Гайсина. Знаходився там повстанчий відділ (Волинця).

По дорозі в м. Цибулів порадив мені хор. Заклинський (Богдан?) віддати йому цілу канцелярію полку (III. береж. бриґади) на переховок, бо мовляв часи непевні, нині-завтра можуть заскочити нас поляки і шкода, щоби в їх руки попав так цінний матеріял. Це представив я тодішному свому шефові штабу сот. Запутовичові і він на то згодився, а навіть сам власноручно написав на пів аркуша мовби кінець до нашої бригадної історії. Це вложили ми на сам верх великої скрині, котру забрав хор. Заклинський і відвіз в певне на це вишукане місце. Що з нею сталося, не знаю до нині, бо хор. Заклинський лишився на Вел. Україні. А шкода і то велика, бо нині немає змоги довідатися про долю цеї скрині, в котрій залишилися всі оперативні накази, мапи, бриґадна історія, списані в ній подвиги, місця кривавих боїв враз зі всіми шкіцами ще зпід Львова, та геройські імена старшин і стрільців. Колиж ця скриня вже може пропала, то думаю, що ще є багато старшин III. бережанської бриґади і спільними доповненнями можнаби собі не одно пригадати та списати в память нащадкам.

Таж команда III. береж. враз з VII. бриґадою дала ініціятиву Чортківської офензиви. Золотими буквами записані там такі імена як: бл. п. ґен. Арнольд Вольф, славний наш пор. Богдан Матак, пор. Ґой, пор. Кузьмин, сот. Шмід, пор. Ганкс, от. Юліян Шепарович, комендант арт. полку, сот. Франц Запутович, шеф штабу, сот. Черевко, кндт львівського полку, геройський сот. Зубрицький, пор. Любомир Макарушка, чет. Мирон Дольницький та інші.

Та хочу ще дещо згадати про долю останків 3. полку а з ним і инших відділів І. ЧУСС бриґади (II. Гал. Корпусу).

Звязок з повстанчою ґрупою Гайсівщини зроблено, та кмда її вже була в порозумінню з недалеко від нас віддаленими польськими частинами (здається V. львів. дивізією).

Тому, що польська лінія мала незабаром дальше посунутися вперід, треба було щось думати. В тій ціли скликано старшинську нараду. На ній визнано наше положення безвихідним і рад не рад рішено вислати до поляків делеґацію. Хто туди їздив, вже не памятаю. Коли делеґація вернулася, розповідали, що польська кмда приняла її прихильно. Там обговорили справу нашої капітуляції. Польська команда згодилася весь наш військовий маєток (армати, коні, скорострільці, обози, кухні і т. д.) передати Армії УНР і до того покликати українсько-польську ліквідаційну комісію.

Нам забезпечено поворот в Галичину, „панове поядон до дому в найвєнкшем пожондку“... а на роззброєння визначено місце Райгородка.

Коли довідалися ми про той „судний день“ та таку ганебну „кончину“, здається, що кожний з нас плакав.

Не такою дорогою сподівалися вертатися. Та в тім не наша вина, бо почавши від липня 1919 била нас доля цілий час обухом.

Як нині пригадую собі цей ще останній день в Українській Галицькій Армії.

Роздача кас, жалібні тони бригадної орхестри, понурий настрій.

Другого дня раненько, виїхали ми довгими рядами в напрямі Райгородка.

Команда провіянтури II-го Гал. Корпусу в Тульчині на Україні 1920 р. 1. хор. Вол. Стефанюк. 2. хор. дес. Зенон Коропецький. 3. чет. дес. Степан Томенко.

Сходяче сонце благословило нас, а роси з зеленого збіжа скапували як наша стрілецька слава.

З позаду долітала арія: „Ой не тішся“ та підхоплена нами неслася тужно полями...

Здалека щось заблестіло. Це ворожа батерія спрямувала в наш бік свої дула. Праворуч ліса обходили нас стійками — на всякий випадок... До нас надїхала верхом „ліквідаційна комісія“, але між нею бачили тільки поляків. Військовим порядком приказали нам заїзджати кольонами, кожна часть зброї осібно. По майдані таки зараз „райтували“ польські старшини на наших вибраних конях. Короткий приказ: 250 стрільців + 1 віз + 1 полева кухня до того 7 „охорони“ і відхід. Здалека кидаємо оком на залишений табор, а іржання коней морозило тіло. Це все ми думали віддати для Армії УНР.

— — — — — — — —

По дорозі переходили ми через знані нам села, в яких осінню стояли фронтом проти Добр-Армії. З якимсь жалем та болем дивилися на ті хати, що в них зимою лежали покотом наші стрільці. Тут залишилася не одна стрілецька могила. Гей-гей Немирівщино, зимовий осідку II.ГКорпусу, чи сподівались вїжджати до тебе ось такими?

На другий день приняли нас в гостину Вороновиці та кримські казарми Винниці. Тут у Винниці сиділи за дротами десь з тиждень. В тім часі поляки пяніли щастям з своїх успіхів — витали стрічу от. Петлюри з Пілсудським. Військова польська орхестра грала на переміну національні гимни. Та не зважаючи на те над містом залягла хмара якоїсь непевности.

Якось в тім часі довідалися, що ґен. Павленко годиться приняти старшин до Армії УНР. Щоби оминути долі II. та III. бриґади, котру по роззброєнню польська команда висилала в ріжні табори (Тухоля), решта старшин I. бриґади згодилася на предложення ґен. Павленка. В означенім дні кромі двох, а то пор. Полянського і сот. Сковронського, виїхали з Винниці в сторону Могилева в склад Дієвої Армії УНР. Стрільці поїхали потягом в напрямі Галичини.

Такий був кінець III. бережанської бриґади.

З записок бл. п. отамана Богуслава Шашкевича

(Частина автобіографії, написана в Берліні, 3 липня 1922 р.).

Я родився 1 липня, 1888 р. в Лолині, пов. Долина, син Антона, власника більшої реальности, внук поета Маркіяна. Я покінчив чотири кляси середньої школи. Опісля за намовою свойого стрийка Теодора Шашкевича, бувшого австр. полковника 9-го полку драґонів, котрий тепер перебуває в Перегінську в добрах Митрополита Шептицького — я пішов до піхотинської кадецької школи у Львові. Покінчив її в 1908 р. з дуже добрим успіхом (Арме Ранґ Но. 216). Ще в 1907 р. по скінченню третього року кадецької школи, підчас вакацій я здав цивільну реальну матуру.

В 1908 р. був приділений до 58 п. п. в Станиславові, де тодішній кмдт. полку Мечислав Залєскі (поляк) дуже затроював мені життя як українцеві, що належав до ріжних українських товариств.

Почуваючися притому не дуже то здоровим, я рішився виступити з війська. Взяв відпустку з причини слабости на один рік і почав студіювати лісову академію у Відні. Та не довелось мені покінчити студій. В 1914 р., з вибухом світової війни, покликали мене до полку і негайно приділили до фронтової частини. В вересні 1914 р. я дістав медалю хоробрости 1 кл., за бої коло Перемишлян на горі Магері. Рівночасно піднесено мене до ступня четаря. В тому часі вдалось мені перенестись до запасного стану (Резервештанд), думаючи по війні безуслівно зайняти цивільне становище.

Тимчасом світова війна затягнулась. В лютні 1915 р. я попав коло Дуклі в Карпатах в московський полон. Як полонений я дістався у Туркестан. Наперед у Ташкент, а відтак в Асхабад. Ще того самого року, (6 листопаду) я втік з полону в Персію. В місяці грудні, 1915 р. повстали перси — за поміччю німців під проводом графа Канітца та Гольц Паші й з поміччю турків — і почали визвольну боротьбу проти москалів та англійців. Я особисто був підчинений майорові Кляйнові і провадив більший відділ перських повстанців до бою. Перебувши в Персії пів року, я захворів на малярію й повернувся у червні 1916 р. через Багдад — Константинопіль в Австрію. Уже того самого місяця я брав участь в боях знову на північньому фронті (офензива ґен. Брусілова), але вже при оперативному штабі ґрупи ґен. Марвітца. В цвітні 1917 р. я перейшов до оперативного штабу 9 корпусу ґен. Ліповщака, де перебув до серпня, 1918 р.

Мої воєнні відзначення: 1) Ордер залізної корони III кл. з воєнною декорацією й мечами; 2) хрест заслуги III кл. з воєнною декорацією й мечами; 3) срібна медаля хоробрости 1 кл.; 4) німецький залізний хрест II кл.; 5) турецький залізний півмісяць I і II кл., 6) хрест Карла.

Бл. п. Отаман Української Армії Богуслав Шашкевич. Світлина бл. п. От. з 1919 р. Помер наглою смертю в Едмонтон Алберта, в червні ц. р. Покійний зіставив дружину і 3 дітей, що перебувають в Едмонтоні. Місцеві орґанізації стараються збудувати йому памятник і збирають пожертви на ту ціль.

В серпні я вернувсь у запасний кіш 58 полку піхоти в Люблині. 1 листопада 1918 р. Австрія розпалась і почалась визвольна боротьба галицьких українців. 58 п. п. зо Станиславова, чисто український пірвався в Люблині до боротьби. Та з малими силами не міг довго встоятись в серці Польщі і вже в першій половині листопада перейшов здецимований під Львів.

Сильно підупавши на здоровлю я обняв вже не фронтову а запільну частину, а це повітову військову команду в Камінці Струміловій. Зараз після упадку Львова, бачучи, що сил фахових на фронті не стає, я обняв 12 грудня, 1918 р., команду Ґрупи Жовква-Львів. 1. лютня, 1919 р. я обняв команду XI Гал. Бриґади і облягав Белз — Раву Руську. — В травні 1919 р. я обняв команду I. Дивізії Гал. Армії. В червні й липні, 1919 р. зорґанізував XXI Бриґаду і заслонював відворот Гал. Армії через Збруч. За Збручем я перейшов з XXI Бриґадою вишкіл придніпрянців. Та побачивши, що на фронті брак старшин, залишив вишкіл і перейняв команду IV Золочівської Бриґади. Командантом цієї Бриґади я оставсь до кінця. При переході Української Галицької Армії до большевиків, 6 лютня, 1920 р., я передчуваючи, що наша національна армія не зможе довго вдержатись при большевиках, виступив зі своєю Бриґадою проти большевиків і — перейшовши з району Бершаді, над Дністром — бився з ними безперервно як самостійна бойова одиниця — до кінця лютня 1920 р. З початком березня злучився я в Могилеві з полк. Удовиченком, котрий орґанізував частини, а я охоронював його перед большевицькими наступами. При кінці березня поляки довідавшись, що я у полк. Удовиченка, дали наказ мене, за повстання в Люблині — арештувати. Примушений втікати, я перейшов Галичину, а звідтіля в Чехословаччину. Там мене разом з іншими старшинами, що і при кінці цвітня 1920 р. виступили проти большевиків — інтернували і тут я перебув повних два роки. Удержався я в таборі з почуття обовязку, тепер-же, коли З. У. Н. Р зістала в Ґенуї признана — а властиво її влада — правно-леґальною — я опустив табор і опинивсь у Німеччині....

Памятна ніч у повстанчому штабі

Спомин.

Написав: *Ігнат Порохівський*. Ілюстрації: І. Іванця.

Це було за часів повстання проти гетьмана Павла Скоропадського.

Я був начальником штабу республиканських військ на Волині. Начальником війська був отаман Сумчук, людина молода, студент.

У ті нервові, повні несподіванок і всяких можливостей часи штабове життя протікало у великому напруженні. У всіх штабовців, зосібна в мене, було багато безсонних ночей, але одна з них мені глибоко врізалася в память.

Про неї власне я й хочу розповісти.

***

Штаб нашого війська містився в готелі в м. Острозі. Партер готелю займала охорона штабу, а нагорі, в кількох покоях, містився сам штаб. Там, поруч із покоєм отамана Сумчука, була й моя кімната. При штабі було декілька покоїв, зарезервованих для старшин, що в ріжних справах прибували до штабу. У двох тих покоях перебували арештовані старшини-москалі із гетьманських частин.

Були в готелі теж люди постороннi, що чи то по ділу чи без усякого діла тинялися по коритарах.

Штаб війська мав чотири відділи, до яких належали ріжні справи. Ці відділи мали працювати вдень і на ніч. При штабі повинен був залишатися тільки вартовий штабовий старшина, вартові козаки, та вартова охорона в партері. Недалеко від штабу була крім того в поготівлі вартова сотня. Стояло ще при штабі 5—6 саней напоготові та десяток кінних ординарців. Для цих завжди була робота.

Але в дійсности ні адютанти штабу, ні я ніколи не мали змоги вирватися ані на хвилину вночі із штабу, бо що хвилини революційне життя висувало ріжні питання, що постійно загрожували коли не катастрофою, то якоюсь драмою.

Тої памятної ночі я вернувся до штабу з місця постою військових відділів десь коло шостої години, коли вже на землю лягла темрява. Був стомлений, розбитий, але задоволений: справа організації армії посувалася не зле. Все, що намічене денною програмою, виконано. Видано зарядження проти нападу яких-будь ворожих сил. Розвідку, тайну й явну, розіслано. Вартові частини призначено. Варта в частинах несла свою службу.

Я наказав негайно ж припинити працю виснаженим і втомленим старшинам штабу, що намагалися скінчити роботу й послав їх спати. Сам мріяв про те, щоб випити чаю, роздягнутися, впасти на постіль і проспати до ранку, бо ранком о восьмій — нарада в справі розподілу зброї по частинах.

Залишився сам із вартовим старшиною. Штаб у перший раз за своє існування не мав нічної праці.

Прийшов отаман Сумчук.

Я доповів йому про стан війська і про все, що діялось.

Він був дуже вдоволений. Ніколи ще, як він казав, у його війську не було ще такого порядку. Бувало перед тим, що він сам не знав, де частини знаходяться, де перебувають курінні та інші старшини. Часто не було між відділами звязку.

Ми пили чай у мому кабінеті.

Двері до сусідньої кімнати були відчинені, й я там бачив приготовану для мене постіль.

Нараз в коритарі счинився гомін, крик. Вартовий старшина входить і голосить, що прибіг до штабу один селянин без кожуха й каже, що його в дорозі пограбовано.

Селянина вводять до кабінету, й він, тремтячи від холоду та поденервования, розповідає, що вертався з саньми додому, бо звільнено його від служби для війська. Як тільки залишив місто, зустрів розбишаку ,що їхав назустріч саньми. Той націлив на нього рушницю й крикнув: „Давай гроші!“ Зляканий селянин упав з саней, кинув кожуха і втік.

Отаман Сумчук загорівся.

— Грабувати в районі мого війська! Кидати ганьбу на нас і підривати авторитет українського національного війська в очах населення! Ні, цього не буде!

І пішов сипати гарними словами. Говорив довго. Любив говорити. І вмів говорити.

— Післати зі штабової чети козаків, щоб спіймати розбишаку!

Вартова частина кінних козаків, як я був вже згадав, була завжди готова й козаки миттю пігнали, захопивши з собою й пограбованого селянина, якому дали шинелю.

Цей випадок не дозволив мені вже піти на відпочинок. Я не вірив у те, щоби грабіжника спіймали.

Але так не сталося.

Дуже скоро, за якусь чверть години, чуємо, як вертають наші кінnотчики. Входить старший і зголошує, що спіймали розбишаку й привели до

— Пане полковнику! — каже Сумчук. Негайно утворіть військово-польовий суд! Ми покажемо, як займатися грабунком у районі нашого війська!

Я докладаю йому, що на мою думку, зпочатку треба перевести слідство. Його можна доручити одному із старшин, чи навіть комусь із правників, яких на той час було в Острозі доволі.

Вимагаю цього, бо бачу, що у всіх козаків, що довідалися про цю історію, та й у самого Сумчука, настрій такий, що хоч зараз готові поставити грабіжника під стінку.

А грабіжник, звичайний український дядько, стоїть собі тихо в коритарі між двома вартовими. Він здається зовсім не здає собі справи з свого положення й міцно тримає довгого батога в руці.

Сумчук не годиться.

— Це довга непотрібна процедура. Тримати вночі варту біля розбишаки! Мучити перевтомлених людей! Та й біля чого все це? Факт лишається фактом: він учинив грабунок.

Там ціла купа жидів і жидівок!

І посилає за бунчужним Дишлем. Був у нас у війську, ще з самих початків повстання, бунчужний Дишель. Був він у Сумчука правою рукою: його начальником штабу, інтендантом, виконавцем його бойових та інших доручень. З моїм прибуттям до цього повстанчого війська всі ці функції перейшли до утвореного штабу та відповідних адміністративних чинників в частинах. Дякуючи цьому, Дишель почував себе ніби здеградованим. Він вічно сидів у помешканні штабу, хоч і не мав там ніякої роботи. Думаю, що він мав наказ від Сумчука слідкувати за моєю діяльністю та інших старшин штабу. Мені то було байдуже. Замаху на отамана я робити не думав і догляду не боявся.

Входить бунчужний Дишель.

— Бунчужний Дишель, — говорить йому начальницьким тоном Сумчук. — Одним духом скличте мені польовий суд.

— Слухаю! — відповідає той і тут же називає себе та ще трьох козаків з охоронної сотні штабу.

Сумчук просить мене продиктувати вартовому штабовому старшині наказ про утворення польового суду в такому то та такому складі для розгляду такого й такого діла. З тяжким серцем то роблю, а в цей час одну з кімнат штабу приспособлюють під салю судової розправи.

Вся ця історія мене дратує, бо я знаю, що винесуть присуд — смерти. Може цей дядько й заслуговує на це, але всеж поступування не повинно б бути таке спішне. Хочу йти кудись ,бо шум та гомін наповнює коритар і я не маю надії заснути. Та й сон відлетів.

Кімната для суду готова. Сумчук займає місце серед присутніх старшин та козаків і просить мене також бути на салі.

Сідаю серед „публики". Бачу, що не всі так приймають близько до серця справу, як я. Деякі напружено суворі, мають навіть якийсь відблиск радощів в очах. Відчуваю, що інстинкт нищення, жадоба крови багатьох захопила.

Вводять пограбованого селянина та обвинуваченого. Докладно, але вже з новими деталями, розповідає пограбований судові, як він їхав, як зустрів сані, в яких сидів підсудний, як підсудний спрямував на нього рушницю та крикнув: „Давай гроші"! та все те, що він розповів нам раніше. Він не каже „підсудний", а „розбишака", й це, видко, ображає й нервує підсудного. Той усе намагається щось сказати, але голова суду не дозволяє цього йому й він лише шепоче: „Це я розбишака? Боже мій, та який же я розбишака!" Він говорить це таким щирим, здивованим та наївним тоном, що мій сум та зворушеність поглиблюється, бо я передбачаю криваву драму.

Коли наступає черга за підсудним, Дишель докладно розпитує про його імя, прізвище, рік та місце народження й таке інше.

Щодо суті справи, то підсудний каже, що він і гадки не мав грабувати, що він їхав із села до міста відвідати якогось свого родича чи приятеля. Рушницю мав при собі, щоб віддати її повстанцям, бо має дома ще одну. А щодо того, що він спрямував рушницю на покривдженого, то це правда. І „Давай гроші!" крикнув, але то був лише жарт. Тільки жарт!

Він говорить усе це просто, трошки ніби здивовано, й увесь час крутить той батіжок у руці.

Але суворий вигляд суддів та роздратовані і недовірливі погляди присутніх козаків, що вщерть наповнюють салю суду та вся ця обстанова, починають його турбувати. Він відчуває дійсний стан річей, починає тремтіти, й це виразно видко з того, як труситься пужално в його руках.

— Дивіться, панове судді й ви панове начальники, чи я подібний до розбишаки? Чи так би зробив правдивий розбишака? Коли після мого жарту цей чоловік утік, я підняв його кожуха, повернув його коні, привязав до своїх саней і поволі поїхав до міста, тоб-то туди, куди втік і він. Коли б на мене не наскочили козаки, то я б був сам привів ті коні сюди та розповів би, як трапилася вся ця справа. Але мене спіймали. Тягнуть як волоцюгу. Мене судять. Боже мій, чому ти в мене язика не відібрав на той мент, чому мені не покорчив руки! У мене ж діти, жінка. Я порядний господар. Нещастя!

Він ридає.

Я не маю сили дивитися на нього, але знаю, що й він відчув, що ці збройні люде прагнуть крови й що випадок дає їм змогу задовольнити це прагнення.

Свідків нема. Ніхто нічого не може більше добавити, або пояснити в цій історії, такій простій, але трагічній.

Суд лишається в салі, щоб оголосити вирок. Підсудного виводять, і ми всі виходимо...

Я й Сумчук проходимо в коритарі побіля під-

судного, і він, мабуть зорієнтувавшися, що ми тут маємо силу, падає на коліна й кричить, що він пожартував, що у нього троє малих дітей...

Ми проходимо коло нього, але й із мого кабінету я чую, як він лементує:

— „Мої бідні дітки!... Любі мої дітки!..

Я намагався переконати отамана Сумчука, щоб він, коли б вирок був смертний, не затверджував його.

— Це ваше право, — говорю я йому. — Ви можете призначити, так би мовити, додатковий дослід. Його й треба зробити. Для того, щоб вирок був справедливий, треба знати минуле підсудного, його поведінку, його матеріяльний стан.

— Ні!! — рішуче відповідає Сумчук, і його обличчя горить вогнем фанатика. — Цей суд створений законно. Ніякого впливу на нього я робити не можу й не хочу. Призначати зараз додатковий дослід — це значить показати всім козакам, що ми не маємо відваги виконати законний акт. Ми знаходимося в розгарі революції. Сьогодня ми не покараємо цього, завтра підуть масові грабунки. Зброєю не жартують!

Нас запрошують до салі суду.

Бунчужний урочисто читає вирок: Смерть через розстріляння!

Почувши вирок, підсудний падає на коліна й не по-людськи виє... Лементує... Кличе жінку, дітей!..

Козаки тягнуть його до столу й примушують, з наказу Дишля, підписатися під своїм смертним вироком. Навіть тепер не знаю, для чого то було потрібне. Осуджений не має сили тримати ручку в руках. Бунчужний виводить рукою осудженого якісь каракулі й його, майже непритомного, тягнуть у коритар. Сумчук сідає й затверджує вирок.

— Бунчужний! — наказує він. — Візьми десять хлопців і виконай вирок!

І він виходить із штабу.

Отаман Сумчук був добрий чоловік, але ввесь горів вогнем для здобуття волі Україні й готовий був знищити все, що могло стати на перешкоді до осягнення щастя своєї батьківщини.

Я сиджу в своїому кабінеті. Лементування засудженого, його благання, його згадування про дітей та жінку луною розносяться по коритарах готелю. Я чую, як козаки виводять його, як він пручається, кричить, лементує.

Нарешті все стихає.

Восьма година. Це час, коли ми звичайно вечеряли. Мені приносять з ресторану їжу, але я не маю апетиту й наказую забрати її з моїх очей.

Щоб привести свої нерви до порядку, починаю читати ріжні папери, що лежать купою на мому столі. Нічого не розумію. Тільки-но зосереджую свою увагу на якій-небудь думці, як перед очима встає сцена суду та сцена розстрілу, що має десь тут от-от відбутися.

З далечини долітає звук стрілу. Потім ще один. Потім кілька разом.

— „Навіть розстріляти не можуть як слід," — думаю з досадою.

До кабінету входить кілька старшин штабу, яких я ще о шостій годині послав відпочивати. Вони неспокійні, схвильовані.

Я докоряю їм, що вони замість відпочинку знов вернулися до штабу, але вони кажуть, що не можуть відпочивати в таких умовах і дехто з них іде до своїх кімнат, сідає за столи й починає працювати. Інші сидять у мене в кабінеті й обговорюють справу суду та розстрілу. Одні кажуть, що так і треба, дехто думає, що з цією справою можна було б не квапитися.

Поволі всі заспокоюються.

Я наказую вдруге всім залишити штаб і йти відпочивати. Даю ще декілька наказів вартовому старшині, залишаюся сам, думаю йти спати.

***

Входить отаман і бунчужний Дишель. Вигляд у обох досить ніяковий. Думаю, що це від вражіння виконаного смертного вироку.

Сумчук ходить по кімнаті, ніяково потирає руки й говорить мені з засоромленим виглядом молодого студента:

— Втік!

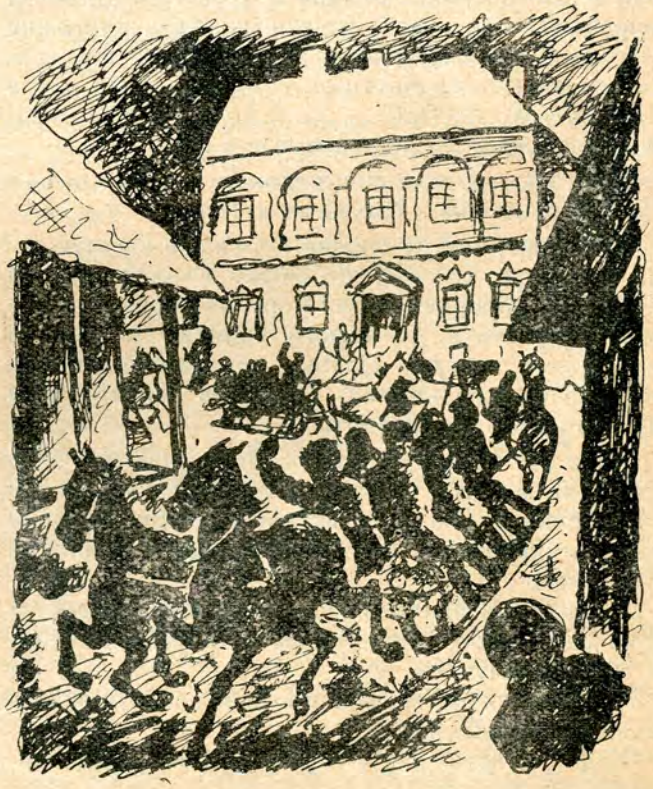
— Хто втік? — питаю...

— Розбишака! — відповідає Сумчук і навіть червоніє від ніяковости.

Я відчуваю, що з мого серця сходить якийсь невиразний, але пекучий біль. Мене обхоплює радість, але я приховую її під суворою маскою воякі, якого дивує, мовляв, такий факт.

— Як же це трапилося? — питаю з удаваним обуренням.

— Розумієте, пане полковнику, — говорить Сумчук, — ми таки трошки побродили, заки знайшли пустопорожнє місце. Стягли з нього чоботи. Поставили біля стіни. Не встіли відійти на декілька кроків, як він чкурнув і зник за рогом хати. Кинулися ми за хату, та де там! Стрілив спочатку я. Потім інші. Не влучили... Темно...

За хвилину сотня сівши на десятеро саней відїзджає...

Я маю гарний настрій. Кличу вартового козака й наказую принести мою вечерю...

— Хай і мені дадуть вечері! — каже Сумчук і роздратовано бігає по кімнаті.

Приносять вечерю. З нею пляшку доброго самогону. Ми всі троє сідаємо. Сумчук наливає по чарці. Але раптом зривається на ноги.

— Петре! — наказує бунчужному. — Пішли пять кінних козаків спалити хату та все майно того негідника.

Той швидко випиває чарку самогону, проковтує кусень хліба й зникає.

Ні чарка, ні вечеря мені не смакує. Я говорю Сумчукові, що справді селянина треба покарати, але не так спішно та не таким способом. Для чого нищити вогнем майно? Можна конфіскувати! Віддати якійсь бідній родині з тих, що залишилися після вбитих підчас повстання козаків.

— Добре! — каже Сумчук. — Ваша думка вірна. Я накажу бунчужному, щоб не посилав кінних.

Кричить за вартовим козаком і посилає того за бунчужним Дишлем.

— „Ну, — думаю, — тепер вечеряти, а потім і спати!

В цей мент з коритара долітають якісь нові лементування, крики, плач, прохання пустити до начальника.

Ми вискакуємо на коритар.

Там ціла купа жидів і жидівок. Старих і молодих. Усі кричать, плачуть, намагаються щось нам сказати. Ми не розуміємо, в чому річ. І весь той натовп вривається в мій кабінет.

Нарешті нам удається заспокоїти їх, і один із них, поважного вигляду людина, починає нам оповідати. Його сина, що їхав з Рівного з крамом, заарештував на стації Кривин якийсь український озброєний відділ. Товар розграбували, а його самого хотять розстріляти за те ніби, що він робив спротив трусові. Про це все його повідомив товариш його сина, що подорожував з ним.

Цей товариш, молодий жидок, є тут. Він розповідає нам історію з більшими деталями.

— Я знаю, чия це справа!! — каже Сумчук. — Це сотник Ф. Це той, що зібрав на свій власний кошт купу збройних людей і орудує окремо, не бажаючи пристати до нашого відділу. Це вже не перша його каверза. Панове, не думайте, що це хтось з нашого війська. Це якась банда! Наше військо нікого не кривдить.

Жиди все це добре знають. Вони знають навіть ліпше, як ми, хто то засів у Кривині, скільки він має збройного люду та як він там орудує. Вони просять виручити їх сина, брата, родича, приятеля, нареченого.

— Зараз ми пішлемо туди одну сотню й доставимо вам вашого сина живим та неушкодженим!, — каже Сумчук.

Звертається до мене й просить зробити відповідні розпорядження.

Жиди радіють, дякують і залишають наше помешкання.

Я кажу Сумчукові, що я не уявляю, як наша одна сотня може збройно допомогти вирватися крамареві з рук сотника.

— Якщо там дійде до бійки, то одної сотні замало, бо сотник Ф. має люду чоловік із триста й усі вони добре озброєні, а якщо справа має обійтися без кровопролиття, то чи не ліпше послати листа до Ф., щоб він відпустив жидка.

— Ні! — каже Сумчук. В ніяку переписку з цим бандитом я не вступлю!! А якщо сотня буде діяти рішуче, то її вистане, щоб роззброїти ту банду!

В цей момент входить бунчужний Дишель. Поки я роблю розпорядження про вислання саньми одної сотні на стацію Кривин, Сумчук говорить із бунчужним. До штабу являється начальник сотні, що має їхати до стації Кривин, і я знайомлю його із справою, даючи пораду, щоб після прибуття до Кривина він поводився обережно, уникав пролиття крови.

Така моя інструкція не подобається Сумчукові. Він вимагає від сотника рішучости, роззброєння, знищення всього відділу сотника Ф.

Надармо я навожу свої докази, він не хоче їх слухати.

Порішили на тому, що сотня, прибувши на стацію чи в містечко Кривин, переведе розвідку й буде робити так, як покажуть обставини, маючи на меті не тільки звільнення заарештованого крамаря, а й очищення стації від відділу.

— Бунчужний! — наказує Сумчук. — Ти поїдеш на стацію Кривин. Будеш там при сотнику на всякий випадок. Ви не ображайтеся, пане сотнику, — звертається він до командanta сотні, — ви всього кілька днів у нашому відділі. Люди вас не знають. В особі бунчужного ви будете мати вашу підпору!

Той дякує, й за хвилину сотня, сівши на десяток саней, відїжджає. Ми стоїмо в дверях готелю й дивимося, як вона зникає у темряві.

Сумчук не входить у помешкання штабу, а приєднується до купи жидів, що дивиться на відїзд сотні. Він починає говорити їм, що сотня звільнить арештованого, потім говорить їм про Україну й помалу зникає з ними в темряві вулиць.

Я вертаюся до помешкання штабу, кличу вартового старшину та мого персонального адютанта, випиваємо по чарці самогону й кінчаємо вечерю. Я знаю, що Сумчука вже сьогодні не побачу. Хоч і пізно, але він ще зайде десь до козаків, розговориться з ними про справу визвольної боротьби й буде говорити так довго, доки не настане глуха ніч. А тоді накаже всім спати, сам ляже серед козаків і буде спати з ними до ранку. Я знав, чим він здобував у них любов і повагу.

І справді за часів мого перебування в його відділі ніколи не було випадку неслухняности, відмови від виконування наказу або проявів саботажу. Здавалося, що Сумчук нічого не робив, а тільки ходив від одного підрозділу до другого. Але це так тільки здавалося. Він був тим цементом, що створював з усієї цієї маси міцний матеріял для організації справжнього війська.

(Докінчення буде).

Нарис санітарної служби Українських Січових Стрільців і І. Бриґади У. С. С.

Написав: *В. Щуровський.*

І.

Завязком Укр. Гал. Армії і Корпусу С. С., як частини Дієвої Армії У. Н. Р., були Українські Січові Стрільці, зформовані в перших тижнях світової війни в 1914 р. Тож початок української військової орґанізації є одночасний з оснуванням Укр. Січових Стрільців.

На поклик Української Національної Ради вступили в ряди У. С. С. студенти медицини Володимир Свідерський, Богдан Гнатевич, Богдан Гарасимів, Лесь Перфецький, Роман Гаванський і ін., але як боєвики. Лікарської служби з початку не було. Окремі відділи не лиш не мали лікарів, але навіть санітарного виряду. В часі побуту у Львові хорих спрямовували до Народньої Лічниці. У Стрию і в часі дороги на Закарпаття хорих обходили самі товариші. Зрештою поважніших захорінь між молодими хлопцями тоді в літну пору не було. Перший приют основано в Коші в Горонді а відтак у Замковій паланці. На Закарпатті лікаря заступав молодий медик Володимир Скоморовський. Лиш принагідно доїздив з Мукачева Др. Мирон Вахнянин і Др. Тавсіг, що служив там при австрійськім війську. Сотня Дідушка і сотня Семенюка відійшли перші на фронт без лікаря і санітарного виряду, поміч раненим імпровізовано в зовсім примітивний спосіб, навіть перевязок стрільці не мали. Те саме було з так званими двацятками, котрі дрібними ґрупами розбрились з завданням пробитись на зади російського війська. Тоді настали холодні, слотливі дні, прокидалася холєра і червінка, тож доля тих відділів була незавидна.

В грудні 1914 р. заходом Боєвої Управи приділило австрійське Армее-Оберкомандо до У. С. С. лікарів Др. Костя Воєвідку, Др. Івана Рихла, абсольвентів медицини Володимира Білозора, Володимира Щуровського і медика Миколу Ґілецького. Перший зголосився в Коші в Замковій паланці Володимир Білозор і з енергією забрався до праці. Умовини праці були важкі, бракувало найконечніших засобів, а військові чинники ставились до стрілецьких справ з повною байдужністю. Найпекучішою потребою була гіґієна приміщення військових частин в бідній підміській оселі в добу епідемії холєри, червінки і черевного тифу. Поширення приюту для хорих і ранених, придбання білля, постелі, ліків, перевязкового матеріялу, охоронні щеплення, вишкіл санітарної служби для фронту давали багато праці. Всеж таки успіх праці Білозора був наглядний. Відїзджаючи в марті 1915 р. до Відня для докінчення лікарських іспитів Білозор передав Др. Воєвідці службу в Коші добре наладнану. В лютім 1915 р. відійшов на фронт Др. І. Рихло з медиком М. Ґілецьким. Був це перший стрілецький фронтовий лікар-українець. До того часу обслуговували фронтові частини У. С. С. австрійські лікарі сусідніх відділів. В ІІ. куріні У. С. С. був в році 1915/16 лікарем Др. Беляй, знімчений мадяр і він полишив по собі як найкращу память. На фронті при курінях була „перша поміч". Після перевязки ранених і хорих відсилано до австрійських полевих і запасних шпиталів.

На „Першій помочі" працював лікар, або старший медик. При сотнях були санітарні стежі з 4—6 стрільців і 1 провідника, підстаршини.

Др. Рихло у травні 1915 р. попав у полон, а на його місце прийшов Др. В. Білозор. Він сповняв службу для обох курінів при помочі медиків Р. Гаванського, М. Ґілецького і Я. Солтикевича. В Коші остався Др. К. Воєвідка і В. Щуровський. В серпні 1915 р. основано у Львові при Збірній Станиці У. С. С. приют для хорих і виздоровців, в дяківській бурсі при вул. Скарги ч. 2. До приюту приділено на команданта В. Щуровського. Обовязки начального лікаря сповняв Др. Бр. Овчарський, тодішній директор Народньої Лічниці, а адміністрацію вели пані Ірина Домбчевська і Олена Косевичева. В приюті мешкав довший час і лікувався Іван Франко та маляр Олекса Новаківський.

З початком 1917 р. Др. В. Білозор обняв службу в Коші, а на фронт відійшов Др. К. Воєвідка і медик Ворона. В липні 1917 р. в бою під Конюхами Др. Воєвідка попав у полон, а медик Ворона згинув поцілений російською кулею. На місце Д-ра Воєвідки приділено Др. В. Щуровського, що разом з Л. Перфецьким повнив службу при фронтових частинах аж до розпаду Австрії і проголошення Зах. Обл. Укр. Нар. Республики. В Коші і Вишколі залишався дальше Др. В. Білозор, Др. В. Свідерський, мед. Родіон Сліпий, Волосянський, Р. Гаванський, Мирон Нижанківський, Я. Солтикевич, М. Заячківський і Денис Вахнянин.

На закінчення доби У. С. С. слід відмітити участь сестер жалібниць: Катря Гладун, Сіякова і В. Ощипківна.

Орґанізація санітарної служби при У. С. С. була на австрійський лад. Найвищою боєвою формацією-одиницею У. С. С. був полк поділений на курінь і на сотні. При полку був лікар, а курінь мали „Першу поміч" (Гільфспляц). Перша поміч містилась у землянках, або принагідно в хаті. Службу в першій помочі повнив лікар, або старші медики. Тут відбувались лікарські оглядини і перевязувано ранених. Відповідно до обставин, крім курінної першої помочі була ще полкова поміч з приютом для хорих. Раненых і важко хорих з першої помочі відсилали до полевих лічниць, або запасних шпиталів у запіллю. При сотнях були санітарні стежі з 4 стрільців і підстаршини провідника. Стежі мали ноші і перевязковий матеріял.

Захист для недужих У. С. С. Львів, 1915.

Відносини змінились на весні 1918 р. в часі походу австрійської і німецької армії на Україну. Великий простір окупованого терену, лихі комунікаційні засоби, брак одностайного фронту, своєрідні місцеві обставини, вимагали особливих норм і пристосування.

У часі довгого походу з Борщева до Одеси, а відтак під Херсон і Олександрівськ У. С. С. були відібрані від других австрійських частин, мусіли самостійно давати собі раду в кожній потребі і поконувати недостачі ,яких досі в часі війни не зазнавали.

Це була підготова і наука на будуче. Тодішні переживання давали уяву пізніших подій у часі боїв за Львів, відвороту за Збруч, наступу на Київ і в Чотирокутнику Смерти.

В останніх місяцях світової війни У. С. С. стояли в околиці Єлисавету, а вернувши з Великої України в Чернівцях й у Вижниці, тут застав їх 1. листопад 1918 р.

II.

В боях у Львові брали участь два куріні У. С. С. Перший курінь повстав з т. з. Легіону — полевої формації, а II. курінь з Вишколу У. С. С. Дня 3-го XI. 1918 р. рано приїхала на Перзенківку „Гуцульська Сотня", а вечером II. курінь У. С. С. Дві сотні з командантом сот. Букшованим негайно увійшли до Львова і обсадили Цитаделю, а Гуцульська Сотня брала приступом Головний двірець, але мусіла відступити. Перший курінь У. С. С. 5. XI. досвіта наступав з Перзенківки на Кульпарків і Кадетську школу, але невдачно. Над раном 7. XI. I. курінь вмашерував до Львова через Зелену рогачку і обсадив вул. 3-го Мая, Маршалківську і Словацького: команда куріня (сот. Микитка) і головна застава були в Соймі. Окрема застава У. С. С. (сот. Носковський) стояла на Двірці Підзамче. На Цитаделі, в Соймі і на Двірці Підзамче зорганізували перевязні точки (Перша Поміч). На Цитаделі повнив службу лікаря Др. В. Свідерський, в Соймі мед. З. Русин і З. Копертинська, на Двірці Підзамче мед. О. Волосянський і М. Кологон. На станції Перзенківка була Головна Перша Поміч і відсилкова точка з лікарем Др. В. Щуровським і мед. О. Перфецьким.

8. XI. Відсилкова Точка перейшла з Перзенківки на Личаківський Двірець. На Перзенківку і Личаківський Двірець доїздив санітарний поїзд У. С. С. ч. I (командант мед. Р. Гаванський) і забирав ранених та хорих до шпиталів у Стрию і Станиславові. Після відступу зі Львова У. С. С. були ядром ґрупи „Схід". Крім У. С. С. у склад ґрупи „Схід" увійшли два куріні князя Льва, батерія артилєрії, чета кінноти, відділ скорострілів і боротьба зблизька. Дня 23. XI. 1918. Начальна Команда У. Г. А. назначила Др. В. Щуровського санітарним референтом ґрупи „Схід". Команда ґрупи приступила до орґанізації санітарної служби. Для курінів оснувала перші помочі, приділюючи для кожної перевязковий матеріял, підводи і обслугу. Назначила для курінів лікарів: для I. куріня У. С. С. мед. М. Кологона, II. У. С. С. мед. З. Русина, I. к. князя Льва мед. С. Гайдучка, II. к. князя Льва П. Галаґудза, для скорострільців мед. М. Заячківського.

У селі Словіті оснували Вишкіл ґрупи Схід. У Вишколі був приют для хорих а лікарем мед. Роман Кузьма.

В осідку ґрупи Схід у Куровичах зорґанізували приют для хорих і улаштували в будинку економії купальню з тушами і дезинфектором. В приюті ґрупи повнив службу Др. Щуровський і мед. Ю. Маковський. Фронт ґрупи Схід окружав півколесом Львів через Пасіки, Чортківську скалу, Лисиничі, Підбірці, Ляшки, Малехів по Грибовичі малі. Бої мали позиційний характер. За фронтом оснували відсилкові точки. На шляху Львів-Підгайці у Підберізцях і на шляху Львів-Підволочиська в Борщовичах. Всі хорі і ранені з фронту, після перевязки на курінній першій помочі, відходили до відсилкової точки. Тут в разі потреби змінювали їм перевязку, сортували їх і уміщували в приюті або санітарним поїздом відсилали до шпиталю в запіллі. У відсилковій точці в Борщовичах повнив службу мед. З. Копертинська і М. Ґіжовська, а в Підбірцях в часі офензиви Др. В. Щуровський і Ю. Маковський, а в січні Др. М. Козак. Під фронт доїздив рухомий дизенфектор з полевою кухнею і ваннами і тут сотні по черзі купалися і відвошивлювалися. При Команді ґрупи Схід у Куровичах була складниця ліків і перевязкового матеріялу. Др. Свідерський оснував в Ожидові полеву лічницю ґрупи Схід на 50 ліжок і повнив тут службу до кінця січня 1919 р. Група Схід користала також з полевої лічниці в Перемишлянах. У другій половині січня 1919. перевела Начальна Команда реорґанізацію армії на основі бриґад. З ґрупи Схід вилучили У. С. С. як завязок I. бриґади У. С. С. і призначили її армейською резервою з осідком в околиці Щирця. Після пляну бриґада мала мати два піхотні полки (по 3 куріні), артилерійський полк (6 батерій), дві сотні кінноти, саперський курінь, булавний відділ, Ґрупу Вишколу, а в часі операцій на фронті полеву лічницю („Лазарет") на 100 ліжок. В дійсності новоформована Бригада У. С. С. мала

3. куріні піхоти, 1. батерію артилерії, сотню кінноти, пів куріня саперів, булавний відділ і Вишкіл.

Команда Бриґади докладала всіх зусиль, щоби завершити формацію Бриґади. Думала, що на новому місці вспіє цього доконати. Санітарну службу треба було організувати від основ. Все надбання У. С. С. залишили в Куровичах для IV. бриґади. Не було потрібної кількости лікарів і медиків, бракувало санітарного матеріялу. В тій справі їздив санітарний референт Бриґади Др. В. Щуровський і шеф штабу сот. Мирон Луцький до Начальної Команди. Жадали приділення до Бриґади У. С. С. сили сінників, накривал та білля, 3 дезинфектори, ліків і перевязкового матеріялу. Але висліду жадного не було. В Начальній Команді все обіцяли, а тимчасом поручали обмежуватись та вдоволятись тим, що є. І. полк У. С. С. (3 куріні) стояв у Семенівці біля Щирця — полковим лікарем призначили Др. В. Свідерського, при І. курені заст. лікаря був мед. З. Русин, II. куріні мед. Р. Кузьма, а при III. курені мед. М. Кологон.

Команда Бриґади в Дорнфельді а відтак у Красові. В сусідніх селах сотня кінноти, артилерія, сапери і булавний відділ. Лікарську службу для тих відділів повнив начальний лікар бриґади Др В. Щуровський. В Семенівці в осідку полку урухомили в дворі знищену австрійську військову купальню з дезинфектором. Оснували приют для хорих. У Красові був приют на 30 ліжок для булавного відділу, кінноти, артилерії. При приюті був дезинфектор і ванни. В полевій кухні варили воду і в сільській хаті переводили купелі і дезинфекцію. В березні появились випадки пятнистого і поворотного тифу, але переважно серед цивільного населення. Хорих на епідемічні хороби відсилали до епідемічної лічниці в Щирці і в Стрию. Вишкіл Бриґади У. С. С. стояв тоді в Розвадові біля Миколаєва над Дністром. Вишкіл мав приют для хорих, дезинфектор і прачкарню. Службу лікаря у Вишколі повнив мед. Ярослав Солтикевич.

У другій половині лютого І. полк. У. С. С. і артилерія відійшли на фронт під Городок. З полком відійшов Др. В. Свідерський, мед. Роман Кузьма і Микита Кологон. Команда Бриґади остала дальше в Красові. Через те звязок Команди Бригади з полком був утрачений. У Комарні оснував Др. В. Свідерський приют і відсилкову точку. Ранені і хорі приходили з фронту на відсилкову точку. З Комарна перевожено хорих і ранених підводами до Рудок, а звідси санітарним поїздом до лічниці в Самборі. Тоді йшли бої під Вовчухами, Бартатовом, Братківцями і Городком. Куріні не мали відпочинку. Число ранених і хорих було велике. Годі було в таких обставинах переводити відвошивлювання. Випадків пятнистого тифу було щораз більше. В другій половині березня Начальна Команда приділила поодинокі куріні У. С. С. до ріжних віддалених від себе частин. І. курінь до дивізії от. Долуда, 2. курінь до дивізії от. Стафіняка, III. курінь стояв під Самбором у дивізії полк. Кравса. Частину III. куріня вислали як залогу до Дрогобича.

Всеж таки матеріяльне забезпечення давала куріням Команда Бриґади У. С. С. у Красові. Куріні посилали по набір санітарного матеріялу до Красова. Підводи їхали болотнистими дорогами, окружаючи милями Львів. Через те достава опізнювалась, а майно нищилось. В половині квітня 1919 р. Команду Бриґади У. С. С. і Вишкіл перенесли до Болехова. Тепер зовсім пірвався звязок Команди Бриґади з полком. У Болехові оснувала Команда Бриґади приют на 50 ліжок у Лісовій школі. З початком мая 1919 р. обсадила Бриґада У. С. С. відтинок фронту Старе Село змінюючи 2 (коломийську) Бриґаду. Тут перший раз станула ціла Бриґада У. С. С. як окрема боєва одиниця. Фронт йшов через Давидів, Зубру, Виннички, а осідком Команди Бриґади було Старе Село. Тепер одержала Бриґада У. С. С. полк артилерії Др. Воєвідки і полевий шпиталь на 120 ліжок. Шпиталь містився в Підмонастирі на залізничій стації. Лікарем був Др. Гнідий. З Вишколу мало прийти доповнення на 2-ий піший полк і була надія, що незабаром І. Бриґада У. С. С. осягне завершену форму.

Але 15. мая 1919 р. зачався відворот. Вже кілька днів по зрушенню фронту полевий шпиталь треба було завагонувати і відіслати залізницею до Озерян. Тож Бриґада в часі відвороту з нього зовсім не користала. Положення ранених і хорих було надзвичайно важке. Залишення в шпиталі наражувало на непевну долю полону. Хто тільки міг, старався примістити на підводі і відступав разом зі своєю частиною. Наростали санітарні обози з хорими, а між ними траплялися і пошесні хороби. В часі відвороту при полку У. С. С. була чинна перевязна точка. Тут працював Др. В. Свідерський. Легко ранені після перевязки оставали при своїй частині, а важко ранені і хорі переходили до відсилкової точки при Команді Бриґади, а звідси підводами, або залізницею до найближчої лічниці. Через паніку і деморалізацію розтрачено в часі відвороту більшу часть санітарного майна, а головно дезинфектори. Чортківська офензива мала скоро

Щеплення стрільців у Завалові. Серпень 1915 р.

проминаючий успіх і не поправила безвихідного положення.

III.

Після переходу за Збруч Бриґада У. С. С. залишилась як залога міста Камянця, а Вишкіл У. С. С. примістився в селі Приворотті віддаленому на 30—40 верств від Камянця. Решта галицьких Бриґад перейшли на московський фронт проти большевиків. Разом з фронтом посувались щораз дальше на схід галицькі військові лічниці. Бриґада У. С. С. мусіла бути тепер самовистарчальна. Лічниці в Камянці були переповнені хорими і раненими Дієвої Армії У. Н. Р. Треба було подбати про нові лічниці.

Команда Бриґади оснувала два приюти для хорих у Камянці, один на Фільварках, а другий в турецькому замку. Др. Свідерський зреорґанізував полеву лічницю Бриґади У. С. С. на 150 ліжок і примістив її в селі Сороканах.

В полевій лічниці крім Др. Свідерського повнив службу мед. Роман Гаванський. В приютах у Камянці працював Др. Щуровський, мед. Перфецький і Кологон. Для полевої лічниці і для приютів придбали дезинфектори. Відбувалася правильно купіль і дезинфекція хорих та здорових. В короткому часі вдалося припинити пошесть пятнистого тифу між залогою Камянця, зате поворотний тиф не вигасав. У Приворотті при Вишколі був чинний приют для хорих на 100 ліжок у Духовній школі. Приміщення і виряд приюту в Приворотті були зовсім задовільні. Постіль, білля, ліжка й хатну обстанову відступила Управа Духовної школи. Приют мав свій дезинфектор. Лікарську службу в приюті Вишколу повнив мед. Я. Солтикевич.

З початком вересня 1919. Бриґада У. С. С. відійшла на московський фронт. Її завданням було очистити залізничий шлях Вапнярка-Христинівка від большевицьких загонів. Куріні піхоти, артилєрія і кінnота займали фронт вздовж залізничого шляху, а команда Бриґади і всі установи посувалися в поїздах і урядували по чергових стаціях. Бриґада У. С. С. входила в склад 3. дивізії Дієвої Армії. Ранені і хорі з фронту напливали до Команди Бриґади. Тут приміщувано їх у приюті, улаштованому в залізничих ваґонах. Раз на кілька днів приїздив санітарний поїзд У. С. С. (мед. Перфецький) і відвозив транспорт до полевої лічниці У. С. С., котра перенеслася зі Сорокан до Браїлова. Полева лічниця примістилась біля Винниці у Браїлові в земській лічниці і цукроварні, мала до 200 ліжок.

Стрільці на фронті жили в невідрадних відносинах. У безвпинному поході, розташовані на широкому просторі, без одностайного фронту. Заєдно в строгому поготівлі. Серед таких обставин санітарні відносини погіршувались, число хорих з кожним днем зростало.

Знову щораз більше жертв забирав пятнистий тиф. У Христинівці стрінулась Бриґада з новим ворогом Денікінською армією. Крім неї робили ще наскоки відділи Махна. Небавом Махно поєднався з Українською Армією і обдарував її 3.000 пошестно хорих. Не було змоги посортувати хорих ні примістити їх у лічницях. Вони заповнили всі лічниці і завалили залізничі шляхи. Рівночасно почався на цілому фронті відворот перед наступаючою Добровольчою Армією. Полева лічниця У. С. С. переноситься з Браїлова до Ялтушкова біля Бару, а Бриґада в таку критичну хвилю залишається без приміщення для хорих і ранених. Зі всіх усюдів збиваються хорі у Жмеринку, заповнюють не тільки лічниці але й приватні мешкання.

Жмеринка стає містом недуги, а небавом містом Смерти. В ту околицю відступає тепер вся Галицька Армія і Дієва Армія У. Н. Р. В останніх днях жовтня станула Бриґада У. С. С. у Станиславчику біля Жмеринки, а в перших днях листопада перейшла до Браїлова. Епідемія пятнистого тифу доходила вершка. 70% стрільців лежали в тифозній горячці. Лікарі і санітарний перзонал падали від утоми, один по другім набавлялися недуги. Щоб зарадити лихові, команда Бриґади оснувала провізоричну лічницю в Браїлові в земській лічниці і цукроварні в тому самому місці, де недавно стояла полева лічниця У. С. С. Але вигляд її тепер був зовсім не такий. Без ліжок, без постелі, хорі лежали на соломі. Аж по довгих, важких заходах вдалося придбати для лічниці тапчани, сінники і коци. Вимурували дезинфектор, поширили кухні і пральню. Лікарську службу в провізоричній лічниці в Браїлові повнив Др. Щуровський, а після його занедужання на пятнистий тиф мед. Р. Кузьма і М. Кологон. В лічниці працював безкорисно земський лікар Др. Ващинський. Через провізоричну лічницю У. С. С. перейшло звиж 2000 хорих. В Приворотті дальше був чинний приют Вишколу У. С. С. а в Ялтушкові полева лічниця У. С. С. З них користали в тому часі Вишкіл і інші Галицькі Бриґади.

В грудні 1919 р. відійшов з Бриґади У. С. С. Др. Свідерський, покликаний на начального лікаря III. корпусу, а мед. О. Перфецький помер у другій половині грудня 1919. від пятнистого тифу в лічниці в Ялтушкові. В часі хороби Др. В. Щуровського денікінська військова влада прислала до Бриґади У. С. С. свого лікаря Др. Берковича (жида). З кінцем грудня У. Г. А. разом з Добровольчою Армією під натиском большевиків відступали на полудне в сторону Одеси. Рівночасно зі заходу наступали поляки. Бриґада У. С. С. покинула Браїлів, залишаючи провізоричну лічницю з 400 хорими під опікою мед. Романа Кузьми на місці.

Здорові відійшли походом, з лікарем Берковичем і мед. Кологоном, а реконвалєсценти відїхали санітарним поїздом У. С. С. під опікою Др. В. Щуровського. Лічниця Вишколу у Приворотті і полева лічниця в Ялтушкові попала в руки польської армії. Похід Бриґади У. С. С. відбувався в незвичайно важких обставинах. Сильні морози, брак одежі і перевозових засобів обезсилювали до краю знеможених стрільців. Хорих не було куди здавати. Лічниці залишались в покинутих місцях, або були в дорозі. Хорі відбували хоробу на підводах серед морозу, в неопалених ваґонах, або залишалися на непевну долю по приватних кватирах. Запаси ліків вичерпалися і за ніяку ціну не можна

було їх купити. Бриґада У. С. С. дійшла походом до Бершаді і закватирувалась в селі Берлівка, а санітарний поїзд переповнений хорими і реконвалєсцентами, посувався шляхом Вапнярка-Балта.

В перших днях лютого большевики заняли околицю Балти і У. Г. А. поневолі злучилась з Червоною Армією. Большевики скасували окремішність У. Г. А., бриґади перемінили в полки, а корпуси в бриґади. Назначили своїх командантів і комісарів. Поодинокі Галицькі бриґади розкинули на віддалених від себе відтинках фронту. З бриґади У. С. С. повстав І. полк Ч. У. Г. А., він входив в склад І. Бриґади Ч. У. Г. А. (давніший II. корпус У. Г. А.)

В марті 1920 р. І. бриґада У. Г. А. відійшла на фронт під Чуднів, як частина 44. московської дивізії XII. армії. Лікарем І. полку У. Г. А. назначили Д-ра Вілліма (наддніпрянець), а помічниками його були медики Микита Кологон і Денис Вахнянин. Під фронт доїздив санітарний поїзд (лікар Др. В. Щуровський) і відвозив хорих і ранених до шпиталю в Бердичеві. В Бердичеві в монастирі Бернардинів містилась Галицька Запасна лічниця ч. 2.

25. IV. 1920 р. проломили поляки під Чудновом фронт, а большевицька армія разом з І. бриґадою У. Г. А. відступили в напрямі Бердичева, але ще того дня вечером поляки заняли Бердичів. В Бердичеві попав в польський полон санітарний поїзд У. С. С. з лікарем і обслугою.

І. полк У. Г. А. відступав дальше на Козятин і тут окружений польською дивізією ґен. Ромера дістався дня 30. IV. 1920. в полон.

——o——

АНАТОЛЬ КУРДИДИК

МОЖЕ КРАЩЕ

(Невідомій матері і її синові).

Як Ти впав на тім мості на Росі,
де в узлісся ховалися рейки,
така сама була бліда осінь
і горіли десь села далекі,

— і хтось дав мені всі Твої скарби:
синій лист і проношену знимку.
(Біла жінка з палкими очима
пригорнула маленьку дитинку...)

З листа нині ще можна дізнатись:
дожидають Тебе нетерпляче,
а дитина вже ходить по хаті
і питає »чи татко теж плаче?« —

Так в тім листі стоїть до сьогодні,
хоч минає сімнацята осінь
і можливе: Твій син дожидає
і дружина чекає ще й досі —

може й нині часом їм приснишся
молодий, весняний, у шоломі:
що прийшов, що кохано сміється,
що зі сином вистругуєш »коні«

— й може краще не знати адреси
й не заплести в цю казку вам терни
й не сказати — суворо, холодно —
що знад Росі уже не повернеш...

На переломі

Щоденник підхорунжого з 1918 року.

Написав: *Теодор Марітчак.*

У ХОЛМІ.

Бохня, 31. серпня 1918.

Моє байдикування в кадрі вже кінчиться. Телеграфічним наказом військового командування краківської округи, куди належу як син заточенця, мене призначили до розпорядження військового генерал-губерніяльного суду в Люблині і я маю відійти туди негайно. Але те „негайно" при війську, дарма, що воєнний час, не треба брати надто трагічно. Військова влада далекозора — вона своїми формальностями, навіть у найбільше негайних справах, дає ще трохи часу на пращання і розстання. Отже ще кілька днів.

Рівно місяць просидів я при моїй кадрі у Бохні, занятий тимчасово в сотенній канцелярії славетної „Гаймкереркомпані", тобто в запасній сотні поворотців, названій так тому, бо туди справляють поворотців із російського полону, заки їх приділять до поновної служби в австрійській армії.

Праці не було багато. Найбільша хвиля поворотців пройшла вже передтим, тепер приходить денно в пересічі кільканацять „большевиків", такою прищіпкою людська злоба охрестила цих повертаючих полонених. Треба їх переслухати, списати протокол, а потім кожному виставити блянкет на відпустку. Бо всі вони дістають два місяці відпустки, яку інколи ще й продовжують, щоб собі відпочали по трудах воєнного полону. Та заки їх пускають домів на відпустку, переслухують ще устно перед окремою старшинською комісією й випитують дуже докладно, коли, де і як попав у російський полон, чи випадково не перебіг. Таких випадків було мабуть досить. Предсідник комісії, німець з походження, інші старшини — поляки, має при кожному переслуханні грубезну книгу в руках, заглядає до неї час до часу, а потім власноручно замикає в шуфляді на ключ. Це книга дезертирів і перебіжчиків австро-угорської армії. На кожній стороні цеї книги лєксиконового обєму дві шпальти імен дрібним друком — більше ми, канцелярники, не могли доглянути.

Кілька протоколів, кілька відпусток, а два рази в тиждень писарювання при комісії — оце й вся наша робота. До цього призначили тимчасово й нас, чотирох однорічних підстаршин кадетів-аспірантів, що по скінченні старшинського курсу стоять до розпорядження краківської команди. А були ще чотири постійні сили — двох однорічних і дві панночки. Отже про перетяження працею говорити годі, навпаки, якби не велика й весела канцелярійна „кумпанія", та ще й з жіночим товариством, то ми справді не знаходили б, що почати з нашим „урядуванням".

Особливож оці дві білявки проганяють від нас страшну нудьгу урядових годин з великим успіхом. Обидві досить живі й веселі, одна ще й буйна собі, ніврокy, як той вітер. Наші старшини заходять до канцелярії тільки в гості або на комісію — отож у нас доволі свобідно. Пустуємо, як ті діти, коли батьки вийдуть із хати, інколи столи на місцях не стоять, протоколи літають, а чорнило по долівці пливе. Сміх і жарти, невинні діточі жарти. Бо всі ми ще діти, дарма, що у вояцьких однострояx, дарма, що декого з тих канцелярників уже прошивали ворожі кулі.

Маємо щастя не лише до наших товаришок, але й до наших старшин. Не багато нами цікавляться, от, щоби діло йшло. В добавок усього заступник команданта це мій ровесник зі „заточеного" Ясла, товариш хлопячих забав — підписує нам блянкети на короткі відпустки на сліпо. Ми самі виповняємо їх, тільки мусимо вважати, аби не виїхало нас більше як двох нараз. Відношення інших старшин, що часто міняються, теж дуже добре. Вониж знають, що ми тут тільки тимчасово, що це наша тай їхня „передишка" у золотій кадрі, хто його там знає перед якою службою.

І справді, цей місяць у кадровій сотенній канцелярії в погідному безжурному товаристві, здалеку від воєнщини й навіть здалеку від справжньої канцелярщини — це місяць гарного відпочинку. На його я собі й совісно заслужив — тримісячною непосильною муштрою, тримісячним голодуванням, тримісячним твердим майже собачим життям у старшинській школі. Шкода, що цей відпочинок такий короткий! Ще кілька днів свободи й безжурности, а там — прощай золота кадро!

Люблин, 5. вересня.

Оце я вперше поза межами Австрії, на державній російській території, окупованій від 1915 р. австрійськими військами, тобто такими людьми як я, в австрійських однострояx. Етнографічно тут земля польська, але поправді Люблин робить враження цілком жидівського міста, більш жидівського ніж наші галицькі міста й містечка. Тут безумовно більше галасу й гармідеру, а передусім — жахлива нечистота домів і вулиць бє просто у вічі на кожному кроці. Особливож на бічних вулицях від бруду й смороду аж противно.

Можливо, що це подекуди наслідком довголітньої воєнщини, а тепер ще й літньої спеки, але не здається, щоб усе те покласти на цей рахунок. Деякі частини міста роблять відрадніше враження, тут і там завіває старовиною віків — на загал місто Люблин і його положення вартують трохи уваги. На жаль, в мене нема часу на оглядини.

Я приїхав учора вечором, переночував у якомусь жидівському готелі, бо на біганину за військовим заїздом після подорожньої втоми не було в мене охоти, а сьогодні мушу виїхати дальше. Начальник військового губерніяльного суду, симпатичний круглавий генерал-суддя призначив мене до Холму, з наказом негайного виїзду. Отже ще нині гайда в дальшу дорогу.

Я з цього вдоволений, бо якась просто гарячкова цікавість вже здавна тягне мене до Холмщини. Тепер побачу сам Холм, цю столицю славної та страдальної землі, колишню метрополію великого князівства від Карпат по Литву, побачу її на власні очі. І сам не знаю чому, але чомусьто така близька й рідна мені ця земля, як шматок мого власного тіла. Може тому, що я заточенець і наші окраїнні землі мені найближчі, ось, сягнутиб тільки рукою і ти на своїм.

Радо їду туди, старий ґенерал не потребував понаглювати, мені самому спішно побачити Холм.

Холм, 6. вересня.

Вчора зі заходом сонця я приїхав на місце мого нового призначення.

Ще здалека, з вікна залізничого поїзду летів мій зір на зустріч колишній княжій столиці, шукаючи її пожадливо на овиді трохи хвилястої рівнини побужанської. Требаж мені першому її привитати, а не навпаки. Нарешті! Щось заблестіло на далекому виднокрузі, ніби золотий огник, ніби само сонце, одно, два, три... Всі подорожні, військові й цивільні, кинулись до вікон. Ні, це не вогні й не сонця. Це витають нас золоті хрести й золоті бані холмського собору, витають здалека, витають щирим розсяєним золотом ув останніх промінняхзаходячого сонця.

Собор? Чи не біля нього обертається тут колесо історії, від віків, з покоління в покоління? Холмщина, унія, католицизм, православя — а все те довкола одної й тої самої церкви, нашої церкви, як наша кров і наше тіло. І скільки вже тієї крови потекло, скільки голів упало! За прадідну спадщину, за віру батьків, за рідну землю, за церкву на тій землі, за собор на холмській Гірці... Благословенна будь велика Страднице, рідна посестро Галицької Волости!...

Щось дивного діється зі мною. Велика радість і непереможний біль потрясають мною до самої глибини на переміну. Сльози підтискаються до очей і годі їх придавити.

А міжтим на овиді виринають струнке вежі собору, а далі легка будівля з ясно розмальованими стінами посеред тихої зелені дерев на холмській Гірці. Колись на тій Гірці, й теж серед зелені, знімалися княжі тереми та оборонні мури з вежами — на захист побужанського низу. Сьогодні Гірка безборонна й безсильна, якось безпорадно туляться до її стіп камяниці й доми міста. Але треба признати одно: гарнішого місця на свою столицю українські князі на Холмщині мабуть і не моглиб були найти.

Зблизька Холм дещо інакший як із вікна залізничого вагону. Місто неохайне, брудне, як зрештою майже всі інші на східних землях колишньої Річипосполитої, і так само, як інші, майже наскрізь жидівське. Російські урядники й священики, що мабуть передтим надавали місту російський характер, вивтікали до одного перед австрійськими й німецькими військами ще в 1915 р. і від того часу єдиним репрезентантом російської культури в Холмі є — жидівська верхівка. Бо тільки вищі жидівські верстви торочать завзято російщину, інші

Поручник Ілько Мельник Кмдт скорострільної сотні 6/35 куріня, який згинув від шабель польської кавалєрії в Дроговижу коло Миколаєва н/Дністром в травні 1919 року в часі польської офензиви Галєра.

вживають жаргону, а поруч цих мов чуєш ще польську та якусь дивовижну мішанину.

Такий Холм. А де те, за що йде відвічна завзята боротьба? Де той наш Холм?

Сьогодні я вже відвідував Гірку, там моя харчівня. В просторих епископських будинках біля собору приміщено військове командування холмської округи, ріжні військові канцелярії та старшинську й стрілецьку харчівню для безпосередно підчинених вояків. Крім того кватирує там декілька вищих старшин. А сам собор — замкнений, мовляв, щоб нікому не було кривди.

8. вересня.

У військовому суді, де я приділений, все складається добре. Роботи обмаль, бодай для нас канцелярійників, бо слідчий суддя, наш начальник, з паперів не вилазить. Для докладности зазначую, що наша установа офіціяльно не називається навіть судом; це тільки експозитура військового суду в Люблині, а її урядовий титул у дослівному перекладі з німецького такий: „Слідчий суду ц. (цісарського) і к. (королівського) губерніяльного інспекторату Люблин у Холмі". Військовому окупаційному судівництву підлягають перш усього всі вояки австрійської армії, а цивільні особи, формально російські горожани, тільки за нарушення військово-адміністраційних розпоряджень або за виступи проти війська. Цивільні справи місцевих людей розглядає, як за російської влади, мировий суддя.

Та це нецікаво. Цікавіше, що я попав тут через просте непорозуміння. Наш начальник, запасний сотник-суддя, привітний та працьовитий німець з північної Чехії, вже від довшого часу домагався до помочі ще одного судді або людини щонайменше з укінченими правами. Тимчасом прислали йому мене — студента прав!

Коли я зараз по приїзді до нього зголосився — а було це пізним вечором і він сидів ще в бюрі за паперами одніський, як той сирота, бо й писарі позабиралися — аж ахнув, коли довідався, що я тільки студент. Якось довго не міг надивуватись бистроумности вищого начальства, але що з нього здисциплінований та слухняний вояка, погодився вкінці з цим фактом. Ще й потішив мене, що всьому можна привчитися.

Є нас тут трьох канцелярників: начальник судової канцелярії, один протоколянт і я до „вищої" науки. Крім нас і самого начальника суду є ще двох старшин-судовиків, один таки по званню судейський практикант, а другий адвокат зі Львова, але обидва вони майже стало на відпустці та незабаром звідси відходять цілком. Моє нове урядування зачинається від самих основ — перш усього роблю знайомство зі судовим діловодством. Вчуся, а що всяка наука приємніша від монотонної практики, то я з цього тільки вдоволений.

Ще більше я вдоволений з того, що через непорозуміння попав у Холм. За те одне я готов залізти у найбільший каламар та випити бочку чорнила.

— — — — — — — —

Від якогось часу над осередніми державами збираються чорні хмари. Наступ французького ґенерала Фоша на західньому фронті, ведений безупину від 15. липня, приносить антантським військам дрібні, але всетаки постійні здобутки й викликує у Німеччині щораз тривожніші настрої. Супроти обєднаних армій антанти, що переважають подавляючим числом і — головнеґ — невичерпаними матеріяльними засобами, боротьба стає щораз більше нерівна й тереза перемоги в пятому році війни перехиляються в іншу сторону. Це мусить вже бачити кожний, в кого лиш дрібка критичної думки й отверті очі.

І власне звідсіля, зі свідомости переваги противника й несвідомости та непевности виходу взагалі — йде цей внутрішній неспокій, що від якогось часу потрясає осередніми державами, зокремаж Австро-Угорщиною. Мирове предложення австрійського міністерства закордонних справ барона Буряна, зажертого мадярона, та ще більше різка відповідь американського президента Вільзона, цей горячковий стан іще й погіршили. Одначе до недавна все ще потішали себе ріжними надіями на пацифістичні стремління серед французів та англійців, мовляв, ще може бути порятунок бодай від найгіршого.

Але несподіваний розгром болгарської армії на балканському фронті та беззастережна капітуляція, здавалося, сильної та свіжої Болгарії — поклали кінець і цим останнім сподіванням. Події на балканському фронті стають в цей мент грізним „мементо!" для інших осередніх держав...

Йде велика трівога, можливо, що більш інстинктовна ніж свідома. Бояться кари мстивої Немезіс, якої ролю заприсяг відограти новий диктатор Европи — американський президент Вільзон. І ось вам Австрія, а вслід за нею Німеччина зачинають заповідати на ґвалт — та ще й офіціяльно! — демократизацію. Ще тільки друга половина дуалістичної австрійської монархії — Угорщина, стоїть непорушно при своїх „історичних правах", наче заціненіла. Страх розум відібрав.

І так австрійський премієр, барон Гуссарек, відкриваючи на днях засідання віденського парляменту, заявив святочно і „екс катедра", що демократизація режіму й національна автономія для всіх народів Австрії (а де Мадярщина, найбільший винуватець?) — це найближча й одинока ціль його уряду. Очевидно, він не забув добавити, що така автономія може бути переведена т і л ь к и законним порядком.

Це сказано аж надто виразно! Щасливі віруючі! Хто знає, що це таке в дуалістичній Австро-Угорщині „законна дорога", хто знає, що вона веде почерез дві палати послів, дві палати вельмож, два кабінети міністрів і безліч краєвих урядів зі своїми соймами, та ще й поза куліси невидимих політичних сил — в цього не може бути і найменших сумнівів: всі ті обіцянки не можуть мати найменшої практичної вартости навіть при найкращій волі самого уряду.

Треба лиш подумати простим розумом, що це таке на ділі переведення в Австро-Угорщині національної автономії? Це ніщо інше, а такі справи найреальнішого характеру: наклонити австрійських німців та мадярів до поступок зі свого стану посідання, погодити зі собою обидві частини держави, а потім ще зокрема мадярів з їхніми немадярськими народами, німців із чехами, словінцями і т. д., поляків з німцями й чехами, а вкінці — теж не дрібничка! — українців зі сильнощокими шляхтичами. Коня з сідлом, хто це потрапить! Та ще тепер, в пятому році війни, після таких великих жертв у майні та крові, після режіму Штірка, після безумної політики, що сама зі всіх ворогів собі поробила! Тепер, коли ця безумна політика національні суперечності лише загострила й заогнила, коли велика державна машина, розтелепана на всі сторони, пристає й боками гонить, як та дихавична шкапа!

Чи не запізно, панове?

Еге-ж! Так воно й виходить, що прогавили, прогавили ганебно! Був на те час перед війною, було його аж надто! Повних ш і с т ь д е с я т ь років, не менше, а ще й з гаком! І як дешево стояла б тоді така штучка! Було, народи Австрії далися б легко заспокоїти, просто за півдурно, за марний охлап, дрібку більший ніж тепле слово.

Було. Сьогодні ті самі народи до тієї самої держави ставлять дещо більші вимоги — автономна мізерія нікого вже не вдоволяє. Сьогодні ті самі народи вимагають для себе права самовизначення, права вільного рішення про своє державне оформлення, ба, і про свою державну приналежність. А чейже сьогодні ніхто не буде настільки... великодушний, щоб свою шию добровільно в чуже ярмо

встромляти. Ні! Вже стільки живої крові потекло, що нікого не зжахне ще одна жертва більше, аби добитися свого.

Або тепер або ніколи! Це гасло поневолених, що лунає щораз грізніше. А хто сьогодні не годен і не намагається видобути зі своїх грудей цього окли-ку — цей нездібний до вільного життя й такого життя не гідний.

— — — — — — — —

Думав би дехто, що Галицька Україна підніме цей могутній клич, що з глибини грудей, незадавлених ще до решти віковим ярмом, вигукне на ввесь світ: Хочемо жити!

Ні, не кричить, не гукає! Спить сном блаженних. Одні вдоволені, що після шибениць, таборів і воєнного страхіття на рідній землі мають хвилину „святого спокою" і солодко дрімають на славній „українській печі", інші — і таких немало!— крамарюють, бо війна добра на гешефт навіть для найбільшого недотепи.

А що роблять представники народу, парляментарна і всяка інша репрезентація? Те, що досі. Одного дня залицяється, другого погрожує правительству. Так у колісце, від років. Просто трагікомічна ситуація, коли зважити, що й залицятися нема за що, й погрожувати нема чим. Погрожування порожнім пястуком, хоча й затисненим, в таких обставинах зійшло на пусту фарсу, однаково, що пальцем у чоботі покивати. Махай собі до схочу.

А моглоб воно бути інакше, цілком інакше. Мігби цей пястук лопнути об стіл, щоб загриміло де треба і як треба. А якби ще не почули, то вдарити не по столі, а так, щоб відкараскались раз на завжди. Так щож, коли цей пястук боїться набрати сили з низу, боїться розгойдати море, боїться вдарити в це порохно, що все ще видається йому якоюсь гранітною скалою.

Осьтак одні бояться, інші дрімають, ще інші може й дещо робили б, та не знають, як забратися до діла —а всі мовчать як закляті. І того крику не чути, що хочемо жити. Мабуть всякий крик противний нашому громадянству, залюбленому по самі вуха у „святому спокою". Нема чого побоюватись, щоб у найближчому будучому ми самі перервали нашу дрімку. Але що буде завтра, коли інші збудять нас своїм криком?!...

8. жовтня.

Що діється на Україні? Кожна вістка звідтам така невідрадна й болюча, що коли бачу в часописах рубрику „з України", жах бере її читати.

Бо на тій „вільній" самостійній Україні, під патронатом німецьких штиків і правительства наказного гетьмана усієї України Павла Скоропадського — розвивається й процвітає русофільство...

15. жовтня.

Сьогодні проголошено офіціяльно скасування австрійської окупації. Хто проголосив? Самі-ж австрійські власти. На приказ австрійського військового комісаря міста власне в цю хвилю перемальовують на магістраті австрійського двоголового орла на одноголового польського. Тойже австрійський комісар міста заявив сьогодні делєгації жидівських радних — вониж становлять більшість у міській раді, — щоб жиди змінили (так!) своє відношення до поляків, бо ці останні від сьогодні являються панами Холмщини.

Ось як у практичному приміненні виглядає право самовизначення народів. Та чи випадково в берестейському договорі не признано Холмщини суверенній Українській Державі? Що з цим правом і чиє тут властиво, право? Покищо австрійської окупаційної влади, а там — хто собі його візьме.

Сполудня відбулася мізерна демонстрація чи пак маніфестація місцевих поляків. Щось вони досить ніяково почувають себе в новій та неожиданій ролі наказних панів. Маніфестація покінчилася вічем на магістрацькому подвірю, тобто кількома фразами й окликами. (Далі буде).

Бої У. С. С. на відтинку Ужока в рр. 1914 і 1915.

„Уривок зі споминів".

Написав: *Тимко Ганчарик*, б. У. С. С.

Перечитуючи деякі спомини про бої У. С. С. в Карпатах ніде не стрічав я докладного опису боїв на відтинку Ужока, в котрих брала участь сотня сотника Осипа Будзиновського. Вправді є згадка про ті бої в споминах отамана Д-ра Шухевича під заголовком „Видиш Брате Мій", але то тільки короткий опис. Крім того мильні в нім дати, а то, здається, тому, що Др. Шухевич не брав у тих боях участи, бо з рештою куріня був у другім місці. Щодо точности дат то можливе, що їх не запамятав, як це він сам говорить у своїх споминах. Длятого я як учасник тих боїв подаю їх хід з точними датами.

Кажуть люди не родись богатим, а родись щасливим. Правда, і на війні треба було мати щастя, котрого нажаль не мала сотня Будзиновського. Її перекидали з відтинка на відтинок майже що кілька днів. Ми, жартуючи, говорили, що товчемося по Карпатах як „Марко по пеклі". Дня 23. XII. 1914. ми щойно закватирувалися в селі Дзеньовій з думкою довшого постою, а тут вертає четар Цяпка зі стежі і каже, що москалі відступають в напрямі Висоцька. Він зі стежею відійшов до села Лібухори, а відступаючий відділ москалів його стежу сильно обстрілював, але він якось з тої халепи вимотався і без страт вернувся до частини. Ми одержали приказ вирушити за відступаючими москалями, і дня 27. XII. 1914. ми рушили горами через село Лібухору в напрямі: Висоцько Вижне-Нижне. Сотня числила около 130 крісів. Нам у повнім наряді було йти тяжко, але настрій був бадьорий. Миж наступаємо! Провідником нашим є старий верховинець, дорогу знає добре.

Ми вийшли на сам верх гори досить високої. Її назви не памятаю, памятаю лиш назву гори Пікуй високої на 1405 м., котра пишається між меншими горами мов цар між меншими володарями. У підніжжу тої гори розтягнулося село Лібухора. Ми сходимо до села дуже обережно, бо четар Цяпка твердив, що в селі дуже непевний елємент, можуть бути по стодолах поховані москалі, котрі можуть нас обстрілювати. Коли вони на вас так завзялись, то останьтеся позаду, каже сотник Будзиновський жартом. Це вразило Цяпкову хоробрість, і він був на сотника дуже лютий, але до сварки не дійшло. За кілька хвиль ми є в селі. Ми жалували, що з нами нема отамана Д-ра Шухевича, бо ми нераз під його командою з найгіршої халепи виходили ціло, а тут Бог зна, що нас чекає.

Рано 28. XII. 1914. ми получилися з досить сильним відділом ляндштурми й рушили в напрямі Висоцько Вижне-Нижне, де по звідомленні стеж затрималися москалі. Ми йшли поволі, бо в відділі, котрий з нами получився, були майже старики з вимком відділу гірської артилерії, котрої обслуга складалася зі „штанду". А що сніг був по коліна, то старики ледво волікли ноги і часто падали в сніг, з котрого не могли видобутися. Ми молоді, майже діти, не могли рівнодушно дивитися на їх муку, яку вони переносили в тій кампанії. Ми їх жалували, але помогти їм не були ми в силі. Часто ми з ними говорили, потішаючи їх, що війна скоро скінчиться й вони повернуть до своїх жінок і дітей.

Пізним вечером ми прийшли до Висоцька, але про відпочинок годі було й думати. Сотник Будзиновський одержав приказ від команди вислати негайно стежі в напрямі річки Стрий, де по другім боці мали бути москалі. Я як командант стежі підійшов зі своїм відділом завдяки мряці так близько ворожих становищ, що почув, як москалі між собою говорити: „Василій, подай лату скарєй". Довідавшися про їх становища, я вертався до своїх, щоб зложити звіт з відбутої стежі. По дорозі стрінув старенького чоловіка, який мені сказав, що в одній хаті є москалі. Ми окружили хату і забрали їх у полон. Вони мабуть того чекали. Другі стежі вернули також не з порожними руками.

Рано 29. XII. 1914. заняли ми позиції за селом, розвинувши розстрільну таки на снігу. Москалі почали нас сильно обстрілювати. Гарматні стрільна і крісовий вогонь робили між нами страшне спустошення, тому ми не мали найменшої надії утриматись на становищах. Ляндштурма й гірська артилерія заняли позиції за горою і були цілком криті перед ворожими стрільнами, ми були у підніжжу гори і тому в великій небезпеці. Коло мене впали три гарматні стрільна, але на щастя не експльодували так, що я був на волосок від смерти. Опустити позицію ми не мали приказу. Перед вечером мене залишив сотник з кількома стрільцями на місці, а сам зі сотнею пішов яром, щоби получитись з групою, котра стала за горою, обіцюючи мене скоро змінити. Москалі спостерегли цей маневр і почали то місце за горою сильно обстрілювати. Нас в долі майже не займали. Але як дістатись до своїх?

Пізно вечером коли ми майже примерзали, я рішив за всяку ціну добитись до своїх за горою. Перед ворожим обстрілом мене крила темна ніч. Коли я зі своїми людьми добився за гору, де мали бути наші, мені представився страшний образ. Москалі стріляли не даром. З живих не було нікого, зате всюди валялись людські трупи порозривані на кусні, і ціла гора була ними покрита. Ворожі гарматні стрільна вивязались зі свого обовязку добре. Ні крику ні стогону не було чути. Царив дух смерти.

Куди йти? Де наші? Що сталось з ними? На ці питання я не міг собі відповісти. Треба якось рішати. Тут залишатися неможна. Нараз воздух прорізує знаний кожному стрільцеві свист летючої гранати. Мене огортає страх перед смертю. Йду в напрямі села, стрільці за мною. Над самою річкою стрічаємо якогось австрійського старшину і кількох вояків. Питають, куди ми йдемо. До села, відповідаю. Добре, підемо разом. Вони відстали від свого відділу і зблудили.

Після довгої блуканини ми добились до села Бутельки. Була північ. Ми зайшли на парохію, де ще світилося. Молодий священик дуже нас жалував і перепрошував, що не може нас нічим погостити, бо війська, все що було, позабирали, так, що вони самі майже голодують. Він нам сказав, що в селі є наша сотня, що мене дуже врадувало. Ми зостались у нього ночувати.

Рано 30. XII. 1914 я пішов у село, відпитав сотника Будзиновського, котрий дуже врадувався, що ми жиємо, бо він мав нас за погибших. Я відійшов від нього й не встиг зїсти кусок хліба, а тут збірка. — Но, думаю собі, певно відворот. Та на жаль мої думки не здійснилися. Ми маємо заняти оборонні позиції на тій самій горі на схід від села, де вчора відбулася така страшна масакра, з ляндштурмою і гірською артилерією, під командою майора Рікка.

Гірська артилерія заняла становища на яких 220 м. по заді нас і, додаючи нам відваги, посилала в сторону противника свої залізні дарунки. Майор Рікк характеристична людина. Лежимо на снігу. Він на переді нас на яких кілька кроків стоїть, натиснувши шапку на очі й не зважаючи на сильний обстріл противника, ані не дрігне, проклинаючи ворожі кульки. Я лежу на снігу проти нього. Він кличе мене до себе, частує горівкою й ковбасою, дає папіроску і питає, чи я не змерз. Я кажу, що ні, але ті старі ляндштурмаки, то Бог зна, чи повстають зі снігу. Він сміється й каже, що У. С. С-и є „тапфере унд браве Керле", а він на чолі таких доказав би чудес хоробрости. Я засалютував і відійшов хильцем на своє місце, ляг у сніг. Так ми пролежали до години другої по полудні, аж прийшов приказ відвороту.

Мої завваги щодо ляндштурмаків таки справдилися. Богато з них на команду „авф" не повставали. Розуміється, що позамерзали.

Ми відступали у напрямі села Гнила, до котрого прийшли ми вечором напів живі. Дістати добру кватиру, не було мови, бо війська всюди повно, як вороння. Ми зі сотником переспали, а зглядно перемучилися в якійсь нужденній хатині, в котрій купами лазили блощиці.

Рано 31. XII. 1914 ми мали здержувати москалів, котрі вже були недалеко села. Ми розвинули розстрільну попід горою, досить високою, від нас на полудневий захід. Москалі наступали на нас кольонами. Ми їх прополокали таки добре, але здержати їх ми не могли, бо нас було за мало, й під сильним вогнем почали ми відступати в напрямі Гаязь-Ужок, горами. З причини ночі й залісення гірських верхів ми не могли добре орієнтуватися

Санітарки У. С. С. п-и Ружицька, Ощипко та Катря Гладунівна. — Лютий 1916 р. Свистільники.
(До статті „Нарис санітарної служби УСС.")

так, що по тяжкій блуканині, бродячи по пахи снігом ми над ранком 1 (першого) січня 1915 року добились до села Гаязь коло Ужока. Ми щойно стали край дороги під плотом, ледви держачись на ногах, а тут підбігає до нас австрійський старшина і щось говорить з нашим сотником. Довідавшись, що ми по тих всіх „штрапацах" дуже перетомлені і голодні, казав нам видати по конзерві. Він десь на хвильку відійшов, заявляючи, що зараз вернеться з розпорядженням, де нас приділять. Підходжу до сотника й питаю:

— Пане сотнику, може дістанемо відпочинок? Таж нині в них „Нови Рок", а ми такі перемучені, що ледви на ногах стоїмо.

— Так, так, — каже сотник — ви не чули в ночі й тепер, який клекіт, що аж земля дрожить! Є надія на відпочинок!

Но, думаю, нема нашого отамана Д-ра Шухевича, то й пиши пропало. Вони нам тут справлять такий Новий Рік, що аж у пеклі будуть сміятися, а може з тої пастки й не вийдемо ціло. До сотника підходить четар Гаас, поправляє цвікер і каже:

„Вчера Сильвестер був не согірший, а нині „Новий Рік" мабуть буде ще ліпший".

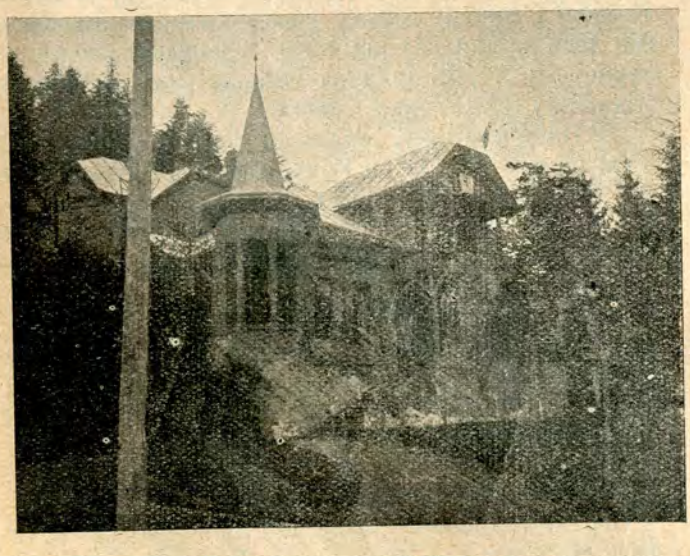
Вертає старшина і каже, що ми маємо тут остатись під командою полковника Януша Чермака, коменданта Ужокського Пасу. Покищо, ми будемо

езерві, але що ситуація загрожена, то ми дармувати не будемо. Ми мали скритися за шкарпом залізної дороги, котра тягнулася долиною вздовж потічка. Під градом куль йдемо на призначене місце. Саме їде верхом сам полковник Чермак. Сивий, старенький, худощавий чоловічок. Порівнявшись з нами, усміхнувся й крикнув „Ельєн Юнґшіцен! Вір верден ді Руссен дурхшнайден"! Ого, думаю, вже по нашій резерві. Ми розвинули розстрільну й давай стріляти до москалів, котрі окопалися на яких 1500 м. від нас. Наші кулі їм не дуже шкодили, бо вони були добре криті, але їхні між нашими рядами робили страшне спустошення, бо ми були перед ними розкинені як на долони.

Ціла гора вкрита трупами, котрі чорніються в чорних „мантлях" як вороння. Ще більше ранених. Йдемо приступом. Нас збивають до половини гори в зад. Надїздить полковник Чермак, кричить до нас з коня „Форвертс Кіндер" і прошитий кількома кулями, паде з коня. Його забирають „лапайдухи" й несуть до поблизької хати. Деякі стрільці пробують дістатися до хати, щоб перевязати рани але падуть побиті.

Зриваємося зі снігу і йдемо четвертий раз „штурмом" на ворожі окопи. Їх паде досить, не говорячи про наших. Та їх становищ не здобуваємо з причини їхньої переваги і зсуваємося в низ, вкриваючи гору трупами й раненими. Крики і зойки як у пеклі. Ми йдемо ще два рази приступом, але без успіху. Про здержання москалів нема мови. Гармаші загвозджують гармати. Значить по всьому. Сотник мов не свій, не знає, що робити. Він лежить недалеко мене, „задекувався" за вбитим мадяром і стріляє в сторону москалів. Я також скрився за трупа й стріляю. Сотник каже до мене, що, хто ще живий, то треба з відсіля одинцем діставатись до просмику в віддаленні яких тисячу кроків, а там вже — Бог батько. Москалі сильною стріляниною до просмику нікого живим не перепускали. Хоч грозить смерть сотник зривається з місця й під сильним обстрілом біжить у сторону просмика, до котрого щасливо добігає. Він уратований.

Другий мав бігти четар Гаас, а відтак я. Четар

Приют для недужих У. С. С. на Дубині.
(До статті „Нарис санітарної служби У. С. С.")

зривається і біжить. Вже минув першу хату, ще треба дві й вирветься на волю. Москалі це місце сильно обстрілюють, кульки аж землю підривають. Коли четар добігав уже до третьої хати, обкрутився довколи себе і влетів до сіней. Дивлюся, чи не виходить. Ні. Певно ранений.

Тепер черга на мене. Зриваюся й біжу не звертаючи уваги, що мене обстрілюють. Це їхня річ. І так по голові не погладять, як дізнаються, що я стрілець. Добігаю до другої хати, кульки як на збитки відривають у чобіт обцаси, продіравлюють шапку, і в кількох місцях плащ. Одна кулька вбивається в ложе кріса, а перед третьою хатою обезсилений відламок гранату товче праву ногу й то таки добре. Піт котиться з мене цюрком. Вбігаю до хати.

На землі лежить четар Гаас блідий як полотно, а я думав з ним тікати дальше. Коло нього лежить труп полковника Чермака.

— То Ви Ганчарик?

— Ви ранені?

— Не знаю, але чую біль ноги, може й що обірвали. А з вами щоє пане четар?

— Я ранений у паху — каже четар, — чую великий біль і нема кому мене перевязати.

Але й мене почала нога дуже боліти, так що я ледви поступався. Про втечу не було мови. Четар Гаас у горячці дре гроші і всовує їх кавалки під скриню. Нащо, пощо, не знаю. Я прикляк біля нього, хочу подивитись де він ранений. Розщіпаю його сподні. Дивлюсь, куля перейшла нижче пахи правої ноги наскрізь і залізла у ліву ногу. От тобі бабо празник.

Кількох наших У. С. С., що остали ще здоровими, стріляють у сторону москалів. Ніяк не хочуть здоровими дістатись в полон, але мадяри кричать, щоб перестали стріляти, бо „бідош муска" виріжуть їх до ноги. Перестали. Стоять гуртком за шіпчиною недалеко нашої хати. Москалі обстрілюють тільки дорогу до просмику, щоби ніхто з наших туди не передирався. Там вже повно трупів. Найбільше стрілецьких.

Десь коло години четвертої по полудні почали москалі зсуватися з гори в низ, щоби заняти нові становища й забрати полонених. До хати, де ми знаходимося, входить їх ротний командір. Розглянувшись по хаті питає мене, показуючи на труп Чермака.

— То командір бригади?

Я мовчки кивнув головою, що так.

— А то, кто такой? — і вказує на лежачого четаря Гааса.

— Ранений старшина, відповідаю.

— Нічево, вилічиться. А ви унтер-охфіцер, да? Ну — да, по звйоздочках відно. Сколько вам годов?

— Девятнацять — кажу.

— А, ви доброволец-стрелок, да?

Я не відповідаю нічого, бо думаю, що він мене таки зараз тут убє.

— Ви ранен?

— Ногу протовкло, й ходити не можу, відповідаю.

— Нічево, заведуть на перевязочний пункт, зделають перевязку і будет харашо. А пожалуйста, пасматріть, чи там у старика в карманє чево нет, — вказує на труп Чермака.

Я всунув руку в кишеню сподень і витягнув чорний сталевий годинник, котрий він забрав і вийшов з хати. Небаром прийшли санітарі, забрали труп Чермака та похоронили біля церкви. Мабуть і до сьогодні там спочиває.

Забирають полонених. Є й У. С. С., але не богато. Навіть десята часть сотні не зосталася в живих.

Прийшли санітарі нас забирати. У хаті ранених побільшилося. На печі сиділа баба, заглянула через грубу на середину хати і тяжко зітхала. Салдат-москаль, сходячи з гори, вистрілив. Кулька пробила деревляну стіну і вбилась бабі в зад. Баба з йойкотом впала на середину хати, а хлоп кричить:

— Десь тебе там чорт висадив на моє нещастя, не буде кому й води внести до хижі.

Та бабі не до води. Репетує на ціле горло, що мабуть й в небі її кривду почули. Що з нею сталося, не знаю. Нас забрали до шкільного будинку, з котрого на борзі зробили шпиталь. Там було вже повно ранених. Від їхнього крику й зойку мої нерви мало не потріскали, хоч я їх мав сильні як мотузя. З четарем Гаасом було дуже зле. а найгірше при віддаванні мочи, так страшно кричав, що не можна було слухати.

Так ми відсвяткували Новий Рік після нового стилю в Карпатах у селі Гаязі коло Ужока. Рано 2. І. 1915. нас забрали і завезли до Борині, а з Борині до Турки над Стрием. Там нас заваґонували до санітарного потягу, котрим мали ми доїхати до Бродів а відтак у глуб Росії на, Бог зна, як довгу поневірку. У Бродах ми з четарем Гаасом розійшлися і більше я з ним не стрічався. Мене вивезли до міста Скобелєво в Малій Азії Туркестанського Краю, до котрого я приїхав 30. І. 1915 р.

Похорон чет. Ярослава Гайдамовича в німецькій колонії Глікталі на Україні 5.III 1920 р.
(До статті „Нарис санітарної служби У. С. С.")

Почалися нові злидні російської неволі. По різних пережиттях і пригодах я через Росію, Фінляндію, Швецію і Німеччину вирвався на волю і дня 21. І. 1918 р. приїхав до Австрії. Після кварантанни в місті Пардубицях я поїхав до Відня. Моїм бажанням було як найскорше дістатися між У. С. С. і побачитися зі старими знайомими, котрі ще зосталися при житті, а найскорше отаманом Шухевичем і сотником Будзиновським, щоби зложити їм звіт зі свойого пережиття й стати під їхнім приказом до дальшої боротьби з нашим відвічним ворогом. Та на мій превеликий жаль їх між стрільцями не було.

Після тих усіх переправ, які відомі кожному учасникові боротьби за Самостійність України, дня 5. VI. 1920. р. вернувся до рідного села Тудорова. Скінчилося стрілецьке життя; я став гречкосієм, споминаючи про наших і мріючи про наше Майбутнє.

АЛЬБОМ У. Г. А.

Пригадується оповістку в листопадовому числі з 1935 р. „Літопису Червоної Калини“ про Пропамятну Книгу УГА.

Бажанням Видавництва дати твір, що був би справді гідним памятником геройського пориву нації, її вміння постояти за себе.

Просимо проте всіх б. співучасників УГА, їх рідню та знайомих — присилати збереженні світлинні та документарні матеріяли.

При світлинах групових і побутових зазначувати — військові частини, назви місцевостей, час.

При світлинах особистих — ім'я і призвище, місце і день народження, військова формація, перебуті бої, боєві заслуги.

Просимо спішити з присилкою!

Видавництво „ЧЕРВОНА КАЛИНА“.

ДО П. Т. ПЕРЕДПЛАТНИКІВ!

Розпочинаємо вже осьмий річник »ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ«. За сім літ безперервного істнування здобув »Літопис« стільки прихильників і передплатників, що зміг появлятися точно кожного місяця. І на цей новий — 1936 р. не треба нічого більше, як лише, щоби П. Т. Передплатники платили точно біжучу передплату.

До цього закликаємо всіх наших Передплатників. Просимо присилати передплату на 1936 р. конечно згори вже в січні, бо лише тоді зможе Видавництво вести нормальню свою господарку.

Залягаючих Передплатників просимо обовязково вирівнати в січні всі свої залеглости.

Зновуж Редакція доложить всіх старань, щоби »Літопис« повнив дальше свої важні історичні й виховні завдання та щоби своїм змістом став ще більше цінним та цікавим.

УПРАВА.

ПОДЯКА.

Оцим почуваюся до обовязку зложити подяку Товариству взаїмних обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові за скоре і без зайвих труднощів виплачення повної обезпеченої суми по моїй дружині Теодозії Фалендиш емеритованій учительці в Пилипчу, яка на жаль лише дуже короткий час, бо тільки 7 місяців перебула в обезпеці.

Скоре й акуратне виплачення обезпеченого капіталу уповажнює мене поручити це одиноке українське Товариство обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові найширшим кругам української суспільности.

Василь Фалендиш.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ”

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 1. / Січень 1936.

ЗМІСТ:

Бувало...
Ф. Невестюк 2
Святий Вечір під Хировом
Степан Лисяк 2
До історії III. Бережанської Бригади II. Галицького Корпусу
о. Ілля Бобиляк 3
З записок бл. п. отамана Богуслава Шашкевича
(Частина автобіографії в Берліні 3. липня 1922) 6
Памятна ніч у повстанчому штабі
Гнат Порохівський 7
Нарис санітарної служби Українських Січових Стрільців і І. Бригади У. С. С.
В. Щуровський 11
Може краще
Анатоль Курдидик 15
На переломі
Теодор Марітчак 15
Бої У. С. С. на відтинку Ужока в рр. 1914 і 1915
Тимко Ганчарик б. У. С. С. 20
Від Видавництва 24

Редагує: *В. Софронів-Левицький*

Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

В. Ласовський.

ҐЕНЕРАЛ ТАРНАВСЬКИЙ

(Репортаж).

Це назва книжки, яка появиться в перших днях січня 1936. накладом Видавництва »Червона Калина« і буде замітною появою в нашій історично-мемуарній творчості.

Др. Іван Кох, проф. універс. у Кеніґсберґу, колишній адютант ґен. Тарнавського та його близький співробітник за час визвольних змагань, так оцінює книгу-репортаж, що її списав у ґен. Тарнавського **В. Ласовський:**

»Спомини ґен. Тарнавського відтворюють правду. З них виходить ґен. Тарнавський таким, яким був у дійсности. Людиною доброю, спокійною, але у великій мірі критичною. Типовий фронтовик, що не любить штабів і типовий вояк, що не зносить політиканства...«.

Книжка »ҐЕНЕРАЛ ТАРНАВСЬКИЙ« стане цінним доповненням української історіоґрафії, збогаченням українських книгозбірень.

Книжка має цінний ілюстраційний додаток та гарну барвну обгортку.

ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК ГІПОТЕЧНИЙ

акційна спілка

ЦЕНТРАЛЯ: ЛЬВІВ, УЛ. СЛОВАЦЬКОГО 14.
ФІЛІЯ: СТАНИСЛАВІВ, УЛ. СОБІСЬКОГО 11.

Телєфон ч. 3-82, 52-92. — Адреса телєґрафічна: Землебанк, Львів. — Конто в ПКО. (Варшава) ч.: 149.000. — Конто в ПКО. (Львів) ч.: 500.170. — Жировий рахунок в Банку Польському у Львові.

Акційний капітал зол. 5,000.000. — Власна каменица.

ВИКОНУЄ всякі банкові чинности.

КУПУЄ і ПРОДАЄ цінні папери, девізи, валюти по курсі дня на найкорисніших умовинах.

ПРИЙМАЄ І ВИПЛАЧУЄ вклади в золотих і золотих в золоті, та доляри на біжучий рахунок.

ПЕРЕВОДИТЬ інкасо у всіх місцевостях у краю і на чужині.

...ЖУЄ перекази заграницю до всіх місцево-...іта.

...ОПИ Й АМЕРИКИ
ВЛАСНІ КОРЕСПОНДЕНТИ.

„ЦЕНТРОСОЮЗ“

ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА Ч. 20/22.

ПРОДУКЦІЯ:

Фабрика мила — виробляє: мило до прання, мило до прання і миття зі запахом (картон), мило тоалєтове (троякий формат), мило до голення.

Навивальня ниток.

Мясарня — варстат Мартина 49. — Крамниці мясарські: Ринок ч. 2; Личаківська ч. 50; Жовківська ч. 175; На Байках ч. 8. Всі вудженини й сире мясо волове, теляче, вепрове й товщі, щодня свіжі.

ЕКСПОРТ:

Яєць, беконів, фасолі за границю.

Штучні погної, насіння.

Господарські машини і приладдя.

Купуйте!

знані зі своєї доброти вироби

„МАСЛОСОЮЗУ"

зокрема

МАСЛО: десерове і кухонне

СИРИ: едамські і трапіст та

СИРКИ: Імперіяль, а ля крем і Ромадур

МОЛОКО: пастеризоване і повне

БИТУ ПТИЦЮ: кури, качки, гуси, індики

МІД лічничий

Фабрика хемічних виробів

О. Левицька і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51.

Телефон 60-04. ПКО. 503-881

поручає власні вироби найкращої якости

Пасту до взуття „Елєґант" терпентинову.

Пасту до взуття „Елєґант" люксус. в туб.

Пасту до підлоги „Французька маса"

Віск комбінований до підлоги

Вазеліну до шкіри

Синку до білля

помадкову і коронову

Шварц до чобіт. — Віск шевський. — Смолу.

Найліпші дзвони, чаші, павуки і прочі церковні речі; церковні брокати, полотна, гафти, полотна до вишивання і нитки Д. М. Ц.; фелони, стихарі, суконки, хоругви і фани; образи і образці; евангелія і інші церковні книги; світло й кадило; металеві відзнаки і прапори для Товариств поручає:

ДІМ ТОРГОВЕЛЬНО ПРОМИСЛОВИЙ

„ДОСТАВА"

ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 43.

Власні склепи:

Львів, ул. Руська ч. 20. Перемишль, ул. Косцюшки ч. 5.

Направляємо старі ризи, позолочуємо чаші і пр., розмальовуємо церкви і виготовлюємо іконостаси найліпшими знатоками стилів і нашого обряду.

Кожний священик і кожна церква повинна бути членом кооперативи »Достава«. Уділ 10 зл., вписове 1 зл.

Достатнє життя
Належну пошану
Ідеальні відносини
Суспільне становище
Торговельні звязки
Економічну незалежність
Реальні користи

запевните собі, складаючи свої ощадности в Кооп. Банку „ДНІСТЕР". Львів, Руська 20.

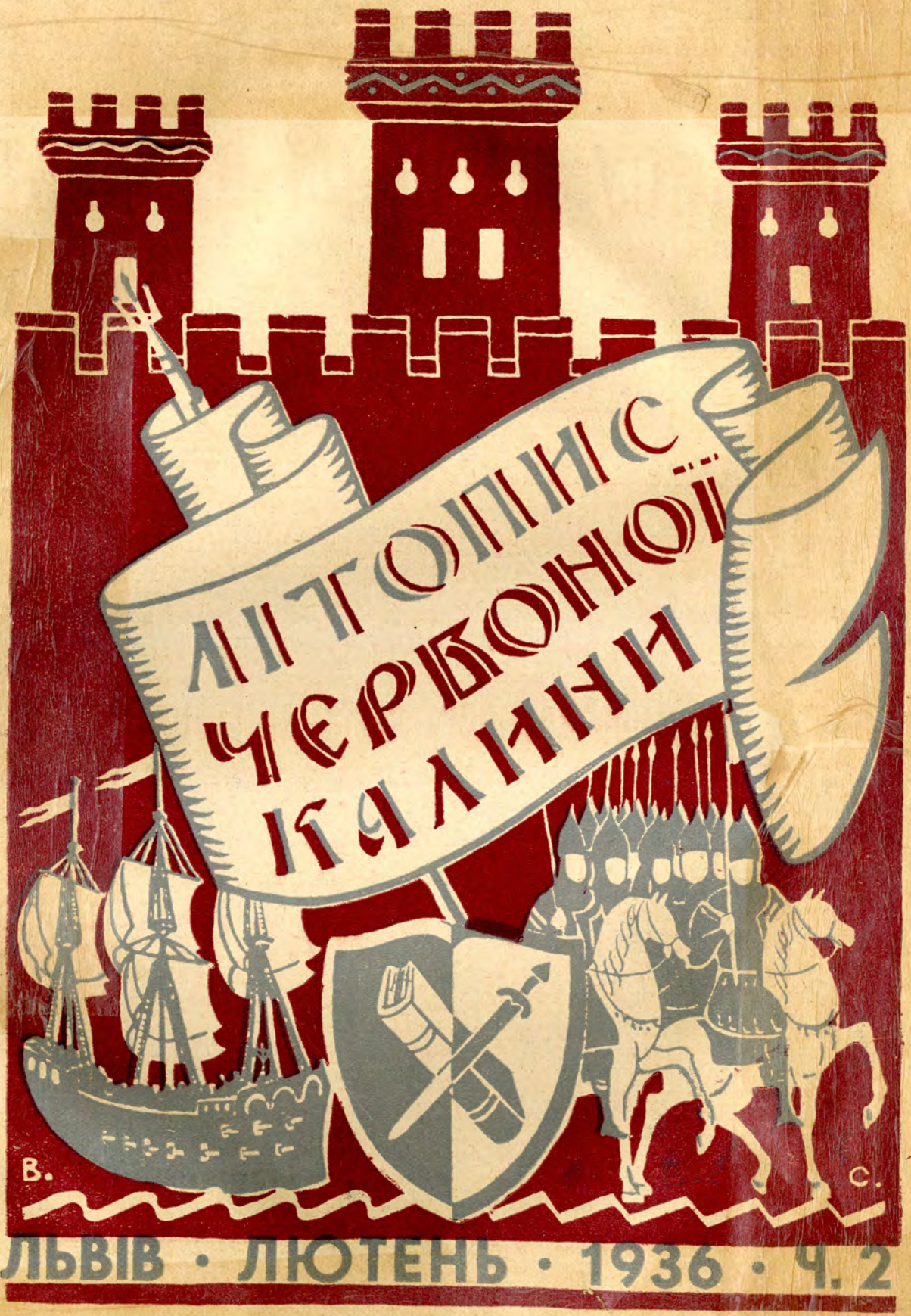
Вашу будучність найкраще й найпевніше забезпечить

„КАРПАТІ[illegible]

Товариство взаїмних обез[illegible]

У ЛЬВОВІ, РИНОК ч. 38

Тел. 258

ЛЬВІВ · ЛЮТЕНЬ · 1936 · Ч. 2

ПЕРЕДПЛАТА

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1936 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чверть-

річна 3·50 зл. — Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Черво-

ної Калини“ чвертьрічно 3 зл.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА Ч. 12.

Почт. скр. ч. 43.

СИЛА НАРОДУ — В СИЛІ ЙОГО КУЛЬТУРИ!
ВСІ НАВЧАЙМОСЯ СВОЄЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ!

Передплачуйте на 1936-й рік оці видання:

„РІДНА МОВА“

науково-популярний місячник присвячений вивченню нашої літературної мови. Плата тільки наперед: річно 6 зл., півр. 3 зл., чверть річно 1:60 зл., окреме число 50 гр. За границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Конто чекове П. К. О. 27110.

„НАША КУЛЬТУРА“

науково-літературний місячник, присвячений вивченню нашої культури. Плата тільки наперед: річно 12 зл., півр. 6:50 зл., чверть річно 3:50 зл., окрема книжка 1:25 зл. За границею 15 зл. або 3 дол. річно. Конто чекове П. К. О. ч. 5880.

Для Чехословаччини, Австрії й Мадярщини передплата крайова.

Журнали видає й редагує проф. д-р Іван Огієнко.
Адреса: Warszawa 4, ul. Stalowa 25. m. 10.

ПЕРЕКОНАЙТЕСЯ, що

„НАЗУСТРІЧ“

це найкращий у нас літературно-мистецький журнал для українських родин.

За два роки існування „Назустріч“ здобув загальне признання.

Найвизначніші українські письменники й мистці містять в „Назустрічі“ свої твори.

Домагайтеся чисел на показ!

Передплата: місячна 0.90 зол.; чвертьрічна 2.70 зол.; піврічна 5.40 зол.; річна 10 зол.

Адреса: „Назустріч“, Львів, Ринок 10.

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VIII. Річник

ЧИСЛО 2 ЛЮТЕНЬ 1936

Проєкт таблиці - памятника в честь поляглих студентів, що мала бути вмурована в авлі Українського Академічного Дому у Львові, коштом і заходом Студентства. Відслонення таблиці мало відбутися в річницю геройського бою студентського куріня під Крутами.

Ф. НЕВЕСТЮК

ДЕНЬ ЗЛУКИ

22. І. 1919 р.

Ген за Дніпром гудуть гармати,
Дрожить земля сніжна, холодна,
А в Києві сьогодня Свято:
День Злуки в Києві сьогодня.

Від досвітку народу море
Колишеться біля Софії...
А на майдані ліс прапорів
У світлі сонця променіє.

А у Софії співи, лики,
Огні, кадила й фиміями...
Молебні служать там владики,
Великий тиск народу в храмі.

У кождого веселі лиця
І щастя в кождому без міри...
На радощах уся Столиця.
Немає смутку, ні зневіри.

Надії кожде серце будить...
Аж ось — стиха у мурах храму
І на майдан, де море люду,
Владики вийшли з хоругвами.

Ущухло море на хвилину
І понад люд із пєдесталу
Святочно, торжественно линуть
Грімкі слова універсалу:

»Од нині во єдино злились
В одно злучилися частини,
Що їх століттями ділили
Недоля й злидні України.

Один народ, одна держава,
Одно імя лиш для народу...
Одно бажання, мрії, слава,
Ген — од заходу аж до сходу!...«

І слуха слів тих люду море,
І слуха військо їх у лавах,
І лунко вється у просторах
Трикратнє: »Слава! Слава! Слава!«

А там де схід, гудуть гармати
І на заході люті бої
І там і там ідуть завзято
У вир змагань кривавих вої.

В Софії дзвінко дзвонять дзвони,
В Софії гимни і молебні,
Вже розторощені кордони,
Повалені стовпи ганебні.

За чим горіли в нас бажання,
Про що леліяли ми мрії,
За що ми кров лили в змаганнях —
Те сталось там, біля Софії.

Традиція визвольної боротьби

Найблискучішим памятником нашої політичної свідомости XVII віку є знаменита протестація українського духовенства 1621 р., що ясно показує, апелюючи до славної традиції України — князя Олега з його штурмом Царгороду — глибоке зрозуміння нашого тогочасного суспільства для великої ваги історичної традиції славного нашого минулого на душі сучасників. Не забуваймо, що на духові цієї протестації виховався Богдан Хмельницький. Коли поляки руйнували перемиську усипальницю галицько-волинських королів, або гробівець Хмельницького в Суботові, коли москалі руйнували Мазепин Батурин, то чи ж не нищили вони цим могутніх зародків традиції тільки що пробудженого народу? Чи ж не хотіла протестація нашого духовенства згадкою про вікову славу розбудити в нащадках нову енергію, нову силу в боротьбі за свій народ. А чи досягла вона ціли, найкраще посвідчить зрив Хмельницького.

Новий великий зрив перебула українська нація в рр. 1917—1921 — і заходами українців сила памяток цього зриву зібралася в українських руках у Празі, де є змога переховати їх в скрутних часах, що судились нам. Знаючи, яку святиню роблять інші народи із своїх історичних памяток, мусимо й ми зробити з наших неживих свідків славних днів міцне звено нашої історичної традиції. На цих памятках, на цій збереженій традиції мусимо ми виховувати наше нове покоління, як „протестація" виховала покоління Хмельниччини. Та для належного розміщення, розташовання зібраних реліквій конче потрібно власної, хоч невеликої камяниці.

Вже скоро два роки, як почалася збірка на цю ціль, і досі зібрано на дві стіни! Невжеж при цьому й залишиться? Невжеж ціла українська нація не спроможеться на вибудування двохповерхової камяниці, коли від цього залежить гідне збереження її традиції? Чи наші предки ліпше від нас знали і відчували необхідність розбуджувати сталo гордість на власне минуле? Невже своєю власною байдужністю до славних традицій недавнього зриву зрезигнуємо ми із спроби виховати в підростаючому поколінні нового Хмельницького? Цим разом не може таке статися. На перекір своїм ворогам мусимо зберегти памятки нашої державности як запоруку того, що ми не склали зброї й не складемо, поки не досягнемо своєї найвищої ціли. Як італійці в своїх столітніх змаганнях виховували що-раз нові генерації бойців на своїх памятних колекціях „Відродження", так і ми мусимо постаратися дати новому поколінню правдивий наочний образ наших змагань і досягів — Музей нашої державної творчости.

Др. М. А—вич.

Спільна військова юнацька школа

(Короткий історичний начерк.)

Написав: *Микола Миронович.*

Кінний відділ юнаків на водопої.
На коні — юнак Василь Крижанівський, пізніше славний артист-маляр († 1926 р. у Львові й похований на Личаківському цвинтарі). Напроти — командант сотні, сотник Михельсон.

Уряд У. Н. Р., виходячи з засади, що Українська Держава мусить мати кваліфіковані кадри старшин для майбутньої регулярної української армії, не зважаючи на тяжкі обставини й безнастанні бої на фронтах, заснував при кінці 1918 року в Житомирі першу військову школу під назвою: „Перша Житомирська Юнацька Школа". При утворенні цієї школи уряд мав на увазі раціонально використати молодий ентузіязм освідомлених і патріотично настроєних одиниць з освітою не нижче середньої школи, щоб створити з них ядро майбутньої армії.

Група старшин української юнацької школи в Камянці-Подільському в січні 1919 р. Сидять (зліва направо): 1. Командант 1-ої сотні пор. Аркадій Валіський (тепер, по скінченні академії ґен. штабу, служить у польській армії). 2. Командант пішого куріня сот. Никитин. 3. Пані Кочубей, машиністка канцелярії школи. 4. Начальник школи підполковник Пучківський. 5. Генерал-поручник ґенштабу Дядюша († 1932 р. в Каліші й там похований). 6. Інсп. кляс школи підполк. Микола Лорченко. 7. Пані ?, канцеляристка школи. 8. Ґенерал-поручник Капустянський, лєктор. Стоять (зліва направо): 1. Хорунжий Лиханьський (молодший). 2. Адмін. поруч. Балицький, діловод господ. частини. 2. Ґенштабу сот. Лушненко (старший), лєктор. 4. Сот. Лиханський (старший). 5. Сот. Цурканів, лєктор (застрілився в Парижі). 6. Полковник Ґетрів-Бакланів, лєктор. 7. Сот. Микола Миронович. 8. Сот. Квітко, адютант школи (тепер у польській кавалєрії). 9. Хорунжий ?, канцелярист школи. 10. ?. 11. Сотник Варавко, завід. госп. частини. 12. Полковник Волошин, лєктор (у 1925 р. замордований большевиками в Києві. 13. Хорунж. ?. 14. Ґенерал-хорунжий Сварика, лєктор артилєрії. 15. Пор. Федорівський. 16. Командант 2-ої сотні сот. Рудичів. 17. Хорунжий Лушненко (молодший). 18. Сот. Модест Семирозум, запасний старшина й лєктор. Стоять у другому ряді: 1. Юнак ?. 2. Сотник ?. 3. Ген.-хорунжий ґенштабу Мартинюк, лєктор школи. 4. Пор. Орлов, інспектор ґімнастики. 5. ?. 6. Пор. Назаренко, поміч. господаря. 7. Козак ?, джура начальника школи.

Юнаки на позиції під Житомиром. В середині — сотник М. Миронович (х).

Місто Житомир, що було тоді в запіллі воєнних подій, як найліпше надавалося до спокійної праці. Уряд У. Н. Р. доручив зорганізування цієї школи б. старшині російської гвардії, полковникові генштабу Всеволодові Петрову. Полковник Петрів був людина непересічна. Великий патріот, добрий старшина, людина енергійна й відважна — отже вибір був цілком удатний.

На початку сформував він лише одну сотню, хоч до школи зголошувалася сила української молоді з бувших юнкрів і кадетів, що через вибух революції не могли скінчити своїх шкіл. Відразу приступлено до військової науки з практичним приучуванням юнаків до фронтової служби. На жаль, нормально наука в школі тривати довго не могла: українська армія відступала й юнацька школа примушена була відіграти дуже часто ролю останньої військової резерви. Цій резерві не довелося довго чекати на боєве хрещення. Вже в Житомирі школа вийшла на фронт.

Юнак-кіннотчик на варті.

Полковник Петрів, впроваджуючи своїх учнів у бій, не покидав їх у кривавих сутичках, а, лежачи з крісом у руці серед юнаків, обзнайомлював їх практично з боєвою тактикою, а часто направляв сам юнацькі прицільники.

Школа все більше і більше здобувала собі славу серед боєвих частин армії, як боездатна, дисциплінована й тривка одиниця. Цю, цілком заслужену славу придбала вона собі не стільки своїм вишколенням, як гарячим запалом і відвагою. Большевики не один раз відчули на собі опір цієї частини й почали висилати проти неї свою школу червоних командирів і моряків.

В один із боїв під Коростенем юнацька школа стратила звязок з армією й опинилася в запіллі большевицької армії. В цій грізній ситуації школа не стратила притомности завдяки відвазі й холодній крові полковника Петрова й чудом вийшла із небезпеки, тиняючися продовж 3 день серед болот і багон та вступаючи в дрібні сутички з зустрічним ворогом. Школа в цей час не покинула ані одного раненого й у зразковому порядку пристала до головних сил армії.

Школа провадила нормальні заняття тільки в часі, коли на фронті наставало відносне заспокоєння. Наука відбувалася або під голим небом, або по стодолах. Виховавці-старшини виявляли при вишколенні юнаків небувалу витривалість і енергію. Особливою працевитістю відзначався інспектор кляс юнацької школи полк. М. Лорченко.

Так минув тяжкий і трагічний для української армії 1919 рік. У кінці року армія, відступаючи перед ворогом, все ближче підходила до польського кордону. Територія вільної України все зменшувалася, замикаючися врешті в межах трьох повітів, при чому армія українська провадила рівночасно бої з большевиками і з білою армією генерала Денікіна.

Юнацька школа знайшла собі на короткий час притулок у Камянці-Подільському. Школа мала в цей час дві сотні піхоти з артилерією й кіннотою — і тут власне її перейменовано було на „Спільну військову юнацьку школу".

Серед лєкторів школи було багато відомих знавців воєнного мистецтва, як наприклад генерального штабу генерали Дядюша й Капустянський. Начальником відділу піхоти юнацької школи був тоді сотн. Никитин, а кінного відділу — сотн. М. Миронович. Полковника Петрова в той час було іменовано генерал-

Портупей-юнак кінного відділу А. Чорпіта.

хорунжим і закликано на становище військового міністра. Ген. Петрів, залишаючи школу, здав керівництво нею полковникові кавалерії Олександрові Пучківському, а згодом полк. Пучківський, захорувавши, передав її ґен. О. Шаповалові.

Школа, не зважаючи на всі труднощі воєнного лихоліття, в якому приймала багато разів сама активну участь, встигла всеж випустити перший кадр молодих хорунжих, що негайно по закінченні її відїхали на фронт. Підчас промоцій школу відвідали військові представники чужих, заприязнених з Україною держав, як напр. військові атташе польські, чеські й французькі.

В листопаді міс. 1919 року після відомих подій на фронті юнацька школа брала участь у боях проти білої московської армії під Проскуровом і Гречанами. Трохи пізніше, у грудні, школа по любарській трагедії приєдналася до 3-ої української дивізії й брала з нею участь у знаменитому зимовому Поході ґен. М. Омеляновича-Павленка.

З початком 1920 року підчас походу української армії в союзі з польською проти большевиків юнацьку школу знову втягнено у вир фронтової боротьби. Як боєва частина української армії, вона ввійшла до Києва, де звільнене від червоного московського окупанта населення ентузіястично зустріло її, закидаючи юнаків квітами. Ця радісна хвиля, на превеликий жаль, тривала дуже коротко. Школа, замість того, щоб розташуватися в столиці незалежної Української Держави на постійно, примушена була разом із фронтовими частинами української і польської армій відходити з Києва. На короткий час школа розташувалася була в Винниці, але, по залишенні її союзними польськими й українськими дієвими частинами, вийшла з міста й почала свій відхід на Камянець Под.

Тяжкий то був відхід. Населення Винниці й околиць, переважно місцеві поляки, перестрашені новим наїздом большевиків, почали панічно втікати. Дорогу до Винниці на Камянець-Подільський загатили маси возів. Це унеможливлювало швидкий відворот юнацької школи й їй довелося входити раз-у-раз у бої з частинами червоної армії, що гналася по пятах за втікачами. Проте, не зважаючи на тяжкі умови відходу, юнацька школа прибула до Камянця в повному порядку й навіть із деякими воєнними трофеями. Були то чотири гармати, залишені польським військом по дорозі. Гармати ті полишені були, правда, без замків, але замки пощастило юнакам знайти в поблизькій криниці.

По короткому спочинку після тяжкого маршу в Камянці школа під градом ворожого обстрілу перейшла спокійним маршем із піснями Турецький міст і з боями почала відходити далі до Збруча.

На польській уже стороні юнацьку школу перевезли на відпочинок до Ясла під Краковом, а звідти до Станиславова. Відпочинок той був короткий — школу в скорому часі кинули на фронт.

Коли большевики понесли поразку під Варшавою й почали втікати, українська армія зайняла знову Камянець-Под., Проскурів, Літин і Могилів над Дністром. Ця побідна офензива скоро заломилася. Користаючи з перемиря з поляками, большевики кинули проти української армії величезні сили, що зняли на польському фронті, й українська армія почала відступати. Юнацька школа, що була тоді в Камянці-Под., прилучилася до решти української армії й по коротких героїчних змаганнях із озвірілою ворожою кавалерією Котовського почала відходити до Збруча. Випустивши останні свої набої, юнаки перейшли в другий і останній раз за Збруч і вже на польському боці склали свою зброю.

Продовж 15 років мого блукання по ріжних далеких і близьких краях мені доводилося зустрічати бувших юнаків „Спільної військової юнацької школи". Немало їх бачив я на військовій службі французькій, в чужоземній легії, в Чехословаччині й інших краях. Зустрічав їх і серед еміґрантів, що гірко споживають свій тяжко зароблений хліб над сивими водами Висли, під гарячим сонцем Сагари й Індохін, або в далеких пралісах і степах Америки. Всі юнаки, не зважаючи на тяжку долю поневоленого червоними окупантами рідного краю, зберегли твердість духа й непохитну віру в близьку перемогу справедливости й права над захланністю й грубою силою червоного наїзника. І всі вони, як один, кінчали зі мною свої розмови одним загальним акордом, що висловлений в несмертельних словах українського національного гимну: „Ще не вмерла Україна"...

З приводу польської вистави т. зв. „Obrony Lwowa“

Подав: *С. І.*

23. XII. 1935. р. відкрито у Львові в т. зв. Палаті Бесадецкіх виставу польських памяток з часів боїв за Львів в 1918/19 рр.

На виставі бачили ми багато портретів учасників боїв, світлин і образів з того часу, зброї, документів, відзнак, печаток, особистих памяток поляглих учасників та літературу, що змістом відноситься до тих боїв. Все те експонати, що нас цікавлять тільки посередно. Згадуємо про ту виставу тому, що на ній були теж памятки, що безпосередно вяжуться з боями Української Армії за Львів.

В пятій кімнаті в габльоті з особистими памятками по пор. Й. Мазановскім (власність матери — Ванди Мазановской) між іншими памятками бачили ми фрагмент жовто-блакитного прапору, що вивісив його на львівськім ратуші пок. стр. Паньківський з 31 жовтня на 1. листопада 1918 р. Після того, як українські частини з 21 на 22 листопада залишили Львів, цей прапор 22 листопада здіймили пор. Йосиф Мазановскі і ротм. др. Роман Абрагам. На кусніку цього прапору так і видно сліди, що він маяв над українським Львовом протягом тих трьох тижнів.

Інший цікавий для нас експонат це оригінальні викази харчевого стану та виплати заслуженини залозі Оссолінеум. З них виходить, що в днях 18, 19, 20 і 21. листопада та залога складалася з 33 людей. Були це:

1 стар. дес. Паращук Микола
2 „ дес. Метлевич Федь
3 стар. стр. Доскоч Михайло
4 „ „ Черник Іван
5 „ „ Пилипів Михайло
6 „ „ Слобусь Василь
7 стр. Тершаковець Іван
8 „ Крілик Осип
9 „ Головка Іван
10 „ Роздольський Роман
11 „ Богданко Олекса
12 „ Сироїшка Василь
13 „ Телінкевич Дмитро
14 „ Дворчин Андрій
15 „ Бандуровський Іван
16 „ Рошко Олекса
17 „ Гладкий Дмитро
18 „ Симерга Іван
19 „ Гвоздзь Василь
20 „ Сенчук Олекса
21 „ Заячківський Михайло
22 „ Лущ Сильвестер
23 „ Сморжанюк Михайло
24 „ Пушкар Іван
25 „ Редкевич Корнило
26 „ Мацєк Іван
27 „ Люлик Стефан
28 „ Липка Осип
29 „ Насальський Ярослав
30 „ Ліхтар Гриць
31 „ Стасів Дмитро
32 „ Дерень Стефан
33 „ Косичин Осип.

Невже справді це були майже самі українці?!

Двох (Симерга і Гвоздзь) з них не вміло писати, бо на виказі виплати заслуженини замісць їх підписів бачимо хрестики. Вироблені підписи більшости стрільців, вказувалиби на те, що це були переважно інтелігенти.

З інших експонатів треба згадати переписку Митрополита А. Шептицького з Архиепископом Більчевским в справі виміни неповнолітних полонених та в справі мнимих знущань українських стрільців над полоненими. Є тут теж листівка видана Б. У. з прапором У. С. С. (права сторона — Архангел) а побіч неї світлина якогось прапору теж з київським Архангелом і з дописком: „Симболь (т. є Архангел) тен нє завше бивал виразем донжень Польсце врогіх..“.

В інших салях розміщено: кільканацять відтисків печаток українських державних установ, головно з Коломийщини і Станиславівщини, — дальше документи виставлені Українськими Державними Секретарятами Військових і Внутрішних Справ З. О. У. Н. Р. для представниць Польського Червоного Хреста (п. Дзедушицькій, Дулембянці і Опенскій) на право відвідувати табори полонених та інтернованих і шпиталів на терені Західної Области У. Н. Р.

Між фотографіями є світлина В. Панейка і французького делегата Vilaime, кілька світлин з таборів інтернованих в Золочеві, Язлівци і Косачеві.

Є тут окрема саля, де виставлено літературу до тих боїв. З української літератури є: О. Кузьми: Листопадові Дні, В. Кучабського: Ді Вестукраїне ім кампфе міт Полен, др. С. Шухевича: Спомини (один том) і ще дві брошурки. Очевидно, що це все мало, порівнюючи з тим, що в нас вийшло друком. Але й тут є вже деякий поступ, бо приміром деякі співробітники І. тому „Оборони Львова“ не знали про появу „Листопадових Днів“ ще рік після їх виходу.

Кождому з нас, хто оглянув ту виставу, мусіло прийти на думку, кілько то таких наших памяток є по чужих музеях. Але спитайте, скільки тих памяток є ще по наших домах і скільки з них ще попаде в ті чужі музеї.

А Видавництво „Червона Калина“ дармо на них чекає, щоби могло видати Альбом У. Г. А.!

Шлях І-го Галицького Корпусу в поході на Київ

Написав: *Інж. М. Скидан.*

Від часу походу Української Галицької Армії на Київ, минуло вже 16 років. З історичної перспективи спільна визвольна боротьба двох українських армій має величезне значіння для нашого майбутнього. Тому й не дивно, що цій події присвячується багато уваги в нашій повоєнній літературі.

На жаль, сучасники тих подій, чи то самі активні учасники їх, чи тільки їх свідки, часто наше героїчне минуле представляють у кривому зеркалі. Часто доводиться читати та ще більше чути, твердження перебільшені і неправдиві.

Кілька таких тверджень, виразно шкідливих і не правдивих, які доводилось мені читати або чути від деяких осіб, заставляють мене подати те, чого я сам був свідком або учасником.

Спинюсь більш докладно головно на подіях, які відбулись в Києві. Роблю це насамперед тому, що вони були завершенням побідного походу і початком трагічного кінця для УГА. По друге, про них нам нічого не скажуть, або порівнюючи мало скажуть, найближчі і найчільніші їх учасники. Одні із них, як наприклад: ген. Осип Микитка, сот. Головінський погибли; другі, як ген. А. Кравс та от. Льобковіц, як чужинці, не могли їх відчути так, як вони вдійсности відбувались. Нарешті, описом київських подій хочеться хоч частинно запобігти таким спогадам, як Володара Бояринича в „Новому Часі" ч. ч. 198—200. за 1935 р.

Я свідомий того, що у моїх спогадах можуть бути хибні заключення, неточне насвітлення окремих фактів, до деякої міри субєктивний опис, одначе вони послужать виявом тих інтенцій і настроїв, які тоді панували та можливо спонукають ще когось доповнити їх своїми увагами та спостереженнями.

Наш обовязок дати правдивий образ згаданим подіям. Цим ми зробимо велику прислугу собі і для наших прийдешніх поколінь. Бо, замовчуючи їх або освітлюючи їх однобічно, ми робимо велику кривду тим, які в заверюсі згаданих подій впали жертвою в нерівній боротьбі, або фальшуємо наше минуле в очах прийдешніх поколінь.

Підкреслюючи, а не ховаючи, негативні моменти в нашій визвольній боротьбі, ми цим самі вчимось і вчимо прийдешні покоління оминати тепер і в майбутньому похибок.

Підкреслюючи моменти позитивні, розвиваємо в собі почуття вдячности героям наших визвольних змагань, розвиваємо в собі любов до тих ідеалів, за які вони боролись та вчимось належно оцінювати наше героїчне минуле, яке єдине мусить бути для нас і для тих, що прийдуть після нас, дороговказом на житьовому шляху боротьби за наші найвищі ідеали.

І.

Моє відношення до І-го корпусу? Напередодні переходу УГА через Збруч, Головний Державний Інспектор В. Кедровський, запропонував мені виїхати, як представникові Державної Інспектури, до штабу І корпусу УГА. Аргументація п. В. Кедровського була приблизно така: ви, мовляв, член Трудового Конґресу, працювали серед полонених в бувшій Австрії, брали участь в організації Сірожупанників, маєте через те більші знайомства із Галичиною і т. д. Отже вам лекше буде зорієнтуватись в роботі, ніж комусь іншому.

Ось які мотиви головно брали на увагу в Головному Державному Інспекторатові, коли призначали представників Державної Інспектури до частин УГА. Як ми вже виконували обовязки свої, то вже інша справа. Сказаним я хочу лише підкреслити, що наміри Головного Державного Інспектора були найкращі.

Твердження „єдиного розвідчого старшини" п. Вислоцького, що всі представники Державної Інспектури були настоящі більшовики, не відповідає правді. З трьох корпусних представників, двох перебуває на еміґрації та один сотн. Синюк, представник Державної Інспектури при штабі II. корпусу убитий більшовиками. Подібна доля стрінула й решту представників Державної Інспектури. Між ними були такі, яких розстріляли, або які є тепер на еміґрації, один із них п. Молодоженко погиб під Базаром, і, звичайно, є й такі, про яких відомостей не має. Отже узагальнювати, що всі були більшовиками, про що п. Вислоцький пише в своїх спогадах, це більше ніж писати неправду.

Частини УГА я почав зустрічати, як тільки виїхав кілька кільометрів за Камянець-Подільський. До самого Збруча я вже не доїхав. Зі штабом корпусу я розминувся і тому мусів назад повернутись до Камянця-Подільського. Довідався лише, що штаб корпусу і цілий І корпус направляється в район Дунаївець.

Те, що я зустрів частини УГА зараз же після їхнього переходу через Збруч, мені багато стало в пригоді. Я мав можливість спостерегти і пережити ті перші настрої, якими наповнювались серця стрільців, старшин і взагалі всіх тих, що перейшли Збруч. За пару днів того я вже не побачив би, а через те мені булоб тяжко відчути справжню суть настроїв, які панували в частинах УГА.

Зустріч частин УГА була тяжкою. Стрільці, старшини і цивільні були якісь мовчазні та сумні. На обличчу кожного із них видно було сліди жалю за тим, що залишали по той бік Збруча та свідомість трагічного положення. Перед ними дійсно стелився тернистий шлях невідомого майбутнього.

В таких умовинах взагалі тяжко було знайти слова розради і, коли ми обєктивно розважимо, що населення прикордонної полоси було національно малосвідоме, втомлене світовою і громадською війною, то нам стане зрозуміло, що воно не могло

подати слова розради і втіхи для своїх людей ізза Збруча. Отже і не диво, що на протязі яких небудь 20—40 кільометрів від Збруча, якогось контакту поміж місцевим населенням і Армією не відчувалось. Армія для населення, а населення для Армії були чужими. Одні мовчки ішли вперед, а другі мовчазно їх провожали. Все це досить трагічне, але так воно було.

На другий день з Камянця-Подільського я виїхав вже в напрямку Дунаївець, де мав стояти штаб І корпусу. В дорозі мені довелось майже увесь час обминати військові частини, вози нагружені майном та багато цивільних осіб, що їхали або ішли пішки за возами.

Першим, з ким мені довелось мати довшу розмову в дорозі, був гімназійний проф. Д-р Ст. Кордуба з Тернополя. Він був першим моїм інформатором, першим, хто поділився зі мною своїми враженнями, які стали мені в пригоді.

Штаб корпусу я знайшов вже в районі самих Дунаївець. Окрім мене, до штабу корпусу були ще приділені: від Міністерства Внутрішніх Справ п. Хведір Сумнєвич та від Військового Міністерства п. полк. Сазонів. Х. Сумнєвича приблизно за тиждень відкликали. Полк. Сазонів залишався при штабі корпусу ще і після мене.

На початках моє становище було особливо тяжке. До штабу я виїхав наскоро і без жадних інструкцій від Головної Державної Інспектури. Сталось це тому, що Команда УГА була принципово проти інституту інспекторів. Отже бути в ролі інспектора я не міг. При відїзді мені лише сказали, що я маю бути представником Державної Інспектури, бути посередником між населенням і військом. А що маєте робити, вам підскаже сама ситуація. Ось з якими інструкціями я виїхав.

Помічником мені призначили члена Трудового Конгресу, сот. Рудика-Сіргіюка. Решту осіб, яких призначили представниками при бригадах І корпусу і які підлягали мені, призначили по рекомендації Центральної Організації Залізничників.

Перший день мойого перебування в штабі корпусу я почував себе ніяково. Ніхто, а в тому числі я перший, не уявляв собі моїх конкретних функцій. Ознайомлювались ми між собою якось обережно. Всі ми відчували інші умовини ніж ті, в яких нам доводилось бути перед тим.

Більш нормальні вже взаємовідносини між нами всіма, можна датувати від села Іванківці, що знаходиться при дорозі між Дунаївцями і Мінківцями. Хоч в цьому селі таксамо не зустрічали нас з музиками, але всеж таки виявили більшу сміливість у відношенню до „англичан", як то було в попередніх селах.

Було це в неділю. На площі, чи як у нас кажуть на степку, заграла військова музика. Через кілька хвилин майже все село зібралось біля нас. Щасливою була ініціятива сот. М. Станька, який запропонував мені разом з ним виступити з коротенькими інформаційними промовами. Говорили ми на тему, що таке Галицька Армія, за що вона бється та чому опинилась вона по цей бік Збруча. Як адвокат, що сот. Станько в своїй промові підкреслював, він ілюстрував національну свідомість стрільців і цивільного населення Галичини зрозумілими для населення порівнаннями. Я говорив приблизно про це саме, але в більш рішучім тоні; наперед підкресливши, що я також „англичанин", син таких батьків, як і вони, лише з Київщини. Звичайно, що найбільша приязнь запанувала завдяки танцям.

З Іванковець штаб переїхав до містечка Мінковець. В околицях цього маленького і дуже бідного містечка, що все було сховане в глубокій балці, частини першого корпусу мали довший відпочинок. Тут вони мали не тільки відпочати, але також перевести боєву підготовку, що звичайно й зроблено.

Як ця підготовка переводилась? Те, що доводилось мені в ці дні спостерігати і чути, носило наскрізь доцільний характер. В штабі панувала завжди діловитість. Начальник штабу, мовчазний майор Куніш, завжди сидів над мапою і детально вивчав місцевість.

Тут же в Мінківцях я мав першу офіційну зустріч і розмову з начальником господарчої частини сот. Гарасевичем. Коротко, але річево сот. Гарасевич говорив про потребу негайного засобления частин всім необхідним. Треба числитись, що частинам УГА доведеться перебувати на теренах Великої України довший час, казав він. Наш обовязок зробити все, щоби постачання було налагоджене без примінення всяких насильних мір, супроти місцевого населення. В наслідок нашої розмови скликали в Новій-Ушиці конференцію з представників війська і представників відповідних повітових установ. Конференція відбувалась в помешканню Повітового Коменданта і під головуванням останнього. Як мене память не зраджує, був ним полк. Шувалів, який під час конференції виявляв особливу активність. Конференція рішила однозгідно, щоби виділити окремі участки поміщицьких засівів для потреб І корпусу. З них мали збірати самі військові частини.

Збір хліба на згаданих виділах переводжено досить успішно і без жадних нарікань з боку місцевого населення. На деяких полях я побував особисто. Скарг там я ні від кого не чув. Бачив лише при спільній роботі місцеве населення та стрільців. Очевидно, що найбільші заслуги за це належали сот. Гарасевичові. Але одночасно мушу ствердити, що добру волю та зрозуміння своїх обовязків, населення і представників місцевої влади супротив Армії та представників війська супротив інтересів населення, виявили в однаковій мірі обі сторони.

В часі перебування штабу корпусу в м. Мінківцях я мав нагоди навістити штаби бригад та ознайомитись з настроями і станом останніх. Ні з боку комендантів бригад, ні з боку представників Інспектури, я не чув скарг або нарікань, окрім однієї, де представник Інспектури п. К. скаржився на Д-ра Коника, який вів агітацію проти представників Інспектури і взагалі некористно висловлювався по адресі соціялістів і демократії. З приводу цього я мав розмову з полк. Микиткою. Погодились на тому, що ми цей перший інцидент залишили без уваги, бо характеристика Д-ра Коника і представника Інспектури п. К. свідчила, що найбільша вина лежала в їхній особистій вдачі.

Отже після пущення господарського апарату в рух, після того, що мені довелось почути і побачити в бригадах та в штабі корпусу, я мав таке враження, що окремі частини співпрацювали між собою та зі штабом корпусу в повній згоді. На кожному кроці відчувалась добра воля до спільного чину.

Щоби зберегти хронольогію подій і звязок з ними, хочу подати кілька своїх зауважень, в справах цивільної адміністрації. На мою думку вони є дуже повчаючими і їх не треба обминати, незалежно від того, чи вони приємні, чи неприємні.

Дефіляда частин (?) У. Г. А. на Великій Україні. Хто знав би дещо більше про цю світлину, просимо подати до Редакції Л. Ч. К.

Свою ролю посередника між населенням і військом я виконував очевидно через органи місцевої цивільної влади, а не інакше. Тому, я постійно намагався бути у тісному звязку з органами місцевої влади.

Будучи ще в Дунаївцях, я заїзджав до Волосного Управління. Але тому, що волосний апарат не був ще як слід наладнаний, я не міг після того судити про недостатки місцевої адміністрації і взагалі самоуправи. Натомісць про ті недостатки я вже як слід пересвідчився пізніше, особливо в Новій-Ушиці.

З Мінковець їду одного дня в Нову-Ушицю до повітового комісара. Приїхав десь біля другої години. В комісаріяті нікого я вже не застав. Через вікно побачив лише перекинуті стільці. Приїзжаю, знову приблизно в туж пору, на другий день. Застаю те саме, себто двері комісаріяту зачинені. При допомозі сусідів розшукав якогось сторожа чи що. На мій запит, де повітовий комісар, відповідає мені в такий спосіб, з якого видно, що комісаріяту як такого ще не має. І воно так в дійсности було.

Обоз Коша У. С. С. в поході на Ушицю.

Мені це було страшно дивно. Дивно, бо мені самому довелось перед цим бути повітовим комісарем і я мав нагоду бачити цілком іншу картину. А саме, в комісаріяті, особливо під час перебування війська в повіті, буває стільки праці, і то праці невідкладної, що її негоден виконати найкраще наладнаний апарат повітового комісаріяту. В таку пору до повітового комісаріяту звертаються з найріжноманітнішими справами. Повітовий комісаріят в таку пору являється центральним осередком у повіті. Його ініціятиви, допомоги, поради і т. д. потребують всі інші повітові державно-громадські органи й організації. А тут тобі два дні підряд або не знаю, або не має.

Всеж таки, тогож таки другого дня мені вдалось побачитись з повітовим комісарем. Десь перед вечором зустрів його, як він їхав верхом на паршивенькому конику. Виявилось, що я його навіть знав особисто. На мій запит звідкіля це він, чому вже другий день його не має в комісаріяті, відповів, що він їздив ліквідувати якусь там банду, що оперувала в повіті. Та для цього є міліція, зрештою моглиб послати свого помічника, кажу йому. Відповідь була якась розпливчата. З неї випливало лише те, що комісар не знає своїх безпосередніх обовязків. Отже не треба дивуватись тому, що подібне явище спостерігалось у волостях та на селах. Замісць того, щоби всю свою увагу звернути на організацію волосних і сільських апаратів та заставити їх працювати, він їде на ліквідацію банд, а комісаріят залишається нечинним. А треба признати, для науки на майбутнє, що неорганізоване чи слабо зорганізоване запілля, у великій мірі спричинює неуспіх для армії.

З Мінковець штаб корпусу переїхав до Глібова. Настрій помітно кращав, бо армія все ішла вперед, а відношення населення ставало прихильніше. Але як кажуть, без доброго не буває поганого і навпаки. А це погане, що негативно впливало на військових, було те, що їм кидалась у вічі занадто велика кількість парубків по селах. Чому вони в дома, а не воюють? Чому ми мусимо воювати, а вони ні? Чи при такому положенню можемо ми бути переможцями? Дати на ці запитання задовольняючу відповідь було тяжко. Запитання були слушні. На добровільно до війська ніхто не збирався, а мобілізації не проголошено.

За пару днів ми були вже в Ялтушкові. Скоро поспішаємо за частинами, які бються на фронті. Успіх на фронті, поголоски про силу повстанців, оголошена мобілізація, яка вже фактично переводилась, ще більше піднесли настрій стрільців.

Контакт між населенням і армією вже відчувався. Прояви прихильнішого ставлення місцевого населення до армії зростали. Для прикладу: Штаб корпусу стоїть у Глібові, в маєтку князя Львова. Перед цим, в Глібові стояв вже штаб одної із бригад. Нарікань з боку населення жадних не чую. Турбуються тільки, щоби війська була часом не взяли щось з панського двора, щоби нічого там не ушкодили, щоби не розібрали бібліотеки.

За пару днів селяни висловлюють не тільки здивування, що все залишається на місці, але ще й задоволені, бо біля панського двора, в якому містився штаб, побачили ще більший порядок. Кругом все було прочищено, позамітано, а головно все залишалось на свому місці.

Виїзджаємо з Глібова. На кінці села, біля одної з хат, стоїть коло воріт дядько, який голосно нас здоровить і просить заїхати хоч на хвилинку до нього на вишні. Ми спиняємось і рвемо вишні. Вишні були добрі. Добрий був дядько і прихильні були до нас Глібівчане.

В Ялтушкові звертаємо на бічну широку вулицю. Шукаємо з візником відповідного помешкання. В одному місці кажуть, що бідні, в другому, що не має де коней поставити, в третьому щось подібне. Ми віримо і не віримо, але їдемо далі. Там де нас не бажають, спинятись не хочемо.

Ось ми підїзджаємо до одної із хат, що нам на ню показували. Біля воріт стоїть середніх років тітка. Хочу запитати її, чи не можемо у неї спинитись, але зробити це не встигаю. Тітка відчиняє сама ворота і просить заїзджати.

Впродовж трьох днів наша тітка турбується мною і моїм візником, як рідна мама. Дядько опікується нашими кіньми. Тітка переказує нам, що за пару днів до війська їде її син. Випроваджує його і нас майже одночасно. Сліз на очах у неї не бачу. Бажає тільки здоровим вернутись до дому. Вона свідома, що за краще треба воювати комусь.

— Колиб таких мамів було більше! — так міркував я собі тоді, коли залишав Ялтушків.

Отже чим далі ми їхали вперед, тим частіше ми спостерігали подібну прихильність до армії з боку простого селянства. Про містечка цього сказати не можна.

Але вернемось ще до повстанців, чутки про яких, підносили на початку настрій стрільців.

На жаль, захоплення повстанцями довго не триває. Воно тривало так довго, як про них тільки чули. Але, коли їх побачили своїми власними очима, це захоплення не тільки охололо, а навпаки. Зустріч з ними внесла розчарування, та опісля негативне відношення до самих повстанців. В очах галицьких старшин і стрільців, повстанці були героями тилу і партизанщини. Однак дисциплінованих військових частин у них не можна було знайти. І треба признатись, що в тому була велика рація. — Повстанці були доброю зброєю в запіллю ворога, але ставали часто тяжким балястом як тільки опинювалися у стягах регулярної армії.

Для ілюстрації наведу картинку моєї особистої зустрічі з повстанцями от. Шепеля. З м. Бару штаб корпусу переїздить до Васютинець. Зараз після виїзду з м. Бару, на зустріч нам їде два чи три вози військових, настрій яких досить бадьорий. Я даю рукою знак, щоби спинились. Запитую, що за військова частина. „Повстанці“ — чую кілька голосів. „Куди їдете?“ „У місто Бар трохи погуляти“ — сміло відповідають. „Погуляти?“... „Кругом“! Без балачок повертають назад. Очевидно, що не злякались вони мого рішучого тону, але військових частин, що їхали і впереді і назаді. У відповідь на таку зустріч з повстанцями, я почув з боку галицьких старшин: „Так ось які то повстанці! Їдемо в Бар погуляти“. Але це тільки початок темних сторінок.

Ми їдемо назустріч ще більшій несподіванці. Це були дні дуже гарячих жнив, коли населення сільське здебільшого було в полі. Ось і недалеко вже мають бути Васютинці. По обох боках шляху поля жита та пшениці, що їх немилосердно косить серп. Ті, які жнуть біля дороги, кидають жати і дивляться як іде військо. Багато біжить подивитись на нас аж з другого кінця поля. Бачу на одному полі стоїть кілька дядьків і щось балакають. Коли я підїхав близче, бачу, що вони наближуються до мене, роблять таке враження, що вони хотілиб щось сказати. Здоровлюсь із ними. Впізнають, що я не є галичанин. Питають, що за війська і куди ідуть і чи не є я наддніпрянець. Так, я з Київщини, а що хочете мені доброго сказати, питаю їх. Тут мої дядьки і розговорились. А сказали вони мені ось що: „Бачите, онде недалечко є ліс. Під тим лісом є село Васютинці. Пане, це кара на нас а не село, вони граблять всіх проїзжих серед білого дня“ і т. д. Подібні скарги довелось ще почути від кількох дядьків.

(Далі буде).

Білий баранчик або нечиста сила

Воєнна придабашка.

Написав: *Іван Іванець.*

Є такі місця, де діються ріжні дива, трапляються несамовиті пригоди. Кажуть, що там виводиться нечиста сила.

Любить вона віддавна круті подільські яри, як про це багато розказують старовинні хроніки і люди, яким нема причини не вірити.

Ось і мені пригодилася одна така історія...

Було це за Збручем, на українському Поділлі. Кінчився рік 1919. Обі Українські Армії, що ще літком

Так автор цих рядків Д-р І. Іванець представив у рисунку свою зустріч з „білим баранчиком".

ввійшли були в Золотоверху столицю України, тепер розходилися, десятковані тифом, у дві противні сторони. Дорогою, розбитою обозами та гарматніми колесами, що нею пройшла саме частина Армії У. Н. Р., на захід посувалися частини Коша і Вишколу У. С. С. Йшли з Косиковець і Привороття, що недалеко Камянця Подільського, на схід в напрямі Балти. У звязку з подіями, що наспіли, треба було галицьким частинам поспішно опорожнити прикордонну смугу.

Прийшлося і мені перебути тую дорогу. Пройшов я саме недугу поворотного тифу, що захопила було мене ще під Уманем та в Коші прийшов тоді до себе. Після того я обняв тимчасову службу при Вишколі кінноти У. Г. А., і з кіннотчиками проходив тепер дорогу, здовж якої раз-враз надибували ми падла коней з роздутими животами, що їх гризли здичілі пси та ворони.

Не всі мали змогу рушити в поход. Оставлено шпиталі з тяжко хворими — щоби не наражувати їх на невигоди тяжкої дороги, плюту та зимно. Так і залишилась лічниця Коша і Вишколу У. С. С. на самітній економії недалеко Косиковець. Залишено харчі, сіль, цукор — ці товарообмінні цін-

Автор цих рядків на коні „Ватажку".

ности у тодішних відносинах. Мали ще лишити гроші — та їх не доставлено на час команді Коша з інтендантури. Одержано їх щойно тоді, коли ми відійшли доволі далеко від місця свого теперішнього постою, ген за Ялтушків а в Камянець і його околиці ввійшли вже польські війська.

Йшло про те, щоб хтось зі старшин довіз гроші в шпиталь, що найшовся вже поза лінією польських стеж.

Прийшла мені охота виконати це завдання та проїхатися. До товариства вибрав я собі кіннотчика-вістуна, що був добрим рубакою та й коня мав боєвого. Був у мене добрий, гнідий кінь „Ватажко".

Я наказав нагодувати добре коні перед далекою дорогою, взяти в мішки при сідлах вівса і для нас припаси — не знати чи не пригодиться.

Лінивий грудневий ранок, поволі підіймався з мряки, як перебрав я від коменданта Коша більшу суму грошей, що їх мав кому слід передати. Виставив на неї посвідку та рушив у дорогу.

Добре випочаті коні йшли жваво. Часи то були такі, що нікого не кортіло вибіратися в дорогу. Тай не було за чим, бо і в містах не стало вже чим

Оповідач присягався, що так воно було...

торгувати і люди не знали, як довго прийдеться їм жити. У селах раз-враз дзвонили дзвони на похорони, по дорогах крутилися валки розбишак. Проїхали ми так кільканацять верств — не стрінувши на шляху ні живої душі.

Недалеко Ушиці стали на попас. Треба було дати відпочинок коням та розповідати у знайомого хозяїна про те, чи в Ушицю ввійшли вже польські війська, щоби непотрібно на них не впасти. Господар втішився нами, втішилися і його дочки дві курсистки, що у батьків перебували воєнне лихоліття. Довідалися ми, що в Ушицю ввійшов вже відділ польської кінноти — та що містечко слід би вминути. Гостинний господар подав нам напрям і за якийсь час ми знову сиділи на конях. Довше задержатися обіцяли вже в їзді поворітьма.

Вкінці доїхали до цілі.

Самітний двір серед океану мряки пізної осені був справді якимсь островом тіней. На збитих з дерева ліжках на соломі розстеленій по долівці, лежали покотом хворі стрільці. Деякі з них кричали в гарячці, деякі, що перейшли крізу, пробували піднестися, чи ходити. І лікар (др. Кисілевський) був теж не зовсім здоровий. Передав я йому гроші, поговорив дещо з ним, переспався ну і врешті розпращався. Виїхав ще перед полуднем, щоби перед ніччу добитися за Ушицю. Правду кажучи, кортіло і поговорити з дівчатами-паннами, що так сердечно запрошували нас відвідати.

Ми їхали бистро. Коло якогось хутора промайнули мимо тічню розїлих здичілих українських собак, що мов ті вовки пробували скакати на коні. Треба було аж відстрілюватися.

Сутеніло. Ми вїхали в широкий яр. На його узбіччях, що замикали долину від решти світу, лежали мряки і вїдалися у габи розмоклого снігу. Стало чогось непривітно. Коні, що до цього часу йшли спокійно, стали пручатися та стригти вухами.

В тім ліворуч щось заблеяло. Дивимося, аж це вистрибнув біленький та гарний баранець. Коні скочили а баранчик немов втішився, що нас побачив, немов хотів з нами звитатися і блеяв до нас жалібно якби плакав. Та годі було здержуватись. Ми поїхали і ще з віддалі почули ніби плач, а потім якби сміх.

Коли наші верхівці видістались з яру, стало, не знати чому, і нам відрадніше і коні успокоїлися а мій товариш дороги — вістун сказав: — От якесь неприємне місце, пане поручнику. У тім баранці мабуть нечиста сила.

Треба тепер було їхати осторожно— щоби не наскочити на польську стежу чи заставу. Та для нас було навіть приємним почуття, що прокрадаємося крізь смугу, якою проходять живі люди.

Вже пізним вечером добилися ми за Ушицю, у знайому хату, де й мали станути на нічліг. Звитали нас сердечно господарі, що й ждали з вечерою і панни-дівчата, що теж воліли товариство поручника галицької кінноти від місцевого батюшки. При чаю розвелася балачка. Оповів я господареві хати про те, кудою і як ми їхали, згадав і про баранця, якого ми стрінули.

— Так Ви бачили баранця? — сказав господар. — Щастя Ваше, що так воно скінчилося, а то не знати, що моглоб було статися, яка біда Вас чекала. Ось послухайте, яка мені пригода склалася.

Було то ще на кілька літ перед світовою війною, коли поведено залізничу лінію з Камянця. Я служив ще тоді на економії з тамтої сторони Ушиці і поїхав за чимсь на залізнодорожну станцію. Смеркало, коли вертаючи, я проїздив яр. Було саме по жнивах. Свіжі копи стояли на полі. Настав приємний літний вечір, коли чогось так весело робиться і чоловік дуже добріє. Звільнив я коні і призадумався. Коли чую, як щось заблеяло. Дивлюся, а то зпоміж кіп вибіг білий баранець, якийсь такий гарненький та веселий. — От думаю собі, залишили чабани баранчика, як череду гнали та хіба треба буде його підвести. А він гей би відгадав мою думку, так блеє немов тішиться, що не остане у полі. Стримав я коні, що не хотіли станути і коли збірався брати баранчика, то він сам підбіг гей би стрибнув у руки. — Поклав його я поза себе, тай рушив. А коні, що до цього часу йшли спокійно, пручаються, стрижуть вухами, хропять. Що з ними сталося? — думаю.

Коли чую, як мене щось ззаду обіймає, дивлюся, а це баранець підвівся на мене і я й ще не вспів стрепенутися, як він заговорив людським голосом таки прямо до уха.

„А ти чоловіче мене куди возиш“?

Я завмер. Пригадую собі лиш, як зірвався якийсь вихор, як коні скочили — потому — що було, не знаю.

Казали на економії, що покалічені коні з розбитою тачанкою ввігналися під стайню, що звідтам вислали заразже людей дорогою, якою я їхав. Мене найшли без памяти і обкервавленого. Коли забирали мене, засміялося щось баранячим голосом.

І сказав ще хазяїн, що довго його лічено і що коли він їхав, був зовсім притомний і тверезий. Розказував ще, що таке було і з іншими людьми та, що ніччу яром ніхто не важився проїздити чи проходити, хіба, що на Різдвяні чи Великодні Свята.

Зі споминів залізничника

Подав: *Осип Мікула.*

До залізничої служби поступив я 1917 р. Мав тоді 18 літ. Спершу був я телеґрафістом, а в рік пізніше після зложення іспитів став урядовцем руху (експедієнт поїздів). Працю почав на стації Палагичі, біля Товмача.

Десь весною 1918 р. після підписання мира в Берестю, залізничники польської народности заштрайкували для демонстрації а в Станиславові відбулись з цього приводу маніфестації. В день цього штрайку робили службу залізничники українці, а також німці й чехи, „визичені" з німецьких та чеських дирекцій до праці в Галичині у прифронтових полосах. Побоюючись більших заворушень, влада приказала обслуговувати поїзди Геересбагн'ом і залізничниками-українцями, що працювали при т. зв. руху.

Трохи пізніше „Польська Рада" (добре вже не памятаю, може інакше звалась) видала обіжник, в справі урядування лише в польській мові. Затямив я такий інцидент з цього приводу.

Я працював вже тоді на стації Озеряни-Бариш коло Бучача. Одного разу у вільний день поїхав я до Станиславова і вертаючи вечором домів вступив до свого товариша в Хриплині. Там в уряді руху показали мені саме цей обіжник. В ньому в острій формі наказувалося негайно перейти з німецької мови в урядуванні на польську, бо Галичина входить у склад польських земель. Мені було ніяково, яким чудом цей обіжник передавали телеґрафічно і як це пропускала цензура. Приїзджаю на свою стацію, а тут дижурний руху, тиче мені під ніс знову цю телеґраму, кажучи, що вже урядує по польськи.

Я здвигнув раменами й пішов спати з повною головою думок.

Рано о год. 8-ій відбираю службу. Приходить і начальник стації старший вже чоловік, родом чех. В Галичині працював 20 літ і симпатизував з українцями. Дижурний урядовець, про якого я вже згадував, мав передати службу мені та начальникові. Але ще перед 8-ою год. вступив я до помешкання начальника і сказав йому про цю новину. Він обурився, заявляючи, що й дальше урядуватиме в німецькій мові: „я дуже радо — каже він, став би урядувати, хочаби на злість, в українській мові, та на жаль не вмію її. Ви як українець починайте сьогодня урядувати по українськи. Бо як можна їм, то чому не вільно вам..."

Входимо до бюра.

Начальник кинув своє „Гут Морґен" я „Добрий день" — урядовець відповів: „Дзєнь добри".

Хвилинка мовчанки, перебираємо службу. Дижурний дійсно вписав уже по всіх ділових книжках по польськи. Тепер починає говорити начальникові про телеґраму і просить відобрати дижур.

Начальник поправив на голові червону шапку: „Пане! говоріть по німецьки — нас усіх обовязують досі накази ц. к. Дирекції залізниць, а тому що не було ніякого доручення про зміну урядової мови, прохаю виготовити передачу служби в німецькій мові, інакше ані я, ані п. Мікула служби не відберемо!" — Супроти такої постави начальника дижурному не залишалось нічого як передати службу по німецьки.

І почалося того дня урядування, якого ще в Австрії не було.

Правда, що досі писалось все по німецьки, лише в устнім урядованні вживалось окремого „макаронізму". Та цього дня вийшла ціла метушня. Німці стали вживати тільки чистої німецької мови. Чехи чеської, а поляки й українці по свому. В цей день і я виписував всі блянкети по українськи.

Аж десь під вечір прийшла з Дирекції пильна телеґрама з наказом під загрозою військового суду уживати в службі лише німецької мови. Якось успокоїлось. Стали всі знову урядувати по старому. Так протягнулось аж до листопада 1918 року.

Прийшов перший листопад. Сірий, осінний день, нічим незамітний. Зі Станиславова виїздив особовий потяг в сторону Чорткова, десь біля 10-ої год. ранку, а приходив на стацію Озеряни о год. 12-тій в полудне. Яке було моє здивування, коли десь біля 10.15 год. дістаю службову телеґраму зі Станиславова такого з місту: „Уряд руху Станиславів. Обіжник для всіх урядів руху аж до Чорткова. Поїзд Ч. . . . . на приблизно 1 год. спізнений. (надав) Уряд руху Станиславів". Що за причина? Особовий поїзд спізнений 1 годину. Але на тім не кінець. За якийсь час знову телеґрама, що поїзд спізнений, ще на годину, разом дві години. З цікавости питаю по апараті уряд руху в Станиславові, що сталося. Та не хочуть нічого сказати. Вистукують апаратом, що пізніше сам довідаюся. Аж по двох годинах заповів Станиславів виїзд поїзду. Коли цей поїзд минув Палагичі, дижурний тієї стації п. Г. подає мені телеґрафічно: „Слухай чоловіче! я вже українським урядовцем, Львів і Станиславів зайняли наші. Поїздом їде представник української влади".

В моїй голові дивний шум, в очах від зворушення сльози. Чи це правда? Боже, яка радість розриває груди. Своя влада! Говорю начальникові. Не вірить. Хапає за телеґрафічну ленту і читає раз, другий, третій. Так. На ленті сині чертки говорять самі за себе.

Чекаємо нетерпеливо на поїзд.

Вже виїхав з Монастириськ. Доїзджає до стації. Звільняє бігу. Стає...

Зі службового ваґону вискакує у стрілецькому однострою старшина, а за ним кількох стрільців з крісами. У кожнього на шапці жовто-блакитна стрічка.

Старшина підходить до нас: „В імені Української Національної Ради заявляю Вам, що з нинішним днем вся влада в Галичині переходить в її руки. Тільки тій владі маєте повинуватись". Стрільці підносять оклик: „Хай живе Україна". Ми салютуємо. Акт проголошення української влади на моїй стації довершений.

Старшина питає, чи нема у нас часом якогось

військового відділу та якої ми народности, а довідавшись, що лише я українець, каже мені пильнувати тієї служби, аж до дальших заряджень.

В між-часі стрільці побачили кількох наших дядьків „ляндштурмаків", що очікували поїзду в сторону Львова.

Приступили до „дядьків" і давай зривати з шапок відзнаки „К. І.". Дядьки стали протестувати. Вони чейже вертають з урльопу на італійський фронт. За два дні їм треба бути в Герцу й Удіне. Про кінець Австрії й слухати не хотять, на стрільців дивляться як на пяних. Аж поручник з бідою переконав їх. Тоді зраділи як діти й дякували поручникові за цю відомість про кінець війни... Стрільці забрали від них зброю. Прощаємось з поручником, поїзд відїжджає. Остаємо вже тепер як урядовці української держави.

І так почав я службу для своєї влади. Працював, що лиш мав сили і як умів. Треба було всю роботу розділити між себе, бо урядовець-поляк відказався від співпраці. Я був у доволі щасливому положенні, бо стаційна служба була виключно українська. Гірше діялось приміром у Бучачі. Там лише один урядовець руху був українець і одна телєграфістка-жидівка.

Зараз в перших днях по перевороті почали їхати з України транспорти з мадярами, чехами й німцями, що верталися з війни. Всі здебільша озброєні поводились агресивно, бо на стації не було ніякої військової обсади. В таких випадках, я негайно відправляв такі поїзди, а телєграфічно подавав до Станиславова про кількість війська і стан узброєння, а вже в Хриплині, чи в Станиславові приймали такий поїзд на бічні рейки, обсаджені нашими стрільцями. Там відбувалось роззброювання. Чималу поміч давали при тому наші залізничники.

Зі Станиславова в сторону Чорткова всі поїзди були обліплені, як роєм мух, полоненими. Вертали бідняги голі, голодні й виснажені до краю. З кожнього поїзду треба було викидати по кілька й кількanацять трупів.

Вже в короткому часі з браку вугілля почали опалювати паровози дровами дуже часто й сирими. Ясно, що опалювання відбилося на руху поїздів. Ніколи не можна було обчислити часу їзди. Були й саботажі машиністів не-українців, в додатку начальник дістав атак (хороба печінки) і я мусів сам безупинно пару днів і ночей відбувати службу. Заступника не було звідки взяти. По інших стаціях також не доставало дижурних руху і телєграфістів.

В лютім 1919. р. після зложення іспиту, призначено мене помічником начальника стації. Мій начальник не знав української мови, тож усі письма реферував я. Залізниця поволі почала українізацію діловодства.

Доповнювали й стан урядовців руху, телєграфістів та інших працівників. Дальша праця пішла вже більше правильним шляхом, аж до першого відвороту наших військ.

Не знаю, як на інших лініях, але у нас, в час першого відвороту було чимало замішання, і то з вини деяких військових, що хоча самі на залізничій роботі не визнавались, своєю поведінкою лише утруднювали працю.

Станиславів забрали польські війська, і то якось так ненадійно, що в Станиславові залишилось богато майна, паровозів, а що більше майже ціла дирекція залізниць. Урядовці дирекції не виїхали зі Станиславова. Державний секретар шляхів інж. Мирон виїхав до Бучача і звідтам особисто заряджував цілим залізничим рухом аж до загального відвороту. Ще перед упадком Станиславова стало приходити богато порожних вагонів. Їх в міру евакуації все збільшувалось і вони позаповнювали вільні тори всіх стацій у тім куті як Чортків. На моїй стації я мав забитих ними три тори так, що остало всього два вільні до хрестування поїздів.

Як филя відвороту зближалася, приходилось нераз придержати якийсь транспорт довше на двірці, а у мене не було місця через ці порожні вагони. Ніяка стація в тилу не хотіла вже також більше приймати, бо також мала досить. Тоді я мусів собі інакше порадити. Ще в році 1917 як російське військо було під Калушем, російська влада почала будову двох нових торів в Озерянах, але вже не скінчила. Були лише кинені шини, але непідсипані і невирівнані, а також недокінчені скрути. Отже не маючи іншого виходу, я приказав „тори" сяктак справити і всі порожні вагони поволеньки випхав на ці шини. Таким чином вдалося мені очистити стацію від непотрібного балясту.

Десь в тім часі (друга половина травня 1919) прислали мені якийсь аптичний чи санітарний склад з приказом задержати його на стації аж до дальшої диспозиції. При тім складі було щось 2—3 старшин, кількох вояків-санітарів і жінок. По кількох княх КОШ (Команда Шляхів), з якою ми дуже гарно співпрацювали, дає мені припорученння, що від поїзду, який прийде з Монастириськ, маю відчіпити паротяг, приставити його до аптичного складу і відправити негайно до Чорткова. Знову поїзд без паровозу має залишитись і чекати. Приказ влади святий і його треба виконати.

Посилаю свого чоловіка до команданта цього аптичного поїзду із повідомленням, щоби був готовий до відїзду. Дістаю відповідь, що готовий. Значить добре. Приїзджає поїзд. Дивлюся, поїзд навантажений усяким військовим добром, і є трохи вояків. Даю приказ провідникові поїзду зібрати своїх людей, відчепити паровіз, обсадити аптичний склад і виїхати до Бучача. В тім вискакує якийсь поручник і до мене з криком, яким правом я забираю „його" паровіз. Кажу йому, що таке є припорученння, та що паровіз не є ані „його" ані, „мій". Та де там. І слухати не хоче. А паровозу не дає, бо йому треба ще сьогодня бути зі своїм поїздом у Чорткові.

Я знову говорю до нього, що як К. О. Ш. приказав його поїзд здержати у мене, то значить, що цей поїзд не є так дуже потрібний у Чорткові і для того хай мені не здержує парозову. На це він витягає револьвер, повертає до мене, а своїм воякам каже витягнути скорострїл, і як хто хотів би брати паровіз — стріляти. Що я тоді мав робити! сам без зброї, з кількома також безборонними кондукторами? Йду до телефону, лучуся з К-том „КОШ-

ТУ“ і розказую йому про свою біду. Не хоче вірити. Як може таке старшина робити. Просить покликати цього поручника до апарату. Кличу. Добрих 10 хвилин говорить і свариться з К-том. Потім подає мені слухавку. Командант Команди Шляхів каже, що шкода часу на сварку з тим поручником, хай їде зі своїм поїздом до Бучача, а там вже будуть з ним говорити. По аптичний склад пришлють мені зараз інший паровіз.

Відправляю поїзд з „енергійним“ поручником, а за якої пів години висилаю і поїзд з аптичним майном. Щойно в Бучачі цього поручника арештували. Саме такі події утруднювали і так важку працю залізничників. На моїй стації не було „команди двірця“ і тому на випадок подібних „приємностей“ не мав я ні від кого допомоги.

Прийшла черга евакуювати стацію Монастирська; Озеряни-Бариш залишалися як чолова стація під фронтом. Пригоготовлююся також до відступу. Увесь інвентар завантажують у ваґони. Наладнав телєфонічний звязок з командою фронту, щоби на випадок дальшого відступу мене в час повідомили. А двірець забитий ваґонами з усяким військовим добром. До того ще й лікарня. На те все під рукою лиш один паровіз. А тут приказ, диспозиції. Готовити якісь ваґони з харчами, або з іншими потрібними річами. З Бучача висилають по них паровіз. Вишукую у тій масі ваґонів відповідні до транспорту і давай витягати паровозом, переставляти, бо звичайно приходили ріжні транспорти помішані зі собою і аж тепер треба було їх порядкувати. З бідою повитягав бажані ваґони, зранжував і поставив на окремий шлях. Приходить паровіз, зачіпив і поїхав. За хвилину знову приказ. „Такий, а такий ваґон з амуніцією відставити своєю машиною під Монастириська. Там на нього очікують; виладують, а ваґон забрати назад.“ — Знову шукання ваґону і врешті відставляю його туди, де потрібно. Так іде робота день і ніч. В день хоч видно

Помічник начальника стації Осип Мікула
1918 рік

на дальшу віддаль, лекше орентуватися, а в ночі сліпай добре (тому, що фронт близько, стація в темноті, неосвітлена), де які ваґони, як наставлені зворотниці, котрі тори ще вільні, бо за катастрофу не трудно.

Врешті приказ: До рана очистити двірець! Всі повні ваґони з майном, а в першу чергу лікарню вислати до Бучача, порожні залишити.

Приходять паровози і все що повне забирають. До ранку, так як був приказ, все, що було вартісне, відставив до Бучача. Остали нікому тепер непотрібні ваґони, також один попсований паровіз і 3—4 ваґони із залізничим інвентарем та паровозом під парою, готовим кожної хвилини до відїзду. Телеґрафічні апарати здемонтував і забрав до ваґону, залишив лише телєфони — один лучив мене з військовою командою, другий зі стацією Бучач. Остался старшина і кількох стрільців з команди двірця Монастириська, ну і я.

Очікуємо дальшого розпорядження. По цій гарівці через цілу ніч, міг я щойно тепер відпочати.

На фронті покращало. З Бучача прислали знову ваґон з якимось матеріялом, щоб відставити на фронт. Але до тепер не маю ніякого приказу, що робити зі стаційним персоналом. Надїхав рев. Падох — питаю його, нічого не знає. Прошу телєфонічного

На позиції під Городком.
Кмдт 1 п. п. У. С. С. сот. З. Носковський (в середині), кмдт III-го Куріня 1 полку, що заняв залізничий шлях Перемишль—Львів, пор. С. Іваницький (зправа), курінний адютант чет. І. Біляч (зліва).
Березень 1919 р.

получення з держ. секретарем інж. Мироном і питаю, що робити? Дістаю відповідь, що примусу нема, хочуть їхати то добре, або можуть залишитись на місці, лише інвентар мушу спакувати, добре забезпечити, означити вагони відповідними написами, щоби знати, що в них, одним словом нічого вартісного не залишити.

Подаю це зарядженя моїм людям до відома. По довшій дискусії постановляють залишитись та ще й мене до того намовили.

Після полудня зачинається десь зовсім близько стрілянина. Надбігає купка вояків, влазить до вагонів і хочуть їхати, бо, як кажуть, фронт вже під селом. Радять мені відїздити, щоби поїзд не захопив противник. Військовий комендант шляхів (Кошт) викликаний мною до телєфону заперечує цьому. Виїздити ще не вільно. Чекати приказу, а комендантові двірця наказує відставити цих „мародерів" назад на фронт. Так ми ще переночували одну ніч. Другого дня десь пополудні дістаю приказ залишити стацію. Кажу готовити поїзд, голошу до Бучача і команді його виїзд, телєфони здіймаю і поїзд відїздить з двірця. Остала лиш стаційна служба, остав і я.

В ночі фронт пересунувся, стримують трохи під Бучачем. Ми опинились по цей бік фронту. На другий день вже по заняттю Бучача польським військом, почув я свист паровоза від сторони Бучача. Зацікавлений вибігаю перед стацію. Бачу, підїздить паровіз з двома вагонами.

Чекаю на нього. Здержується на кілька кроків від мене. З вагону вискакує кількох цивілів з крісами. Один з дубельтівкою біжить до мене. Якийсь старший пан з біло-червоною кокардою на грудях підходить до мене: „Єстем контрольорем руху! А пан кто?" „Я урядовець цеї стації" „Чи пшеязд вольни?" Так — відповідаю.

Тоді беруть мене поміж себе, провадять під зіпсований паровіз, що залишився на стації і кажуть стояти, не рухатись, інакше куля в лоб, а самі ідуть провірити скрути. Розуміється, що знайшли все в порядку.

Вертають. Вскакують до вагонів, мені кажуть ще дальше стояти непорушно, поки вони не відїдуть з двірця і тримаючи кріси звернені в мою сторону відїжджають.

Вже більше не виходив я, коли проїздив їх поїзд.

День по тім нова приємність. Приїхали представники поль. зал. влади. Начальника завішують в урядуванні, а на його місце призначують того урядника, котрий не робив служби за укр. влади. Мене також деградують, а до того приказують забратися із стаційного помешкання. З тієї опресії вирятував мене начальник, котрий „на шварц" перетримував мене у свому помешканні. Моє положення починало погіршатися з кожним днем, вже хотів я кудись чкурнути, та прорив під Чортковом положив цьому край.

Відворот поль. армії відбувся так скоро як і прихід. По прориві під Чортковом 8. VI. 1918. фронт щось один день стримався під Бучачем, потім трошки під Монастириськами. Під вечір перейшли українські стежі серед радісних окликів населення села Вербятин, а пізним вечором приїхала перша українська машина з кількома військовими і залізничниками. Та зогляду на непевне ще положення і ніч, порадив я їм вертатися назад до Бучача. Залишили лише привезений телєфон і наладнали получення. Цілу ніч просидів я при телєфоні зі старшинами з фронту, надаючи і відбираючи всякі прикази й зарядження.

Ранним ранком 11. червня 1919 р. заграла українська артилєрія, а при сході сонця загреміла пісня „Ой на горі там женці жнуть..." До бою спішив Гуцульський Курінь. Десь біля полудня я вже увихався поміж поїздами, сварився з машиністами, підганяв кондукторів. Весело було й радісно на душі.

Фронт задержався в Нижневі над Дністром. Так стояв аж до другого і останнього відвороту. Другий відворот відбувся вже більше пляново, але з того і так не було великої користи. Майже все вивезене майно залишилось у вагонах на зал. лінії Вигнанка—Іванє пусте, а то тому, що не було змоги постаратись заздалегідь про получення Іваня Пустого із Камянцем.

Той відносно короткий час перед другим відворотом пройшов у мене в праці майже виключно серед військово-фронтової атмосфери. Щойно тут пізнав я докладно правдивого старшину-фронтовика, котрий дуже, а дуже ріжнився від бундючного маркіранта з блискучими відзнаками та цілком непотрібним йому багатим арсеналом зброї. Їздив з панцирником на гостинні виступи під Нижнів, бачив, як він потім дістав постріл, бачив і жертви того „фольтрефера", обсервував у Монастириськах „бомбардацію" двірця ворожим літаком, а також „полювання" на нього гарматкою замонтованою на залізничій льорі.

А як прийшов день останнього відвороту, вдруге заладував усе в вагони, а сам також останнім поїздом залишив стацію тим разом вже на завжди.

На другий день евакуували ми Бучач і так пішла одна стація за другою.

При евакуації Джурина трапилася така історія. Відправивши поїзди, чекаємо з останнім, в котрім було заладоване майно всіх стацій від Монастириськ почавши. Передостанній поїзд був трохи перевантажений, а що від стації було під гору, дали ми наш паровіз, щоби трохи „підбичував". Ми остали без паровоза. Нараз дивимося, що з протилежного горба, себто від сторони боєвої лінії збігають поодиноко стрільці. Надбігає старшина і каже негайно відїздити, бо розстрільна наближається.

Почалась метушня. Одні біжать дивитись, чи вертає наш паровіз, жінки починають плакати, а були і такі, що пустились на втікача. В кожному разі справа поважна. На додаток почалась вже і стрілянина. Не знаю, чим би то скінчилось, та на щастя паровіз вернувся. Ще пару хвилин і ми під свист кульок виїхали з Джурина.

Поволі заїхали до Чорткова, а шлях чим дальше, все більше був забитий поїздами.

З Чорткова „перепхались" з тяжкою бідою до Шманьківчик і там власне залишилося все майно та інвентар моєї стації Озеряни-Бариш, бо дальше вже годі було пробратись. З Шманьківчик при-

поручено мені вернутись ще до Вигнанки і помагати при евакуації. З Вигнанки доїхав я ще до Гермаківки, де вже шлях був так забитий, що творив безпереривний шнур поїздів аж до Іваня пустого.

Зійшло нам сонце памятного дня 16. липня 1919 р. востаннє на Галицькій землі.

Стація Гермаківка уявляла з себе непроглядний склад вагонів, помостів, цистерн з бензиною і нафтою. Рух, метушня як на базарі. Вивантажують усяке добро на підводи. Та дарма, всього не забереш. На це требаби тисячі підвод — ну і часу!

Наша роля залізничників скінчилася на галицькому фронті. Скінчилася так, як скінчився залізничий шлях в Іваню пустім. Занерухоміли поїзди, бо нікуди було дальше їхати, вигасли палениська паровозів і залізничники залишились мов це військо без амуніції і збруї. Одні залишились, бо дістали страх йти в невідоме, другі подались разом із УГА на той бік греблі.

Усього добра на стації Гермаківка не можна було і вже не ставало часу вивантажити з вагонів і забрати, тому почали те, що оставало, палити. Залишилося також у вагонах богато самоходів з варстату Н. К. Г. А. (ком. пор. Тиморук). Вони були до направи, а тому, що поїздом не можна було дальше їх забрати, всі вони лишилися. Забрано лиш ті, що вже були направлені (небагато) і мабуть знаряддя. Їх провожав здається хор. Максимяк Павло до Ніври, а там і до Камянця.

За якийсь час почало все горіти. Цистерни експльодували зі страшним гуком, викидаючи в гору фонтанни вогню, а розривана амуніція почала пекольний концерт.

Під звуки тих експльозій і детонацій покинув я Гермаківку і з клунком на плечах подався в сторону річки — Збруч.

Захід сонця застав мене вже на тому боці. Звідтам я ще довго дивився, аж поки сонечко не сховалось за ліском на Галицькому небосхилі.

Після траґічної смерти д-р Т. Кучковського

В „Ділі“ була вже коротка згадка про траґічну смерть віденського лікаря д-ра Теофіля Гіякинта Кучковського. Наложив він на себе руку, бажаючи звільнити себе від страждань звязаних з невилічимою — на його думку — недугою.

З уваги на те, що Покійний брав активну участь у наших визвольних змаганнях як лікар і в Відні працював м. і. серед українського робітництва, хочемо цим разом ушанувати його память ширшою згадкою про його життя і працю.

Т. Г. Кучковський уродився у Відні 1892 р., до нар. школи і до гімназії ходив у Чернівцях. Був дуже спосібний. Вистарчить згадати, що як 4-літній хлопчина виголосив на українському літературному вечорі в „Старому Театрі“ великий вірш „Ген, у світ, за очі!“, зворушуючи ним численну авдиторію (ок. 500 осіб) просто до сліз.

Війна застала пок. Кучковського студентом медицини у Відні. Його покликали до військової служби. Після короткої військової заправи приділили його до черновецького військового шпиталя, з яким — після окупації Буковини царськими військами — тинявся по ріжних містах б. Австро-Угорщини. Пізніше призначили його до 20. полку стрільців, що стояв у Станиславові, а ще пізніше назад до черновецького шпиталя, де — як санітарний поручник — працював під рукою д-ра Бурачинського. Звідтам перейшов до Коломиї і тут застав його переворот.

Як старшина-лікар УГА працював бл. п. Кучковський у військовій лічниці в Коломиї. Коли Коломию загрожували румунські війська, переїхав він до Камянця Подільського і станув там до праці в лічницях УГА. В Барі перейшов щасливо пятнистий тиф, а подужавши почав негайно працювати у військовій лічниці ч. IV. (нач. лікар д-р Немчинов) і з нею переїхав до Бірзули. Після роззброєння галицьких частин у Жмеринці 23. квітня 1920 р. большевиками Покійний заховався в нач. лікаря земської лічниці жмеринського участка д-ра Царюка. Відтак стає він головним лікарем 25-го запасного військового шпиталя УНР у Жмеринці.

Коли події так зложились, що армія УНР уступила на захід і перейшла польські кордони, виїхав бл. п. Кучковський через Чернівці до Відня.

У Відні докінчив Покійний медичні студії, відбув практику і в березні 1930. р. дістав місце у віденській Роб. Касі Хорих. В літі 1932. р. став теж міським лікарем і лікарем дунайських матрозів. У професійній своїй праці був незвичайно совісний і докладний, готов завжди до самопосвяти. Через те загально його поважали і любили.

В літі 1934. р. зложила його важка недуга. Скитається по шпиталях, шукаючи даремно помочі. Хоч ще на коротко вернувся до праці, то погане здоровля довело його до траґічного кроку.

Слід зазначити, що пок. д-р Кучковський працював у Відні багато в робітничих українських товариствах, улаштовував популярні відчити, вчив деклямації, тощо.

Повернути до своїх і працювати виключно для своїх йому не довелось.

Хай легкою буде Покійному чужа земля.

Н.

Памятна ніч у повстанчому штабі

Спомин.

Написав: *Ігнат Порохівський*. Ілюстрації: *І. Іванця*.

(Докінчення).

Думаю скидати з себе чоботи, коли чую якісь далекі звуки. Вслухуюся.

Пізнаю, спочатку тихе, а потім могутнє:

Ой, на горі та женці жнуть,
А попід горою, яром долиною,
Козаки ідуть...

Невже це співає сотня, що вертається з Кривина?

Одягаюся. Треба довідатися, як там наші справилися.

Але вслухуюся й пізнаю, що це співають не наші. Наші не мали звичаю так кричати на все горло та ще серед ночі. Це їм наказ отамана Сумчука заборонив.

— „До біса! — думаю. Знову дідько приніс якийсь новий повстанчий відділ!"

Посилаю вартового старшину довідатися, в чому річ. Той, вернувшися, докладає, що прибув якийсь маленький повстанчий відділ, чоловіка з 30—40 на зєднання з республиканським військом. Відділ, мовляв, уже стоїть перед штабом.

Виходжу. Отаман відділу командує: „Струнко"! Я вітаюся. Відділ здоровить мене досить дружно. Запрошую отамана до штабу. Він тримає себе занадто дисципліновано, що зразу кидається у вічі своєю штучністю й театральністю.

Наш штаб підтягається: і нам треба показати, що ми справжне військо! Всі салютують старшим, начальникам, титулують частіше, ніж треба. Я в душі кляну й цього отамана, й його відділ, бо добре знаю, що може за яких 5—6 верств від Острога цей відділ просидів десь цілий день тільки для того, щоб прибути до нас вночі. Такий уже був тоді між повстанцями „фасон", що вдень нічого не робили, а тільки вночі, щоб показати, що вони день і ніч „працюють для батьківщини".

Отаман докладає мені про кількість людей, про переведену бойову працю та інше. Величає мене „батьком отаманом".

Я кажу, що у нас у війську є лише один отаман, Сумчук, а я тільки є його начальник штабу.

Тут він переходить на запитання, яке його мабуть найбільше цікавило: якщо він увійде в наше військо, то яку матиме посаду?

Розпитую про його військову освіту, але він прямої відповіді не дає, а говорить, що має „боєвий досвід".

Відповідаю, що він може розраховувати на посаду, яка відповідає його військовій освіті та стажеві.

Це, видко, йому не дуже по душі. Починає розпитувати мене про склад та розташування нашого війська. Я виймаю нарочито для таких випадків приготовану схему нашого розташування, яка в найфантастичніших конфіґураціях наглядно показує розташування нашого війська, систему його оборони й т. п. Мапа робить на „отамана" сильне враження. Мабуть він і не думав попасти в так добре зорганізоване та сильне кількістю військо.

Мапа звичайно фальшива й умисне зроблена для того, щоб вводити в блуд цікавих щодо кількости розташування військ та системи нашої оборони.

Я знаю, що в той час, поки ми тут так собі розмовляємо, наші, спеціяльно до того призначені люди вештаються серед новоприбулих повстанців і, нібито шукаючи земляків, випитують правду про силу відділу, про отамана та про все інше.

Дуже скоро вартовий старшина подає мені „дуже важне донесення", в якому я читаю звідомлення про отамана, що сидів тут біля столу, та його відділ: „Недавно сформувався... Нічого не зробив... Не має внутрішньої спайки... Маловартний...".

Приходить старшина, що завідує розташуванням частин у місті, й докладає, що для прибулого відділу має лише одно помешкання: школу.

Перспектива спати в школі не подобається „отаманові", й він з тим не ховається. Але що зробиш!

Я не дуже гостинно запрошую його особисто переспати в штабі.

Стукаючи острогами та „козиряючи", він запевняє мене, що звик бути завжди зі своїми людьми, й іде з своїм відділом до школи.

Початок другої.

*

Мені докладають, що прибули кінні, що їздили палити хату селянина.

Це мене вражає. Отаман Сумчук казав мені, що він відмінить цей свій наказ. При мені він щось довго говорив з бунчужним.

Входить підстаршина, старший кінnотчик, що їздив з відділом палити майно осудженого селянина. Він докладає мені з почуттям гордощів про те, як, прибувши на село та довідавшися де хата того селянина, підпалив і хату, і клуню, і всі будови.

Я дякую йому за точне виконання наказу отамана й відпускаю його. Сідаю пригноблений. Настрій у мене злий, нервовий.

*

В коритарі готелю підноситься знов шум та галас. Чую багато голосів чоловічих і жіночих. Усі плачуть, кричать.

Виходжу на коритар.

Жид, батько заарештованого на стації Кривин крамаря, стоїть, опираючись об стіну, й ридає. Коло нього ще кілька чоловічих та жіночих постатей. Усі плачуть і причитують.

Розстріляли сина! Убили! — каже мені з риданням старий жид і потім щось говорить довго, довго на старожидівській мові. Я не знаю, що він саме говорить, але відчуваю, що то прокляття на убивників.

Я непричасний до пролитої крови його сина, але мені здається, що ці прокльони падають і на мою голову.

Післанець-жид із Кривина приніс цю вістку. Виявляється, що „отаман" Ф. якимсь чином довідався, що на Кривин ми вислали сотню нашого відділу з метою очистити від нього стацію. Це його роздратувало. Він приготовився до оборони стації, а щоб помститися на нас, розстріляв неповинного ні в чому крамаря. Не доходячи до Кривина, наша сотня здибала цього післанця й від нього довідалася про стан річей.

— Там мабуть зараз точиться бійка між вашими та сотником Ф., — каже післанець Кривина. — Він не залишить стації без бою.

Це мене непокоїть.

Батько, що так трагічно стратив сина, просить мене післати людей, щоб привезти йому тіло сина.

Обіцюю йому це й пишу наказ начальникові сотні, що пішла на Кривин, щоб він допоміг там місцевим жидам роздобути тіло розстріляного... В той же час наказую йому, щоб він у бій не вступав, а обмежився одним доглядом стації та через ріжних розвідчиків вияснив сили сотника Ф., його позиції, настрій його людей та таке інше.

Цей наказ посилаю через старшину Масенюка.

Масенюк, два жидки з Кривина та два збройні козаки сідають у сані й відїжджають.

Початок четвертої.

*

Раптом з вулиці чути шум, гомін, брязкання зброї, викрики: „Здрада"!

Із штабової сотні, що містилася, як я вже згадав, у партері готелю, прибігає посильний і докладає, що відділ, що його примістили в школі, збунтувався.

Наказую штабовій сотні стати під зброю, і сам іду на вулицю.

Перед дверима готелю стоїть отаман новоприбулої частини, тримає в руках наган і кричить як несамовитий, про якусь зраду.

— Заспокійтеся! — говорю йому лагідно. — Що там сталося?

Підбадьорений моїм лагідним голосом, він починає кричати ще сильніше, й досить погрозливо розмахує наганом.

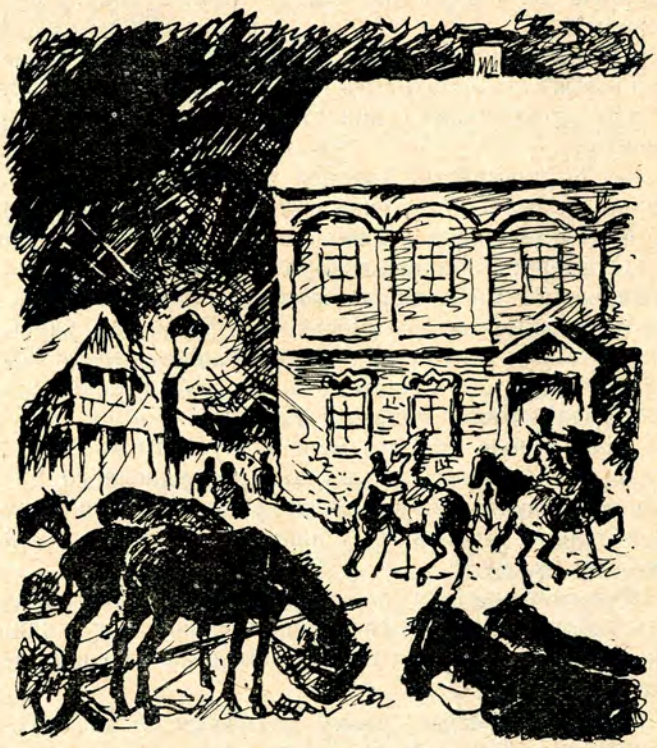
— Ви! Штаб! Хотіли знищити нас? Ми вам покажемо!

Я вихоплюю з ковбури свій наган, наставляю йому рішуче просто в лице й не кажу, а вже шиплю:

— Коли ти... — тут додаю непечатну московську лайку, — зараз не закриєш твоєї пащеки, то я тебе вбю як собаку!

„Отаманчик" притихає, розгублено дивиться на мене.

Біля мене стоїть ряд козаків, що нашвидку вискочили з помешкання. Вони підводять рушниці. Чути ззаду команду до відкриття стрільби з „Максима". То наші кулеметчики вже виставили кулемет на бойову позицію й готуються до відсічі. Вони дуже любили стріляти з кулемета й були раді нагоді.

Стояло при штабі 5-6 саней та десятка кінних ординансів.

— Та як же це, пане полковнику, — вже лагідно каже отаманчик. — Я ж... Ми ж... У нас вибух.. Людей побито!.. Поранено!..

— Отже, замість того, щоб кричати про зраду та робити таку бучу серед ночі, вам треба було спокійно докласти про те, що трапилося... — кажу йому й наказую сховати свій наган.

Він ховає револьвер і розповідає, що в школі, куди помістили його „кіш", в печі трапився вибух.

— Ходім, подивимося, як то сталося! — кажу й ми всі прямуємо до школи.

Дві ворожі сили ідуть поруч, чуйні, готові щохвилини до бійки.

Там я констатую, що вибух був мізерний, або що його мабуть і зовсім не було. Піч дійсно розвалена, але більше прикладами рушниць. Бачу, що піч палено соломою. Думаю, що там могли бути набої, але тих же самих вояків з „коша". Ні побитих, ні ранених „отаманчик" показати мені не може.

Тоді я читаю йому добру нотацію, наказую штабовій сотні виставити біля помешкання варту й нікого з вояків „коша" до ранку на вулицю не випускати.

— У день отаман війська сам розбере всю цю справу! — кажу. — І тоді побачите, як він поведеться з вами за те, що ви робите по ночах бешкет та займаєтеся провокацією!

— Ми в тому неповинні! — чую окремі голоси. — Отаман наказав іти до штабу, хай він і відповідає!

Це дає мені думку одним ударом позбутися цього отаманчика. Бачу, що він має не дуже багато щирих прихильників.

— Хто так думає, хай стає на право! — кажу. — А хто лишиться з отаманом, буде відповідати, так як і він, перед польовим судом за бешкет, погрози

зброєю та образи на адресу командування військом!

Ця моя заява приголомшує козаків „коша", й вони майже всі переходять на місце, де я їм показав. Коло отаманчика лишається не більше пятишости.

— Ті, що вийшли направо, будуть тут ночувати, а ви, отамане, й ті, що при вас, мають перейти в інше помешкання. Я вас арештую!

Отаманчик починає говорити, що він вже не так винуватий. Але я твердо заявляю йому, що він, бажаючи спровокувати військо на бійку, сам улаштував вибух в печі, що він підніс зброю проти командування, що кликав до бійки своїх козаків, що видумав, немов є поранені й забиті....

Він починає просити мене відпустити його...

Це мене тішить. Після деякого удаваного вагання я наказую йому покласти зброю, взяти лише одні сані й їхати в тому напрямі з Острога, який я йому укажу.

Він сперечається, але вкінці погоджується, віддає зброю, сідає зі своїми прихильниками в сані й під конвоєм наших кінних виїжджає за наші застави.

Біля шости годин ранку. Вертаюся до штабу.

Коло готелю бачу натовп, що стоїть навколо саней. На санях труп, покритий брезентом. Думаю, що це труп розстріляного крамаря. Хочу пройти мимо, але Масенюк підходить до мене й докладає, що на санях лежить труп бунчужного Дишля.

Вражений, спочатку навіть не розумію добре, що він каже. Стою хвилину, збираючися з думками. Коли труп бунчужного, то значить наша сотня на Кривині бється? Питаю, як розпочалася та розвивається бійка?

Хор. Масенюк каже, що ніякої бійки не було й подає донесення від начальника сотні.

Іду до себе в кабінет і читаю.

Сотник доносить, що коли сотня прибула до містечка Кривин, то вирішено зробити перше розвідку на стації. Розвідку побажав зробити бунчужний Дишель з двома козаками. На стацію Дишель дістався щасливо. Вислідивши все, можна було вертатися до частини, але Дишлеві цього було мало. Він несподівано вскочив у ту кімнату, де були на його думку головні сили сотника Ф., і з криком: „Руки догори, бандити!" кинув ґранату. Декого ґраната вбила, але козаки Ф. кинулися на Дишля, роззброїли його й відвели до сотника Ф. Той велів їм поставити його під стінку й без суду розстріляти. А козаки, що були з Дишлем, утікли до частини. Отримавши повідомлення про таку трагічну долю бунчужного, начальник сотні післав двох козаків до сотника Ф., щоб той видав тіло бунчужного Дишля та розстріляного жида-крамаря. Ф. дав дозвіл забрати тіла.

*

Сема година. Приходить отаман Сумчук.

Я докладаю йому про все, що трапилося протягом ночі.

Те, що майно селянина спалене, а самого бунчужного розстріляно — вражає його сильно.

— Щодо майна, — каже він, — то моя помилка! Я вже навіть почав був говорити бунчужному, що наказ відміняю, але мені хтось перешкодив!.. Треба буде дати селянинові відшкодування!.. Я про це подумаю!.. Але смерть бунчужного, то тут, думаю, вже не помилка! Тут щось більше. Подумайте: за яких дві години після того, як він сам судив на смерть, його розстріляли!

Сумчук ніяк не міг заспокоїтися.

Але раптом стрепенувся й швидко повернувся до мене.

— Але ви ще не спали, пане полковнику. Ідіть відпочиньте.

Я показав йому годинник.

— Маємо сьому, пане отамане, а о восьмій остаточна нарада про розподіл зброї в частинах. Коли спати? Пємо каву, пане отамане, й переходимо до чергових справ.

На переломі

Щоденник підхорунжого з 1918 року.

Написав: *Теодор Марітчак.*

(Продовження).

Магістрацьке подвіря було надто велике на таку маніфестацію польського населення, могло там поміститися таких бодай з десять. Бо треба знати, що під цю пору місто Холм має приблизно 17 тисяч населення, в тому кругло 12 тисяч жидів і несповна 4 тисячі католиків, здебільша бувші унияти, яких поляки в комплеті вважають своїми людьми. Чи так воно справді — годі провірити. Тутешні люди поголовно не люблять окупантів і перед кожним австрійським уніформом замикають свої думки на десять замків.

Але на загал, коли брати під увагу не тільки місто Холм, а всю Холмщину, обставини для польських плянів з дня на день щораз гірші, бо з кожним днем вертається щораз більше автохтонів, виселених свого часу при відступі царських військ у глибину Росії.

15. жовтня.

(З письма до дому).

Зачинаю бути неспокійний — чомусь від довшого часу не дістаю від Вас ніякої вістки. У нас події переганяються й заходять основні зміни. З нинішнім днем скасували окупацію і влада переходить у цивільні руки. Якраз тепер на магістраті перемальовують австрійського орла на польського. Ми тут уже цілком зайві, але коли відійдемо, ще не знати. Мабуть посидимо ще три або чотири тижні. Очевидно я цим зовсім не турбуюся, що мій військовий „стан" кінчиться. Мабуть скоріш надягнемо „цивіля", ніж цього сподіємося.

17. жовтня.

Нетерпляче дожидаємо вістей, як довго нам тут іще сидіти. Наближається велика хуртовина й кожний хоче під свій дах. Йдуть ріжні чутки, кожної хвилини інші, суперечні. Але переважає думка, що нам, австрійським окупантам, доведеться побути тут ще деякий час, з огляду на цілковите безсилля нової польської влади і повний брак польського державного апарату. В Холмі не найдете й на лік державної польської установи, хіба що зарахувати старого мирового суддю.

Зате більші контингенти австрійських військ, як наприклад погранична сторожа знад Буга, обози й кадри вже зачинають відходити.

На провінції, особливож у Люблинщині, множаться випадки збройних нападів на окремі дрібні станиці окупантів, найчастіше на окремих старшин. Тому окупаційні власти наказали строге поготівля й роблять приготування навіть на найгіршу можливість.

19. жовтня.

Осінні, теплі дні. Сонце заливає весь світ повінню ясного промінистого золота, неначеб ув останнє, останнім своїм теплом бажало наситити землю на її довгий зимовий сон. Золота, тиха осінь. Навіть ті пожовклі листки шелестять якось із тиха, радіючи останніми хвилинами короткого життя. Але заразом якась невідома, незнищима й могутня сила лягла по всім усюдам — незрушима могутня віра в обнову життя, віра в нову неминучу весну. І з цією вірою в неминучу обнову життя, у нове соняшне завтра, йде земля спокійно й тихо на зустріч проминаючим холодним дням. Вона вже мріє про нове...

І мрієш, мрієш навіть ти, невольнику озвірілої воєнщини, перенятий до глибини душі контрастом брутальної війни й цього іншого світа, з якого насильно й жорстоко вирвали тебе дитиною. Мимохіть мрієш про цей інший свій світ, що ти собі його колись викохав, тікаєш од дійсности, що його потоптала. І на одну хвилину, на один момент опадає із тебе поволока, ні! — важкий тягар уніформованого невольництва. І на той один момент, десь там у закутку затишньої холмської Гірки під тихий шелест золотистих листків — почуваєш себе трохи інакше, трохи відрадніше. І щось розпирає тобі груди, щось сильне й непереможне, а гарне й величне!

Вже знаю, що це таке. Непоборне бажання вільного свобідного життя, придавлене воєнщиною, втолочене у тісний мундір, підкопане чотиролітнім животінням і нидінням із дня на день. Це бажання розпирає, перемагає. Так хочеться жити, не для війни і не для невідомого, а своїм вільним гарним життям. Жити, жити, жити!

22. жовтня.

Щойно сьогодні надійшла вістка про створення у Львові Української Національної Ради.

День 19. жовтня 1918 року! День проголошення незалежности й обєднання українських земель б у в ш о ї австро-угорської монархії! День створення нашої української конституанти!

31. жовтня.

Від кількох днів Австро-Угорщина перестала істнувати, хоч може й не законним порядком, не формально, але фактично. Мілітаризм, армія, що сяк-так зліплювали цю збиранину ріжних народів з їх розбіжними інтересами, втратили свою еластичність і вся будівля таки на наших очах розсипується.

Якось справді безпорадно стоїть одиниця перед навалою щораз нових подій. На її очах конають старі, ще вчора такі могутні держави й приходять на світ держави нові, серед радісних чи розпучливих окликів — того й сам не розбереш.

Живемо судорожно, вривано, останками наших нервів пошарпаних довгою воєнщиною й навалою нової стихії. Дожидаємо всього й нічого, завжди надіємося чогось і завжди безпорадно глядимо кудись. А час не стоїть. Що принесе нам завтра?

1. листопад.

Часописи сьогодні не прийшли. Вечором пішла чутка, що залізничий міст на Вислі, під Івангородом, висаджений у воздух та що українські війська заняли Володимир Волинський, переходять Буг та йдуть на Холмщину. Якщо це все правда, то ми відтяті від світа. Пішла теж поголоска про вбивство бувшого мадярського премієра графа Тіши. Найбільше зацікавила мене вістка про українські війська, я зрадів, випитував, але нічого певного не довідався.

Національні держави, що повстають на руїнах Австро-Угорщини, зачинають творити свої національні армії. І ось, через це повстало інтересне явище: на території монархії фактично перестала вже істнувати „Ц. і К. Армія", але тут — поза її межами! — на окупованих провінціях колишньої Росії вона ще дальше істнує. І так власне ми, австрійське окупаційне військо, являємося останніми представниками, останніми з Могікан цієї неістнуючої вже армії неістнуючої держави. Ми пережили „нашу" державу.

Навіть вищі старшини з Окружної Команди не знають, що їм тепер починати, потратили голову до чиста. Стрілецтво хвилюється. Усім ясно, що треба звідсіля забиратися, але як і куди? Військо без вищого наказу рушитися з місця не сміє, а наказів нема ніяких. Завтра навіть ми, канцелярники, маємо дістати з магазинів муніцію і кріси.

2. листопад.

В Будапешті й у Відні революція, там влада переходить у руки жовнірсько-робітничих рад, щось на зразок совітів. Австрійська воєнна фльота опинилася в руках південно-словянського народу. Ось, усі наші вісти.

А тут у нас, серед війська, безголовя. Проєктується створення військових комітетів по національностям, яких завданням булоб подбати про впорядкований виїзд. Протягом пополудня мають створитися австрійсько-німецький та чесько-словацький комітет. Про мадярів нічого й не чути, хоч їх у Холмі й на Холмщині найбільше, особливо старшин. З інших народів тут тільки одиниці.

Владу в місті перебирають поляки під проводом бувшого легіонового старшини. Ніхто тим не цікавиться, кожний думає про виїзд. Австрійські кокарди, цісарський ініціял, зачинають щезати з вояцьких шапок. На їх місці появляються національні відзнаки, ленточки, а в кого нема потрібної йому відзнаки — порожнє місце. Начальник суду заєдно в Окружній Команді на Гірці, телефонує до Замостя, якому тепер підлягаємо, що йому робити зі судом. Але із Замостя ніяких вказівок нема й мабуть не буде.

Повідомляють, що саме в цю хвилину, перша пополудні, кількох озброєних легіонерів заняло Окружну Команду на Гірці.

Того-ж дня, пополудні.

В місті рух, біганина, від вояцтва кишить. Всі на алярм приготовляються до виїзду. Вояки набирають з магазинів, що тільки вдасться і що хто хоче, при тім самі вдержують лад. Місцевої юрби не допускають.

Утворився чехословацький військовий відділ під проводом своїх старшин. Саме в цій хвилині, коли пишу ці рядки, на майдані напроти суду відділ складає присягу чехословацькій державі. Великий триколіровий прапор має перед рівними лавами чехословацьких вояків, що навколішки з одкритими головами підвели в гору праві руки. Присягають. Видко й старшин, навіть вищих.

Товпи населення, жидів і жидівок від малого до великого, з увагою придивляються всьому, що діється серед нас, учорашніх панів. Без тіні якоїсь злорадної втіхи й без жалю. Просто з цікавости, як на якесь видовище.

Го-го! Неодно вони вже бачили, неодно перебули! Привикли зберігати рівновагу і в таких переломових хвилинах. Чи їм не все одно?

Того-ж дня під вечір.

Вже й наш начальник суду, сотник Дук, спокійна й зрівноважена людина, стратив свої залізні нерви. Увесь наче в гарячці, розстроєний, поденервований. Події приневолюють його до скорого самостійного рішання в незвичайних обставинах, непредвиджених ніяким розпорядком, ні законом. Що робити зі судом, яким ніхто не цікавиться? Що з актами, арештантами (політичних вже випустили), що з депозитами, зі судовим магазином? Кому це все передати? І що з нами? Сказати — йдіть собі до хріну, махнути рукою й кинути все — на це не позволяє йому почуття відповідальности. Він же старшина та ще й суддя.

Телефонував до Замостя по вказівки та не дістав відповіди. І не дістане. Аджеж там сидить такий самий старшина, як він ось тут, звязаний приписами, законом, присягою, традиціями і власною совістю, старшина, що ніяк не може дати йому директиви на самоволю, таксамо, як він тут такої директиви нам дати не може. Розумію його внутрішню боротьбу. Цеж не дрібниця, а відвічний глибокий конфлікт, конфлікт закону з життям, голови зі серцем. Він його й не вирішить.

До тогож він німець з Райхенбергу, з північної Чехії, що він тепер мусить переживати! В нашому суді ще тільки він один носить австрійську кокарду, бо ми, канцелярники, „збунтувалися" вже в полудне й поскидали з шапок цісарські ініціяли. На їх місці — національні відзнаки, в нас трьох — три ріжні! В начальника канцелярії — жидівська, в протоколянта зі Закопаного — польська, а в мене — українська. Якось допитливо дивився на нас начальник суду, але не сказав нічого. Покищо ми всі під одним дахом і промишляємо над одним — як нам якнайскоріш звідсіля виїхати.

Сьогодні вечором має відбутися нарада представників війська і нової польської влади. Іде туди й начальник суду. Все зводиться до одного: скорий і наладнаний відхід здемобілізованого австрійського війська.

Але ми, писарчуки ріжних степенів і національностий, знаємо добре, що мусимо промишляти самі, своїми власними головами. Ми постановили так довго, як це буде потрібно, триматися разом. — Біля нас зачинають гуртуватися інші, є нас уже з десяток. (Далі буде).

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

† ПОРУЧНИК У. С. С. ОЛЕКСА УКРАЇНЕЦЬ.

Хор. У. С. С. Олекса Українець з Іваня Золотого, п. Заліщики, помер 28. II. 1930 р.

помер в заліщицькій лічниці 28 лютого 1930 р. Це одна з жертв післявоєнного лихоліття.

Пор. О. Українець роджений в Торському, в Заліщиччині, вступив 1914 р. як 18-літній юнак до легіону У. С. С. Визначився зараз в перших боях на Бескиді, в яких був тяжко ранений. Як інвалід зі скороченою ногою служив деякий час в стрілецькій кінноті. Знову був тяжко ранений під Конюхами. Брав потім участь у цілій визвольній кампанії УГА. Після війни пор. О. Українець продовжував студії на медицині. Але надшарпані війною сили не дозволили покінчити їх. Захворів важко і помер в лютому 1930 р. в Заліщиках. **Гнатевич.**

† МИХАЙЛО ЦИМБОРСЬКИЙ,

управитель гр. кат. народної школи в Млинарівцях, стропківського округа, на Східній Словаччині, член „Учительської Громади" та бувший четар Української Галицької Армії, помер по довгій і тяжкій недузі дня 22. липня ц. р. в 45 році життя.

Покійник народився 12. жовтня 1890 р. в селі Шляхтинцях, тернопільського округа, в Галичині. Як активний австрійський підстаршина, бере участь у світовій війні, а 1. листопада 1918 р. вступає в ряди Української Галицької Армії та вже по короткім часі, за надзвичайну хоробрість і відвагу супроти ворога, іменують Його четарем цеї армії. З УГА переходить за Збруч на Велику Україну та переживає там цілу її трагедію, а в 1920 р. пробивається через польський фронт з військовою групою ген. Кравса до Чехословаччини. Користаючи з вільного часу в таборі інтернованих в Ліберці, він приготовляється пильно до учительської матури, яку в 1924 р. складає в Йозефові на Чехах та ще в тім самім році одержує місце учителя в гр. кат. народній школі в Млинарівцях. По одержанні чсл. горожанства і зложенні іспиту учительської спосібности в 1928 р., працює тут невтомно до останньої хвилини свого життя. З Покійником зійшов передчасно в могилу не лише один з найкращих колишніх боєвиків Української Армії, але й один із найліпших громадян.

Сумні похоронні обряди відбулися 26. липня ц. р. в Млинарівцях, де з Небіжчиком іменем церкви й народу попращався в останнє о. декан Н. Килій, від бувших старшин і стрільців армії о. О. Глібовицький, а від „Учительської Громади" Орест Онуляк. Покійник осиротив дружину й двоє неповнолітних дітей. В. Й. П. (Уч. Голос Ужгород).

ХОР. СТЕПАН СМІХ.

Степан Сміх, УСС, хор. УГА, родом з Гнильча, пов. Підгайці, як ученик VIII кл. гімназії в Коломиї, вступив в р. 1915. до УСС. Незабаром потім у битві під Семиківцями, тяжко ранений в околиці лівого бедра, пролежав чотири дні між трупами і щойно як забирали його як неживого до спільної могили, спостерегли санітарі, що ще живе. При помочі застриків зі соли привернено його до життя і вислано на лічення до шпиталю в Мукачеві.

Хор. У. С. С. Степан Сміх.

По виліченні рани показалося, що зранена нога зробилася трохи коротша, а тому приділено його як вістуна, опісля як десятника, до полевої почти в Пісочній. В тім часі здав матуральний іспит, та записався на правничий виділ львівського університету.

В зимі 1919 р. покликала Його команда до Станиславова до Вишколу УСС, де іменували Його хорунжим, а що в міжчасі менше налягав вже на ногу, почувався до обовязку і отверто заявив охоту піти з четою на фронт під Львів. У битві під Городком ранили його скорострілом в обі ноги.

Стрільці з Його відділу, що любили свого хорунжого, несли його на якійсь драбині 7 км. до найближчого санітарного пункту, а звідси при великім упливі крови та перевязанню ран перевезено Його до Самбора, а потім до шпиталю в Станиславові. Тому, що негайно після перевезення не прочищено Йому ран, кинулась гангрина і одну ногу нижче коліна треба було ампутувати. Це спричинило ослаблення, запалення легких та смерть молодого хорунжого.

У величавім похороні взяв участь Станиславівський Владика з цілою капітулою, державні секретарі та представники війська з почетною сотнею.

Комендант Коша УСС от. Рожанківський в пращальнім слові згадав надзвичайні прикмети Покійного хорунжого, кажучи виразно, що „якби всі українці були такі ідейні, як хор. Сміх, то Україна певно встояласяби".

Був це справді дуже ідейний вояк, загально люблений, дуже здібний і меткий. В. Й. П.

БОГДАН ЯРОСЛАВ ЛЕВИЦЬКИЙ,
син Юліяна Левицького, директора української гімназії в Тернополі і Леонтії з Еліясевичів помер в Летичеві за Збручем дня 3. жовтня 1919 р. в 19. році життя. Покійний, в котрім нещасні родичі втратили одиноку дитину, ученик VIII. кляси гімназ., упав як однорічний доброволець укр. армії жертвою пятнистого тифу. До численних могил, в яких лягли борці за щастє і волю нашої безталанної землі, прибула ще одна, що вкрила тлінні останки молоденького, ідейного хлопчини, що в почуттю громадянського обовязку станув в рядах борців за волю. Відзначаючий ученик гімназій львівської і тернопільської подавав як найкращі надії на будуче і міг колись заняти визначне місце серед робітників української суспільности. Нехай ця свідомість буде для нещасних родичів каплею потіхи в їх тяжкім горю. В. Й. П.

Богдан Ярослав Левицький доброволець У. Г. А., абітурєнт української гімназії в Тернополі (1901—1919) † в Летичеві на тиф 3. X. 1919.

ПОДЯКА

Почувалося до милого обовязку скласти Вп. п. ред. Лепкому, ред. Р. Купчинському, д-р І. Іванцеві, ред. Д. Паліеву й ред. Софронову-Левицькому за ласкаву поміч і цінні вказівки, які Вони з цілою готовістю дали мені при писанні мого репортажу п. н. „Ґенерал Тарнавський".

Зокрема гаряче дякую В. П. п. д-р Іванові Кохові, який незвичайно совісно переглянув машинописи репортажу та завдав Собі чимало труду при справленні деяких недокладностей.

Володимир Ласовський.

В світлицях В-ва „Червона Калина" при вул. Зіморовича ч. 12. відкрито ПОСТІЙНУ ВИСТАВУ ТВОРІВ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ МИСТЦІВ
Гостям Раді! — На догідних услівях можна набути малярські праці трівкої вартости.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 1. / Січень 1936.

ЗМІСТ:

День злуки
Ф. Невестюк 2
Традиція визвольної боротьби
Д-р М. А-вич 2
Спільна військова юнацька школа
Микола Миронович 3
З приводу польської вистави т. зв. „Obrony Lwowa" 6
Шлях І-го Галицького Корпусу в поході на Київ
Інж. М. Скидан 7
Білий баранчик або нечиста сила
Іван Іванець 11
Зі споминів залізничника
Осип Мікула 13
Після трагічної смерти д-ра Кучковського 17
Памятна ніч у повстанчому штабі
Ігнат Порохівський 18
На переломі
Теодор Марітчак 21
Посмертні згадки 22

Редаґує: *В. Софронів-Левицький*
Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Міліоновий збут ПАПЕРЦІВ і ТУТОК

„КАЛИНА“

говорить сам про високу якість і дешеву ціну.

фабрика в Тернополі — фабр. склад Львів, вул. Бляхарська 11.

Фабрика хемічних виробів

О. Левицька і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51.

Телефон 60-04. ПКО. 503-881

поручає власні вироби найкращої якости

Пасту до взуття „Елєгант“ терпентинову.

Пасту до взуття „Елєгант“ люксус. в туб.

Пасту до підлоги „Французька маса“

Віск комбінований до підлоги

Вазеліну до шкіри

Синку до білля

помадкову і коронову

Шварц до чобіт. — Віск шевський. — Смолу.

Достатнє життя
Належну пошану
Ідеальні відносини
Суспільне становище
Торговельні звязки
Економічну незалежність
Реальні користи

запевните собі, скадаючи свої ощадности в Кооп. Банку „ДНІСТЕР“. Львів, Руська 20.

Найліпші дзвони, чаші, павуки і прочі церковні речі; церковні брокати, полотна, гафти, полотна до вишивання і нитки Д. М. Ц.; фелони, стихарі, суконки, хоругви і фани; образи і образці; евангелія і інші церковні книги; світло й кадило; металеві відзнаки і прапори для Товариств поручає:

ДІМ ТОРГОВЕЛЬНО ПРОМИСЛОВИЙ

„ДОСТАВА“

ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 43.

Власні склепи:

Львів, ул. Руська ч. 28. Перемишль, ул. Косцюшки ч. 5.

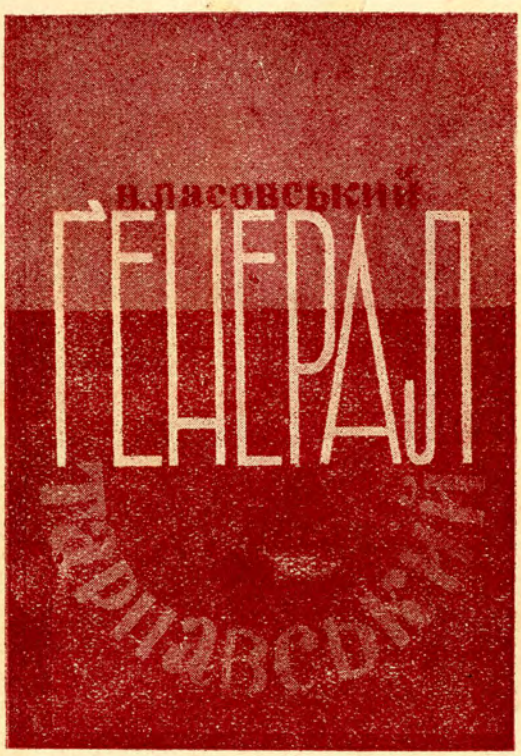
Направляємо старі ризи, позолочуємо чаші і пр., розмальовуємо церкви і виготовлюємо іконостаси найліпшими знатоками стилів і нашого обряду.

Кожний священик і кожна церква повинна бути членом кооперативи »Доставa«. Уділ 10 зл., вписове 1 зл.

Вашу будучність найкраще й найпевніше забезпечить

„КАРПАТІЯ“

Товариство взаїмних обезпечень на життя У ЛЬВОВІ, РИНОК ч. 28 (власна каменица) Тел. 258-43.

Так виглядає книжка, що в ній талановитий маляр у гарній, літературній формі передає історію ґенерала Тарнавського, живої людини і Начального Вождя УГА.

ДРУГИЙ НАКЛАД „УСС"

Вже внедовзі появиться другий наклад Альбому УСС — якого поява була найзаміт-нішою подією на видавничому полі в останніх часах.

В книзі тій, що вийшла в двацятьліття вимаршу в поле перших боєвих відділів УСС, ожили в картинах і живому слові дії пер-шої української військової формації.

Просимо спішитись з замовленням, бо число примірників обмежене.

ЛЬВІВ • БЕРЕЗЕНЬ • 1936 • Ч. 3

ПЕРЕДПЛАТА

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1936 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чверть-

річна 3·50 зл. — Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Черво-

ної Калини“ чвертьрічно 3 зл.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА Ч. 21.

Почт. скр. ч. 43.

СИЛА НАРОДУ — В СИЛІ ЙОГО КУЛЬТУРИ!
ВСІ НАВЧАЙМОСЯ СВОЄЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ!

Передплачуйте на 1936-й рік оці видання:

„РІДНА МОВА“

науково-популярний місячник присвячений вивченню нашої літературної мови. Плата тільки наперед: річно 6 зл., півр. 3 зл., чверть річно 1:60 зл., окреме число 50 гр. За границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Конто чекове П. К. О. 27110.

„НАША КУЛЬТУРА“

науково-літературний місячник, присвячений вивченню нашої культури. Плата тільки наперед: річно 12 зл., півр. 6:50 зл., чверть річно 3:50 зл., окрема книжка 1:25 зл. За границею 15 зл. або 3 дол. річно. Конто чекове П. К. О. ч. 5880.

Для Чехословаччини, Австрії й Мадярщини передплата крайова.

Журнали видає й редагує проф. д-р Іван Огієнко.
Адреса: Warszawa 4, ul. Stalowa 25. m. 10.

ПЕРЕКОНАЙТЕСЯ, що

„НАЗУСТРІЧ“

це найкращий у нас літературно-мистецький журнал для українських родин.

За два роки існування „Назустріч“ здобув загальне признання.

Найвизначніші українські письменники й мистці містять в „Назустрічі“ свої твори.

Домагайтеся чисел на показ!

Передплата: місячна 0.90 зол.; чвертьрічна 2.70 зол.; піврічна 5.40 зол.; річна 10 зол.

Адреса: „Назустріч“, Львів, Ринок 10.

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. Річник

ЧИСЛО 3 БЕРЕЗЕНЬ 1936

АЛЯРМ КІННОТИ

РИС. І. ІВАНЕЦЬ

Микола Матіїв-Мельник

Михайлові Грушевському

Гуділи дзвони на Святій Софії
(Четвертий був тоді Універсал —)
Під гомін золотий гремів хорал...
Фанфари!... Сурми!!... Соняшні надії...

Друг друга обнімав у юній стрічі
І цілувались давні вороги...
Жовтоблакитні маяли стяги —
А Ти усміхнено глядів мільйонам в вічі.

Мов з бронзи кована, в огні стояла
Стать Твоя й був Ти, наче римський бог,
Що на квадризі їде з перемог...
І сонця кров горіла на кинджалах.

І вся Земля так ждала Твого зову:
На прю степом спрагненим у ґальоп
Од Золотих Воріт під Конотоп
В безсмертний рейд на гидру стоголову!...

І чути було,як кипіли ріки,
Як степ гарчав і Київський Поділ —
Як люди ждали і гармати діл,...
Щоб встати й розмести Москву навіки!!

Братання на фронті під Солькою

(БУКОВИНА).

Написав: *І. Петрович*

Осінь 1917 року була досить суха: ранками приморозки, іней, але опадів мало. Боротьба на фронті стала завмирати. Оба противники заняті підготовкою до зими, лиш час від часу запакає який скоростріл, або денеде обізветься баском російська гармата. Австрійські гармати дістали приказ щадити стріливо. Тому вони від тижня мовчать і не відповідають на визиваючі стріли противної сторони. Як опісля переказували збігці, у москалів були французькі старшини, попридїлювані по батеріям і вони якраз піддержували пальбу. А піхотинці давно вже перестали стріляти; раді, що їм не доскулює противник. Вони навіть виправили депутацію до своїх гарматчиків з жаданням, щоб вони заперестали стрільби, бо відтак на піхоті мстяться ворожі гармати. А то ніяк ще не рішить про вислід війни, якщо вони собі трохи спокійніше заживуть в окопах. Коли такі предложення не знаходили послуху, арештовано старшин-чужинців і поломано їхні шаблі.

Нам дивним видався російський фронт за той тиждень нашої мовчанки. Щось там кипіло поза окопами. Якісь їздці снувалися одинцем по частинах, салдати щораз повільніше пленталися по стрілецьких ровах, ба навіть поміж дротяними засіками. Аж вкінці настав памятний ранок, коли прийшло до остаточного покінчення ворожих кроків.

Мов на даний знак висипалися піхотинці з московських окопів, позастромлювали свої кріси штиками до землі, миттю розкинули дротяні засіки й почалося братання обох воюючих сторін.

Наші вибігають їм назустріч, подають собі руки, обмінюються хто чаєм, хто тютюном, махоркою, румом, чоколядою. Смуга, що лежала між обома лініями окопів, зарябіла австрійськими та російськими шинелями. Гуртками сідають вони на землю, балакають, співають... Щойно під вечір вертають ночувати кожний у свої окопи. Лише стійки по нашім боці слідять нишком за ходом справи, побоюючися недовірчиво якого підступу. Вістка про братання понеслася лискавкою по всьому фронті. У кожнього викликала вона нетаєну радість на лиці, бо вже осьось приходить кінець наприкреної війни. Зі всіх відтинків східного фронту приходять подібні вісти, бо самовільне покинення зброї ширилося відрухово мов яка пошесть живловою силою.

На другий день ранком вибралися ми з одним гарматним старшиною і його вістуном в відвідини до російських окопів, що тягнулися на горі Чіота, яку ми передше нераз острілювали. Минаємо крайні окопи. По них вже покладено кладку й переходимо вузьким просмиком у засіках на чисте поле, що між обома фронтами. Тут ще стоїть висока, пожовкла й непокошена трава та по загонах суха кукурудза простягає свої голі макогони, мов який каліка-прошак. Видно не було кому ні сіна зробити ні стиглої кукурудзи виломити. Дещо її обдзьобало гайвороння, наскільки його не полохали перелітаючі стрільна.

По легкім узгірю наближаємося до ворожих окопів. Не видно тут ні таких засіків, як у нас, ні вар-

тових, ні мужви по ровах. Йдемо здовж легкого насипу із пустих окопів. Аж по довшім гляданню подибуємо рослого хлопицю, що закутаний у довгу шинелю, відрабляв стійку. Рукою махнув нам у сторону, де землянка коменданта і ми туди подалися. Гомін наших розпитів викликав нам назустріч одного поручника українця родом десь зпід Кавказу. Поздоровилися, просить нас у землянку, де подибуємо ще штабскапітана москаля, коменданта оцеї гори. На німий запит, переданий здивованими очима, чому так невигідно живе комендант відтинка, він пояснює нам: Знаєте, вже війна всім надоїла й мало хто в нас виявляє охоту слухати, не то щоб яку тяжку роботу з землянкою відробляти. От цю яму випорпав мені мій денщик, як зумів і прикрив дощиною, щоб за ковнір не лилося. Куди їй рівнятися з вашими землянками. І справді. Як було порівняти нашу гарматню криївку, що збудована була над самими окопами для командуючого вогнем батерії, то небо а земля. Побудована солідно яких 5 метрів під землею з тесаних дилів, мала дві кімнати з мурованою пічю. Прикрита в три ряди здоровими клецами була вповні забезпечена від гранати легкого зразку. Бо тут кожне стрільно при зударі об насипану землю мусіло розірватися й тоді вже не могло ніяк пробити верстви клеців, щоб попасти до середини домівки. А там у кімнатах стояли два ліжка, висів образ св. Миколи, зеркало й грамофон, що його ніччю принесли хлопці зі Сольки. Тому й не скучно було посидіти з тиждень на такій визірній точці. Вечором приносили мені з батерії перегоріле вугілля, яке вже не творило диму з печі, як пригрівали нашу страву. Бо вона, донесена по трикільометровій дорозі, дочиста вистигала. За дня не було вказане швендятися по голій поляні, де була наша криївка, бо негайно ворожа артилерія сіяла стрільнами на гарматніх зорців. А вони сиділи собі вигідно під землею на стрімкому узбіччі гори та крізь вузеньку щілину визирали періскопом на всю околицю аж під стацію Качіка. Звідси й легко було правити вогнем батерії.

Одного разу підглянули ми, як на краю ліса, що тягнувся за російськими окопами, якась знатна особа в товаристві одного чи двох адютантів крізь полеві шкла пильно чогось приглядалася нашим окопам. А коли припадком переходили які салдати оподалік, тоді вони почот цей оминали півкругом з піднесеною при дашку рукою. Один наш гарматній стріл післаний туди виполошив їх у ліс.

Наші гостинні господарі підтвердили якраз наш здогад, що це були знатна особа. Бо якраз дві неділі тому, як розказували вони, приїздила сюди якась груба риба на інспекцію фронту. От і добре, що її сполохали. В нинішній гостині сиділи ми скулені в землянці, бо боялися, щоб головою не видусити стелі. Подавали чай, ми закусували чоколядою, курили й співали українських пісень. Найбільше відходила наша славна пісонька про комарика, що його рятувала муха шелестуха, як він з дуба повалився. Кінцевий рефрен:

„Ні то пан ні гетьман ні полковник,

Бо це мухи-шелестухи полюбовник“... ще досі звенить мені в ухах, мовби його щойно проспівали... Вона знана була на всьому російському фронті.

Наприкінці нашої гостини в недавних воріженьків відбулася ще спільна знимка на окопах Чіоти, гостинні господарі відпровадили нас аж до наших окопів, де пращаючи нас обіцяли небавом навідатися до нас в гостину. Нажаль до цього не прийшло, бо вже наступної днини прийшов приказ для всіх наших частин, що на фронті, щоб стриматися від всяких відвідин. Боялися видно, щоб розхитання послуху не перекинулося на цей бік фронту...

Ф. Невестюк

У. С. С.

І хати і сади і загони,
Важка праця і запах ріллі,
Все, що було близьке таке, знане,
Залишилося там, на селі...

Усе він попрощав і покинув,
Сам далеко, далеко тепер...
Тільки думкою деколи лине
До села, до батьків і сестер.

В мязах міць, на обличчю одвага —
От і все, що він з дому приніс...
В жмені замісць чепиги од плуга
Він сьогодня стискає вже кріс.

У важку для народу годину,
В час великих зусиль і надій
Він сорочку вишивану скинув
І новий однострій приодів.

Нині пояс ремінний на ньому
Дружньо постать його обійма
І вже листи він пише до дому
Під розгойданий гуркіт гармат.

Інші дні, інший світ кругом нього,
Світ старий розвалився і щез...
— — — — — — — —
Хто це? Глянь, яка шапка у його
І емблєма яка: У. С. С.

Останні дні II. Корпусу

Декілька завваг зприводу спомину о. І. Бобиляка.

Написав: *Теодор Марітчак.*

Останні дні Української Галицької Армії, її розпучливі намагання рятувати за всяку ціну решкти збройної сили українського народу — належать безумовно до найбільше бурхливих та найбільше потрясаючих хвилин нашого недавнього минулого. Але водночас, нажаль, вони найменше відомі не тільки ширшому громадянству й молодшому поколінню, але й багатьом бувшим воякам і навіть подекуди самим учасникам. Зокремаж майже цілком невідома залишилася ще й досі кінцева трагедія II. Галицького Корпусу, переіменованого при кінці — підчас з луки з большевиками — на І. Бригаду УСС. Воно й почасти зрозуміле. Бурхливі події тих останніх днів, що переганялися зі заворотною швидкістю, безнастанні походи у вічних боях і небезпеках, свідомість трагічного положення поміж двома боєвими лініями — польською та большевицькою — все те були обставини крайне непригожі до роблення записок, які після знищення всіх документів II. Корпусу (їх спалено дня 2.-го травня 1920 р. у селі Голодьках на Уманщині) могліб стати основою обширніших споминів. Частину цих подій, але тільки частину, описав М. Ірчан у своїй живій та блискучій „Трагедії Першого Травня", але нажаль у крайне тенденційному насвітленні та з декількома фантастичними декораціями. До цьогож книжка Ірчана в Галичині майже невідома.

Тимто незвичайно цінний є скромний причинок о. Іллі Бобиляка у ч. 1. „Літопису Червоної Калини" до історії III. Бережанської Бригади (тоді 3. полку УСС), який власне відноситься до останніх днів цілого II. Корпусу. Це справді один з кращих причинків до цього часу, що охоплює цілість справи й наскрізь вірно віддає тодішні настрої. Треба тільки жаліти, що цей спомин такий загальний. Та це не вина автора, на перешкоді стоїть саме брак документів і ближчих дат. Тому вважаю вказаним до цього спомину о. Бобиляка добавити декілька завваг, до використання для тих учасників, що були ближче „великих справ" і тільки задля недостачі відповідних матеріялів здержуються зі своїми споминами. При цій нагоді спростовую теж деякі дрібні помилкові твердження, що вкралися до споминів о. Бобиляка. Мої завваги роблю на підставі тодішніх моїх записок, як рівнож на підставі того, що понад усякий сумнів записалося в моїй памяти. Все те, щодо чого не маю безсумнівної певности, виразно відмежовую.

Польський наступ на відтинку Чуднова, тай взагалі на цілому волинському фронті, почався в неділю вранці 25. квітня 1920 р. нагальним гарматнім вогнем і бомбардуванням з літаків.

День передтим, тобто 24. квітня, наспіла до штабу І. Бригади УСС (бувший II. Корпус) у Чуднова вістка про перехід II. і III. Корпусу на польську сторону, про масові арешти й масакру галичан у Винниці, Одесі й Києві та про наказ командування XII. большевицької армії з Києва — розброїти І. Бригаду УСС. Цей наказ одержав штаб 44. большевицької дивізії в Бердичеві, якому підлягала наша бригада, і він передав його до виконання 132-ій стрілковій бригаді, що вже підсувалася, скріплена большевицьким панцирним поїздом, на наші зади під Чуднів. Тільки завдяки негайній інтервенції підполковника Бізанца, тоді шефа бригади, і комісаря М. Барана, що кілька днів передше став комендантом бригади, командування 44. дивізії здержало виконання цього наказу на власну руку, аж до оконечного вирішення вищої влади. Бізанц і Баран заручили за бригаду особисто своїми головами. Однак до роззброєння бригади булоб і так ніколи не дійшло, бо на першу таку спробу бригада булаб у цілости подалася вперед і зложила зброю перед поляками. Все це було порішене в старшинських колах і мимо короткого часу достаточно підготовлене. Але треба зазначити, що про перехід до поляків зі зброєю в руках у І. Бригаді не було думки навіть тоді й навіть серед найбільших „контрреволюціонерів".

Міжтим, як уже сказано, прийшов польський наступ і бригада після тяжких боїв (говорено вже тоді про 30—40 відсотків убитих і ранених) почала відступати на Бердичів, під постійним гарматнім вогнем і обстрілом з польських літаків. Ще перед Бердичевом було всім очевидне (по горіючих селах на півночі і по вилискуючих баґнетах польської піхоти на півдні), що большевицькі частини по боках бригади пішли вже дальше на схід і що нашій бригаді загрожує окруження поляками. Тому теж бригада подалася з Бердичева негайно дальше на схід, міжтим коли большевики в Бердичеві, окруженому вже з трьох сторін — а як скоро виявилося, то й з четвертої сторони! — поляками, справляли якомусь красноармейцеві парадний похорон і ще не думали збирати своїх манатків. У східному напрямку відступала напевно також III. Бережанська Бригада (тоді 3-ий полк), а не на Житомир, як помилково згадує о. Бобиляк. На північ, мабуть ще з Чуднова, відступила була тільки незначна частина правого крила бригади, здається з 1-го полку УСС, і вона в тій хуртовині цілком відбилася та залишилася й надальше у складі большевицької армії.

Але й перехід бригади на схід не вдався, бо під найближчим містечком — Білопіль або Білопілля — була вже польська кінnота, що прорвалася між Житомиром і Бердичевом і буквально рознесла вітром большевицькі частини на цьому відтинку. Командир чи політичний комісар кінної большевицької бригади (17-та?), що на північ від Бердичева мала здержувати польський напір, прибіг сам один, без коня і ледви живий і схоронився в нашій бригаді.

Після невдалої спроби перейти під Білопіллям,

бригада завернула полями й полевими дорогами трохи на південь, на Козятин, куди прибула вже в ночі. Але й Козятин був уже в польських руках а на залізничій стації йшов уже кінцевий бій. Бригада завернула вдруге, ще більше на південь, і на перших досвітках хотіла перейти залізничий шлях під зупинкою Рубанка (в Ірчана Льохів), де стояв большевицький броневик, що вже не мав ніякого виходу. Але й там по другому боці шляху були вже сильні відділи польської піхоти, що йшли поздовж залізниці Винниця — Козятин.

Осьтак І. Бригада була вже оконечно окружена польськими військами. Всеж таки, спробували ще раз переходу, ще більше на південь. І справді, використовуючи хвилеву прогалину в польському фронті під стацією Голендрами, бригада вирвалася з кліщів, хоч і під тяжким обстрілом польського літака. Все те, від Бердичева до Голендрів, діялося на протязі кільканацяти годин, від пізніх пополудневих годин 26. квітня до передполудня 27. квітня. Деякі частини бригади, між ними інтендантура і мабуть майже вся артилерія, що відступали були з Бердичева іншою дорогою, в незначному відхиленні на право, попали цієї незабутньої ночі під шаблі розюшеної большевицької кінноти, що відступала від Винниці, а зараз після того дісталися — в польський полон.

Підчас цього відступу нашої бригади приставали до неї заєдно одинцем або гуртками не тільки ріжні наші розбитки ,але й досить багато большевиків зі 44. дивізії, що ціла пішла у розсип. Між іншими схоронилися до бригади численні комісарі й командири дивізії, як наприклад сам командант дивізії і комісар Кручинський, декількох цивільних людей — здебільша жидів і жидівок, а також — комісар Затонський, що саме був на інспекції фронту і осьтак попав у цілу ту квашу.

Дальший відворот І. Бригади відбувався по такій маршруті: Самгородок, Вівсянка, Погребище, Дзюнків, Збаражівка, Скибинці, Черепинці, Лобачівка. За точну транскрипцію деяких місцевостей не ручу, бо я записував їх так, як чув, а відомо, що навіть місцеві люди одну і ту саму назву вимовляють ріжно. Так наприклад остання місцевість записана в мене Лобачівка і Любачівка, а в деяких авторів вона називається „Лобачів". Все це легко провірити, в кого є карта.

Саме в тій Лобачівці, де розташувався штаб І. Бригади УСС, та в сусідніх селах, де розмістилися були інші частини — пізним пополуднем дня 1. травня прийшло до протибольшевицького перевороту. Більшість красноармейців, що схоронилися до нас, вже передтим відділилися були від бригади й відійшли на Сквиру. Підчас перевороту з визначніших комісарів утік — поскільки мені відомо — тільки один Затонський. А разом з ним, через непорозуміння, утік також сотник Ганс Кох, що за цю помилку одного моменту заплатив опісля однорічним побутом у Совітах. Арештували тільки двох — М. Барана й комісаря дивізії Кручинського, але поправді був це арешт охоронний, щоб їх забезпечити перед повстанцями.

Бо рівночасно з цим внутрішнім переворотом відбувалася інша важлива подія — роззброєння І. Бригади УСС повстанцями, а саме тетієвською повстанчою групою. Для пояснення слід зазначити, що переворот і роззброєння це були дві дії одної і тої самої акції, заздалегідь приготовленої і переведеної в порозумінні з організаторами повстання, з якими І. Бригада мала потайний звязок і мабуть тому запускалася щораз глибше у повстанчий район. В ріжних місцях розташування бригади ці дії відбувалися в ріжному порядку і тому добре булоб, щоб безпосередні та близькі свідки все це окремо описали. Та мимо порозуміння трапився трагічний випадок, при чому згинув один стрілець. Крім того деякі повстанці не були відповідно поінформовані або може організатори не мали на них достаточного впливу — досить, що й на тому тлі доходило до дрібних, але прикрих інцидентів. Все те, разом зі свідомістю нової трагедії цілої УГА викликувало досить мішані настрої, далекі від бадьорих.

Підчас перевороту чи пак підчас розоруження повстанці вбили опродкома 44. Дивізії та ще одного високого большевицького комісаря, яких розпізнали, як жидів. Бо для жидів і комуністів у повстанців не було пощади, та рівночасно — на диво! — тих, що признавалися тільки до большевизму, залишали у спокою. Всі інші красноармейці й цивільні комуністи (багато їх уже не було) вийшли тоді ціло, хоч було з ними багато клопотів, бо доводилося всіх жидів і жидівок два дні ховати під плахтами на обозних возах. Але один з красноармейців, та ще в додатку жид, був настільки необережний, що виліз вже на другий день і плентався непотрібно поміж повстанцями, за що й заплатив головою. Про інші випадки мені нічого не відомо. З нашої сторони ніхто не думав політичних противників ні вбивати ні видавати їх повстанцям, що зрештою на одно виходилоб, бо в нашому положенні не було на це найменшої причини. До тогож галицькі війська метод чрезвичайки не вживали і ними завжди погорджували.

Тимто й оправдується, що також нікому з комісарів та комісарчиків І. Бригади УСС нічого злого не сталося, а крім Барана нікого навіть не арештували. Всі вони ходили свобідно, а члени політичного відділу бригади, між ними М. Ірчан, ще й у такому положенні пробували бавитися в опозицію. Поважна небезпека могла загрожувати тільки одному — Якову Струхманчукові, що був загально зненавиджений. Але він уже не був комісарем бригади і день перед наступом поляків виїхав потайки з Чуднова до Києва. На його місце прийшов „здешній русскій" Бондаренко, ідейний комуніст спокійної вдачі, але він мабуть ще перед переворотом відлучився був і пішов з красноармейцями.

Після перевороту бригада подалася через Пятигори до Тетієва, де поладнано всі справи з організаторами повстання. Зброю бригада одержала назад, за виїмком того, що сама з доброї волі залишила повстанцям. На тім зрештою це повстання так і скінчилося. Селяни розійшлися домів а І. Бригада стала справді самостійною одиницею поміж двома боєвими лініями — польською та большевицькою.

В такому положенні була тільки одна можли-

вість рятувати останки збройних сил, а саме шукати звязку з повстанчою групою генерала Павленка, що по непровіреним чуткам мала находитися десь у південно-західній Уманщині або ще в районі Бершаді. До генерала Павленка галицьке військо мало завжди повне довіря, як до українця і вояка, до тогож загально відоме було його розходження з Петлюрою у поглядах на військові справи. Також ціла повстанча група ген. Павленка була добре знайома І. Бригаді УСС, бо вони перед кількома місяцями — в лютім і березні 1920 р. — зимували поруч себе в районі Бершаді.

На старшинських зборах у м. Цибулеві вибрано командантом бригади полк. Бізанца, шефом штабу пор. Ерліха, а для політичних справ створено „суверенну" Воєнну Раду і під таким проводом розпочався очайдушний райд І. Бригади на південь у пошукуванні за групою Павленка. Йшли походами день і ніч у вічній загрозі та небезпеці, вививаючись вузькою смугою поміж польським і большевицьким боєвим фронтом. В переходах доводилося інколи, як наприклад під Христинівкою, по одному боці дороги ставити гармати проти поляків, а по другому — проти большевиків. Похід з Тетієва йшов по такій маршруті: Голодьки, Хмелівка, Яцковичі, Івахни, Цибухів, Христинівка, Гранів, Гайсин, Куна.

Сам райд — щоправда — поталанив, але повстанчої групи генерала Павленка вже не застали. Вона дійсно була ще до недавна в районі Бершаді і ледви кілька днів перед нашим приходом відступила з Бершаді на захід, на Вапнярку, отже майже на самі зади польської армії. Перебитися бригаді аж туди було виключене. Так упала остання надія на перехід при зброї чи пак на передачу зброї та майна безпосередно військам УНР. У містечку Куні, в районі „гайсинської республики" повстанчого отамана Волинця обговорено докладно ціле положення, висондовано терен на всі сторони, чи може де в польському фронті нема якої боєвої частини армії УНР — але все надаремне. Українського війська ніде на цьому фронті не було. Зате з другої сторони почали рухатись большевики. Треба було переговорювати з поляками, що були докладно поінформовані про наше безвихідне положення і заєдно погрожували наступом.

Під вечір дня 6. травня з містечка Куни відійшла парляментарна делегація до командування V. польської дивізії у Немирові. Цю тяжку дорогу робили: отаман Волощук, сотник Кравець і поручник Ерліх. Не виторгували вони нічого, навіть передачі зброї та майна для армії УНР. Польська умовина була тверда: капітуляція. Про все інше мало вирішити вище командування в порозумінні з урядом.

Переговорювали й перетягали справу ще два дні, щоб зискати бодай на часі, сподіючись якої зміни. Але ніяке „чудо" не приходило, а поляки понаглювали й грозили наступом.

Осьтак прийшло до капітуляції останньої самостійної одиниці Української Галицької Армії в дні 10. травня 1920 року під Райгородком біля Немирова. Сам акт капітуляції відбувся в поважньому настрою, спокійно і гідно. Всі вояки, від старшин до останнього погонича, приготовлялися на це цілий попередній день у Нижній Кропивні і мабуть від листопада 1918 р. вояцькі однострої та чоботи ніколи не були такі відпорошені й вичищені, як саме тоді. На місце капітуляції йшли у зразковому порядку, частина за частиною під проводом своїх старшин. Все це на польських вояків, що окружили нас вінцем скорострілів, зробило помітне враження. Особистої ревізії не робили в нікого, не відбирали ні записок, ні документів, а старшинам залишили навіть револьвери і — якщо не помиляюся — бічну зброю.

Ніхто не співав. Зате підчас цілого акту здачі зброї та майна приграваля наша бригадна орхестра українські пісні і вона то на кінець заграла пісню „Гей, не дивуйтесь!..." та ще її повторила. Була це неабияка відвага зі сторони капельмайстра, грати цю пісню в окруженні польських скорострілів.

Стан цих останків І. Бригади УСС (колишнього II. Корпусу), що капітулювали під Райгородком, був приблизно такий: 2500 людей, 500 підвод, 40 добірних верхівців (між ними два прегарні араби генерала Тарнавського), кілька скорострілів, 2 або 3 гармати (без куль!), яких 150 — 200 крісів та дещо технічного майна, з якого найцінніше радіотелефонічної сотні. Малий стан переданої зброї справдується тим, що були це у великій частині небоєві відділи бригади, а до того всю вартіснішу зброю й частину майна залишено гайсинським повстанцям, щоб їх тільки не віддавати в руки противника.

Роззброєна бригада перейшла у дводенному поході до Винниці, де її інтернували у відомих кримських казармах, в яких зимою 1919/20 р. померло тифом кілька тисяч галицького війська. Старшинам тай взагалі всім інтеліґентам позволили кватирувати приватно по сусідніх домах, а також стрільців не дуже то пильнували. Положення інтернованих довгий час не було вияснене. По воєнному праві ми були полонені, але самі поляки нас за полонених не мали. І вийшло таке, що вони нас інтернували, але їсти не давали, мовляв, ми не „їхні". Почалися ріжні заходи, багаті в прикрі інциденти, про які не місце тут говорити. Щойно після побуту Пілсудського у Винниці (16. травня) інтернованим галичанам поставлено до вибору: або Армія УНР або польський полон. В польський полон зголосилося добровільно 2070 стрільців і підстаршин та 7 старшин. До Армії УНР „зареєструвалося" 330 людей, у більшости старшини. Багато людей повтікало або примістилося в Армії УНР на власну руку, користаючи зі знайомства чи прихильности окремих осіб. Але й справа „реєстрованих" протягалася, поки до Винниці не приїхав генерал Павленко та не забрав усіх (30. травня) зі собою до Могилева подільського, звідкіля попридїлювали їх до ріжних частин Армії УНР(здебільшого до V. Херсонської Дивізії, що саме формувалася в районі Ямполя над Дністром.

Такі були останні дні колишнього II. Осадного Корпусу, що своїми бурхливими переходами й потрясаючими подіями глибоко записалися в душі кожного учасника.

Порт в Одесі.

Галичани над морем

(Одеса 1917—1918).

Написав: *Юрій Липа.*

I.

Коли передвоєнне грубе „Діло“ приходило до Одеси і на своїм папері, коліру цементу, приносило чорне смарування російської цензури, посипане дрібним піском, — першим обовязком нашого малого гурта молоді, що його провадив Володимир Чехівський, пізніший премієр, було відмити ці плями усіми хемікаліями, що були під рукою. Яке щастя, коли хоч кілька слів зявлялись перед нашими очима, кілька слів нагани й відрази для тупої, нахабної Росії!

Кілька слів поета Пачовського в „Ілюстрованій Україні“, що замазала цензура, ми відмили таки і прочитали, червоніючи і тремтячи. З його прекрасного „Сну української ночі“ хтось заніс до Одеси тільки гимн селян (у сцені з Хмельницьким) — ми слухали деклямації цього з упоєнням. Додаток до „Діла“, збірник „Россіка“, ходив по руках молоді інтеліґентської й робітничої, аж поки не розлізся дослівно на ниточки. Слова Донцова, Нетцеля, Здзеховського з цього збірника потрапили переводити протягом одної ночі за книжкою — не одного запального хлопця, пхнути його до шляхотних висот і надати призирства для бездушного вивітрілого механізму російської урядовщини й культури.

Ми, гімназисти й учні, вроджені коло 1900 років, знайшли іще одну підставу до віри в щось нового, більшого. Це було пророкування пані де Теб в однову з чисел французького місячника „Є сайс тоут“ про те, що „Росія стоїть на краю провалля“. Читаючи „Діло“ й інші галицькі видання, ми передовсім шукали там чогось протиросійського і мало розуміли місцеві відносини і сенс галицьких суперечок. Там для нас була земля обітована, там можна було говорити про свободу і, — чиж може бути більше щастя, — приготовлюватися до боротьби за ту свободу.

Потім прийшла війна, 1914, 1915. Щож то за щаслива хвиля, коли вперше, здається, із статтей московських місячників, довідалась наша ґрупка про істнування „Союзу Возволення України“. Вже сама назва упоювала, вже за саму назву можна було вибачити союзанцям їхні всі прогріхи. Потім прийшов один з днів в 1916 році, коли хтось приніс звістку про істнування У. С. С.-ів. Це було в клюбі молодих українців в Одесі — „Українська Хата“. Саме була якась проба хору (половина на цій пробі — не співаки) і в кутку якийсь прапорщик оповідав про „Український Леґіон“. Кільканацять нас обступило його, закрило від усіх, і закидувало питаннями. Прапорщик не вмів багато: говорив, що частина Леґіону була оточена москалями десь в болотах коло Сокаля і знищена, бо є таємний наказ не брати вояків з Леґіону в полон. І що тодіж бачили люди стяг того Леґіону: великий, малиновий, по однім боці Божа Матір, а по другім портрет гетьмана Мазепи. Здається, що нам нічого більше не було потреба як опис цього прапору. — Ми вийшли в спокійну ніч Одеси з піснями, витягнувши і всіх за собою з „Української Хати“. Ішли вулицею Гоголя, Садовою і далі з піснями „Не пора“, „Гайдамаків“ — і здавалось нам: той чудесний прапор лопоче над нами.

Пізніше довідувались ми багато, між іншим про здається ще мало висвітлену справу капітана Чехівського, брата нашого проф. Вол. Чехівського.

Бібліотека, памятник Катерини Великої і біржа в Одесі.

Мав він стояти із своєю ротою (сотнею) на австр.-рос. фронті. Ціла сотня складалася з самих Українців. Зі штабу надійшли до нього довірочні відомости про те, що по другім боці фронту насупроти нього перебувають УСС-и.

Довідавшись про це, Чехівський постановляє діяти. В ночі алярмує свою сотню, цілу виводить з окопів, припроваджує до стрілецьких окопів і наказує цілій сотні кинути зброю, піднести руки і йти за ним. Вояки вагаються, кидають зброю, несміливо йдуть за ним. В останній хвилі цілий задум нищить вірний російський фельдфебель-підстаршина: вистрілом з револьверу ззаду забиває Чехівського. Докладніще про цю справу мігби хтось оповісти, відомо в кождім разі, що один з братів Чехівських був великим неспокійником, пішов добровільно на війну, і мав згинути десь на австр.-рос. фронті.

Але тут прийшли часи, коли Галичани самі почали просочуватися в Україну. Їх, як полонених при праці, зустрів я вже в літку 1916 року, коли працював по маєтках (м. ін. і Чикаленка) в так званих сінокосних відділах, що складалися з легко ранених старших російських вояків і певного проценту полонених. Глухо було чути про акцію українських інтелігентів на Кубані, що нишком помагали втікати Галичанам з російських таборів і привозили їх до себе для національної праці.

Зрештою, то було і по інших містах. В Одесі так само крилося під чужими прізвищами кілька (а може й більше) галицьких інтелігентів. Серед них відразуж вийшов на перше місце молодий, енергійний, завжди веселий Володимир Мурський († Царгород 1935). Заробляв здається лекціями гри на скрипці, помагала йому і т. зв. Стара Громада, любила його молодь.

Він разом з Іваном Липою відразуж по перших днях вже революційного березня почали видавати тижневик „Українське Слово", орган Одеського Керівничого Комітету. Українці Одеси були горді з того, що це в Одесі, а не в Києві був перший український пресовий орган, що вийшов по упадку царату в Україні.

Пізніш Мурський, як член Одеського Керівничого Комітету, нераз репрезентував Одесу, напр. підчас вступу німецьких військ до Одеси. Проявляв надзвичайну енергію як редактор газети „Вільне Життя", видавець книжок. Здається, що йому теж належить ініціятива видавання „Молодої України", укр. щод. газети в російській мові, щоб швидше дерусифікувати спізнені елементи українства.

Все більше зявляється Галичан з колишніх полонених. Про відношення до них обудженої української стихії розповість такий факт:

Перше віче по абдикації царя — в помешканню „Української Хати". Відкриває віче Володимир Чехівський, постать старокозацька, — високий, ставний, темні глибоко осаджені очі на подовгастому лиці, високе чоло, тонкий, короткий, чорний вус. Говорить важко, як у дзвін бє. Кожне слово виразне.

Тісно так, що руки не піднесеш; слухають затаївши віддих, — потім по скінченню грім оплесків. Сходить Чехівський, виходить Володимир Мурський, голений, темносині очі на гарнім лиці фільозофа, чорне волосся. Говорить. Але як? Поспішно, швидше як звичайно, дзвінко, але з якими виразами — „куртуазія, рутина, імпреза, заосмотрення". Нас кількох „передвоєнних" читачів „Діла" ледве встигає розуміти його, а щож-пак ці „мартовики"!

Мурський скінчив, — грім оплесків, овація. Здивований смикаю сусіда, що ляскає з усієї сили в долоні: — „Що ви там зрозуміли такого, що так плещете?"

Дивиться із спожалінням на мене: невже не розумію?

— Якто, — говорить, — чи я зрозумів що? Я з того нічого не зрозумів, але це ж є наш брат з Галичини!"

І бив в долоні далі.

II.

Старший десятник У. С. С. Янів не прибув до Одеси з промовами. Військовий Комітет Одеси його, втікача з російського полону, здається, десь із таборів за Волгою, прислав до „нас". Ми — то була Одеська „Січ". З „Союзу Української Молоді", що заснувався вже в половині березня і що першою його чинністю була кольпортажа „Укр. Слова", виділилася невелика енергійніша групка. З понад кількасот гімназистів і семинаристів — два-три десятки хлопців, переважно колишніх „патешких"*). Потім число їх зросло до 50—60 разом з молодими робітниками з передмість. Серед тої молоді — гордість „Січи" — найстарший козак, якийсь бухгальтер, що мав аж 38 літ. Хоч ми знали про галицькі „Січи" огневиків, однак не мали заміру гасити пожару, тільки роздмухувати його. Зрештою, коло нашої домівки на Торговій вулиці не так і далеко на Портофранківській пізніш може в липні-серпні 1917 р. виросла інша організація, ворожа Українцям т. зв. С. Р. М., прообраз комсомольців (на чолі їх були Чіжікоф, Сліпоф та Уріцкій). Зрештою і на Торговій вул. ч. 4. від жовтня-грудня заклався штаб т. зв. червоної гвардії на чолі з Кангуном. Почалось від взаїмних „реквізицій", а потім виросло на більше.

Ми збирались у великій, зареквірованій нами, гімнастичній галі. Туди вже в перших днях прийшов милий Янів. Мав жовтавий, російський кашкет, якийсь френч і ще „фасовані Австрією" сірі штани. Черевики були не зовсім подерті. Але як світилось щастям його ціле обличчя з великими „павиними" очима з дуже довгими віями! Був уже тоді (як і пізніш завжди) добре оголений, а чорне волосся рівно зачесане. Мав темну церу і дуже білі гарні зуби, — недарма наші Одеситки пізніш шаліли за цим дрібним, але гарним, живим, як огонь, мужчиною.

Ми обсіли його, як мухи мед: щось чудесного було в тому, — перед нами справжній Усусус! Побожно повторювали його кожний вираз, особливо предивні назви з австрійського, воєнного

*) Рід військ. приспособлення в гімназіях за часів царату.

жаргону. Перше, чого він навчив нас, це було „Ой у лузі червона калина", що сталася нашою улюбленою обіч „Гей, нум хлопці до зброї!" Пізніш ми забрались до муштри. Ми ненавиділи російську команду, підручник полк. Капкана ще тоді не вийшов, отже старанно вчилися чвіркової системи Усусусів. Я, як заступник командира „Січі" кілька ночей не спав, вивчаючи премудрість, що її треба показати по словах:

— Чвірки в бік!, або

— Двійки взад!

Зате потім по двох тижнях, коли вже Янів нас покинув, ціла Одеська „Січ" звинно рухалась під ці команди. Була лишень мала опозиція на команду „Позір!" Тоді один з січовиків (з передмістя) понуро повторював „Пузир!" — і дістав непомітно під ребра від сусідів

Одночасно звідкись Пан-Біг приніс книжку О. Назарука „Слідами У. С. С.". По вправах, поставивши січовиків на „струнко", відчитував я їм голосно уривок з тої приємної книжки, напр. про кулеметчика гуцула Звіра, що нищить без пощади москалів. По відчитанню Д. Зоренко (див. його спогади в збірці „Базар") чистим тенором „брав" гимн — і це була наша ідеольогія, без жадних дебат.

А Янів слухав того гимну уже в іншій частині — др. І. Луценко дав йому змогу увійти до сімї старшин 1-го Гайдамацького Куріня. Добре було Янову на вороному коні, в темнім мундурі й шитих сріблом („ГК") наплечниках, в синьожовтім кашкеті.

Підчас грудневих боїв за Одесу, бачили його коло малого скверу насупроти Головного Двірця, провадив якийсь відділ піхоти. Там недалеко за двірцем, на Куликовім полі він і був важко ранений большевицькою кулею дум-дум. Куля трапила в праву кульшу ззаду і вийшла, вирвавши великий шмат спереду. Я відвідував потім його в шпиталі. Лежав, як завжди ввічливий і усміхнений. Дуже тішився відвідинами. А багато старшин з його частини приносило йому все потрібне, приходили потішати і молоді Українки, здається, кохалася в нім і сестра жалібниця при ньому. Колеги старшини говорили про Янова, як про милого товариша й енергійного начальника.

Навіть ті, що знали, що він був в австр. армії підстаршиною, не мали йому його старшинства за зле. То були часи для людей енергійних і пристосованих до умовин „війни в місті", а в тій війні дуже часто тратили голову усі дипльомовані штабовці і фронтовики. Люди, що знали Янова, казали, що ніколи не бачили розгублености на його лиці, — а це вже дуже багато тоді значило.

Надійшли часи спокійніші, надійшло літо 1918. Почала зникати й російська культура з України, а в першій черзі, як писав якийсь журналіст у ґазеті „Відродження" — татарське одвічне матюкання москалів.

З Галичан, що тоді співтворили українське життя в Одесі, треба ще згадати блискучу постать, прегарного промовця Омеляна Темницького. Хоч він був соц.-демократом, його любили і шанували всі без ріжниці переконань. Дивно швидко й болісно несподівано вирвала його хвороба (запалення легенів) з рядів живих ще в літі 1918 р.

Ст. дес. У. С. С. Трофим Янів, як справник сотні В. Левицького в 1915 р.

В великому „Українському Клюбі" в Одесі одна по одній проходили вечірки з танцями, репрезентаційні вечері, вистави. Тоді вперше Одеситки побачили і коханого Цяпку-Скоропада. Стоючи на порозі в клюбі, побачив я щось вроді невеликого, рухомого, білого роя, що линув до вулика. То йшов сам Цяпка в сірім мундурі, усміхаючись своєю трохи щупаковатою мармузкою, а довкола нього — рій пань і панян в білих прозористих уборах. Цяпка попростував до квіткарки клюбу, забрав усі квітки, як сніп, в обхап, кинув недбало гроші квіткарці, і почав роздавати квіти з приговорюванням паням. Потім зник десь у салях. Колиж вийшов, — мундуру Усуса не можна було на нім пізнати: Цяпка-Скоропада цвів. Пані поробили з квітів ґірлянди і пообвивали ними його всього довкола.

Потім приїздили інші Українці, старшини австрійської армії. Про от. Ст. Шухевича, тоді начальника австр. полевої жандармерії, оповідали цілі легенди. Про його енергійну поведінку підчас дифамації Української Держави в деяких нужденних кабаретах, мабуть, і досі памятають Одесити.

Групу Українців, старшин австр. армії, бачив я в останнє в жовтні — листопаді 1918-го, виходили, маючи синьожовтими стрічками при наплечниках і шаблях, а пані обкидали їх квітами. Їхали, повні ентузіязму, до Львова.

Міг з ними поїхати і сотник Янів, але не поїхав. Він уже зрісся з Одесою. Зрештою був на чолі власного відділу, званого „сотнею Янова". Здається, що була то якась булавна сотня, але Янів зробив з неї щось цілком незалежного. Потребував гетьманської комендантури і штабу округи лишень на те, щоб діставати вижившлення і все потрібне до життя сотні — і більш нічого. Зробив з приміщення сотні, здається, на Канатній вул., своєрідну фортецю. Його не ліквідували по квітні 1918, — гетьманська військова влада, може, просто не звертала на цього ввічливого сотника ближчої уваги.

Зрештою, може в військових колах було більше Українців хочби з крови, а зате в адміністрації під ґубернаторством добродушного ґен. Мустафина розпаношились всякі петербурзькі дигнітарі. Памятаю, як мене, дуже молодого редактора щоденника „Вістника Одеси", викликали до начальника канцелярії ґубернатора, і той загрозив мені репресіями і замкненням, коли я буду містити в своїй ґазеті такі обурливі вірші, як в останнім числі. Той „обурливий вірш", то був передрук одної із

співомовок С. Руданського, що висміювала тупість москалів. З другого боку це саме губернаторське правління охоче дозволяло на закладання всяких російських патріотичних ліг в роді „Союзу рос. офіцерів", „Дружин" і т. і.

Одна з таких дружин (а їх разом було багато, — обраховували до десяти-дванадцяти тисяч осіб) зробила напад, навіть, на помешкання „Українського Клюбу", ніби шукаючи зброї в Українців. Та кілька синьожупанників і інших старшин, приявних тоді в клюбі, швидко зорієнтувалися і підчас нападу повели справу так, що ще самі роззброїли патріотичних дружинників. Клюб швидко потім замкнула Мустафинська влада, певне і напад дружини був зроблений з його відома.

Тимчасом сотник Янів створив собі чисту фортецю. В тім домі на розі, що його перший поверх він зайняв, мабуть були колись давно склади товарів, — стіни були дуже грубі, замісць партеру були гладкі без вікон підмурівки, тай вузькі вікна його касарні виглядали швидше на амбразури якоїсь цитаделі. Дисципліну в своїй сотні тримав добру, варти мав сторожкі, а наші молоді Українки і гімназисти були дня нього своєрідною, і то непоганою розвідкою.

Швидко по нападі на клюб (це було, здається десь у вересні — жовтні 1918-го) одна з більших дружин росіян постановила знищити чи хоч роззброїти „ще одно гніздо Мазепинців" — сотню Янова.

Вирушили вдосвіта і правильною розстрільною — перстенем почали підходити, окружувати „форт Янова". Бо треба додати, що цей „форт" був домом на розі і від нього вулиця спадала т. зв. „зпуском" просто до Одеського порту. Отже російські старшини, дружинники, ішли поволі під гору, без слів, з рушницями на перевисі. Форт Янова здавався цілком незалюдненим.

Тимчасом коли росіяни-золотонаплечники зблизилися до будинку на 20—30 кроків, із амбразур плюнула на них огнем рушнична і кулеметна сальва. Янів був попереджений про їхній напад. Дружинники втікли, підібравши ранених, а янівці не гнались за ними.

На другий день союз рос. офіцерів прислав листа на руки Янова з запевненням, що то було непорозуміння і що вони бажають собі як військові з військовими, добросусідських відносин. Взагалі вони не були войовничі.

Розчарування до Росії, упадок армії, і взагалі упадок престіжу росіян роззброїв їх духово. В них уже тоді була виразна психоза вічної втечі, вони зісталися „depayses". без грунту. Воліли пити по кількадесяти Одеських кабаретах, нюхати кокаїну, слухати гугнявих деклямацій всяких безгрунтовних як вони мистців „мистецтва для мистецтва" по літературних льохах, — але не битися.

Тимчасом зближався Листопад 1918 р. Обіч сотні Янова повстала нелегальна 1-ша студенська сотня. Коло Києва вже були бої республиканців з гетьманцями. Впав уже, як грім з неба, жахливий універсал гетьмана про потребу будови якоїсь Росії. Корпорація наша, що була при університеті, ціла хоч там були й гетьманці, по цім універсалі влилася до 1-ої студенської.

Ця сотня із свого льокалю на Французькім бульварі робила наскоки од часу до часу на гетьманські, а докладніше на російські, патріотичні постерунки. Зрештою, прийшов день перевороту, з провінції надтягнули сили. Здається, що це було на початку грудня.

Студенські сотні (почала вже формуватися друга) придалися до зручної містифікації. Десь роздобуто трохи німецьких уніформів і шоломів. Перебрались в ті мундури всі стійки і пішли займати важніші обєкти: банки, пошту, водотяг. Інтеліґентний вигляд, рішучість і абсолютна мовчазливість зробили своє, — пункти обсаджено без опору.

Одночасно з сотнею Янова в авангарді посунули на місто республиканці. Луценко і його штаб не були злими стратеґами. Вже на другий, чи третій день республиканці обсадили більшість двірців мілионового міста, і я пригадую, як під звуки „Вже воскресла", виїздили на місто з головного двірця прегарно екві́повані кінні відділи Директорії.

По трьох днях дуже жорстокого бою просто багнетами скинено преріжні формації росіян (оповідали, що до них прибули ще заздалегідь позаодеські дружини) з пласкогорбу Одеси на низ, до порту. Ненависть херсонських селян до цих дружинників була дуже велика, і в кожній хвилі дружинники могли чекати смерти в Одеській затоці. Саме тоді зачорніли димки французької ескадри, що прийшла помагати росіянам. Згаряча її, як незнану силу, привітали українські гарматчики шрапнелями, що вмить французів затримало здалека від порту.

Тимчасом, як твердили штабовці, Луценко дістав уже втретє погрозливу депешу від Директорії, щоб припинити наступ, опустити Одесу, і дати терен французам для провадження переговорів з Директорією. „Інакше вважатимем вас за бандитів, а не за українське військо", — так мало бути в депеші. Та здається, французи більше б шанували цюж саму Директорію, колиб вона гарматами висловила їм привітання з тої „нічиєї землі", що їм такою видавалась Одеса. Тимчасом Директорія покладалася тільки на засадах справедливости та ельоквенції мін. Остапенка й ґен. Грекова.

Ремствуючи, з жалем військо почало опускати Одесу: оточили її довкола і розпочали блькаду.

Саме в один з останніх тих днів побачив я Янова із його сотнею на одному із „зпусків" (здається, Маразлієвському), що провадив до моря. Хлопці були змучені трьохденним боєм і голодні: дуже для нас прихильне тоді населення Одеси помагало їм. До козаків Янова з довколишніх домів тягнулися черги мешканців: один мав трохи молока, другий ковбасу, третий хліб, — і так, дружньо посуваючись, підгодовували бойців.

Потім лишень були чутки про Янова. Він швидко йшов вгору. В наших військах, що блькували Одесу, мав він мати вже цілу дивізію, і став на чолі тої дивізії. Не була це карієра Наполеонівського маршала, але всеж досить швидка.

Як оповідають, причиною його смерти сталася жінка. Закохався він в одній з пань, дружині, чи вдові по старшині, закохався так, що на побачення

з нею прокрався у саму гущавину тодішньої денікінсько-французької Одеси. Більше, навіть, пишався трохи своєю відвагою, хоч його й перестерігали, що денікінська контррозвідка має його на оці.

Підчас його досить демонстративної прогульки разом з його панею головною вулицею (адмірала Дерибаса) мали його вхопити денікінські каерці і потім закатували його в своїх підземеллях. Здається, однак Українці викрали його тіло і поховали по-людському.

Було в нім щось із стихії української і зробив він більше для України, як багато тих, що були коло нього. Гріб його станув серед сотень і тисяч Галицьких, вірних гробів, засіяних над нашим морем від Кавказу і Криму аж по Дністер.

На марґінесі книжки „Ґенерал Тарнавський"

Написав: *Максим Брилинський*, б. пор. австр. армії і У.Г.А.

У звязку з появою книжки „Генерал Тарнавський", що її видала „Червона Калина", хочу кинути жмут споминів-епізодів, що вяжуться з особою цього правдивого старшини-вояка.

В цій частині, що говорить про його участь у світовій війні, його постать рисується доволі блідо. Можливо, що він сам багато вже призабув, а може у своїй скромності, не хотів говорити про моменти, що його постать робили би релєфною.

Ген. Тарнавський був моїм курінним командантом в 1915 і 1916 рр. до часу перенесення його до Вишколу УСС. Коли я прийшов у поле, був він тоді командантом І куріня 35 полку краєвої оборони. Мав він у полі славу боєвого старшини. Підчас памятного походу в літі 1915 р. він перший впав підчас наступу до замку під Заваловом з одним підстаршиною (славним на цілу дивізію шибайголовою, декорованим усіми можливими відзначеннями, опісля безбоязним провідником тзв. Ягдкомандо, штабсфельдфеблем Заячуком). Він давав приклад, а рівночасно батожив своєю відвагою і погордою смерти тих, що були в бою може надто „обережні". Бути в курені сот. Тарнавського — це була честь.

Памятаю свою першу стрічу з ним, коли я, командант чети, звичайний кадетаспірант (популярна назва „аспірина"), мав зголоситися в курінній команді, обіймаючи службу курінного інспекційного старшини. Адютанта не було і я зголосився просто в нього. Витягнувся як струна, вдарив запятками (голосився чейже в сот. Тарнавського!) і вирецитував приписані слова. З добродушною усмішкою вислухав мене, а потім впав запит по німецьки: Якої ви народности? Коли я назвав свою національність, сот. Тарнавський відповів по українськи: „Від українців вимагаю, аби службу робили краще, як інші".

Признаюся, що ця заввага мене вразила. Я не міг зрозуміти, чому він зробив мені цю увагу, чому він ставив до українців якісь окремі вимоги (памятаю, що його голос був в цьому моменті серіозний, навіть різкий). Щойно пізніше зрозумів я сот. Тарнавського.

Полк, в якому ми служили, складався в більшости з українців. Яку марку мали ми підчас війни, це загально відоме. Цього упередження не могло ніщо переломити, воно йшло за нами в поле і при першій-ліпшій невдачі вина спадала на нас. Не бралося під увагу таких річей як те, що дуже часто (підкреслюю: дуже часто!) активні старшини-чужинці просто втікали в безпечне місце, ще заки навіть зачинало ставати горячо, а долю людей і бою залишали в руках старшин, які мали 2—3 місяці вишколу і півтора місяця тзв. старшинської школи

Ґенерал Тарнавський як четар австрійської армії.

і які не то психіки наших людей не розуміли, але не розуміли навіть української мови, зате вимагали, аби, нераз неграмотний вояк розумів чужу мову інтеліґента-старшини. Перші слова тзв. Армеєславіш, яким вони послугувалися і уважали, що це вповні вистарчає, були ріжні кріпкі словеса, що заторкували особу, чи навіть вже тільки память матери вистрашеного вояка. Уважали, що ці люди це якась худобина, яку можна підчас безпечних вправ зневажати, бити, докучати, насміхатися, а підчас бою залишати самим собі і ще опісля вину за невдачу звалити зновуж на них.

Я сам мав з чужими старшинами кілька перепалок, що могли покінчитися для мене навіть дуже неприємно. Раз (стояли ми тоді за Стрипою в Беневі) відступив я від звіту, який представляв, за те, що сотенний (здецидований трус і худобина) вдарив кілька разів в лице піхотинця, який при звіті хибно голосився. На мою увагу, що бити не вільно, кинувся до мене і ми оба витягнули до себе револьвери. Справу якось замняли, але я бачив, що такі реакції нічого не поможуть. Треба було уживати інших способів і ми це робили.

З другого боку правдою є, що ми не є великі вояки, що ми війни не любимо. Наші старшини в масі (в австр. армії), це були „цивілі" перебрані у військові одностроі. Активних майже не було, резервових мало (відомий факт, що багато інтелігентів резигнувало з права тзв. однорічняцтва, аби тільки відбути 2-місячну службу). Військовий однострій був для нас осоружний і то цілком не з патріотизму. (Йде мені про факт, не про причини). Щож доперва говорити про вояцьку масу, в 95% зложену зі селян, до цього, звичайно, з командантами не-українцями. Ми були до одної річи добрі, а саме до позиційної війни. Ми могли місяцями сидіти без перерви в окопах і то на найгірших відтинках найстрашнішого фронту. Бунт в українській частині австрійської армії — це була дивовижа. Правда, війна від початку не була серед нас популярна, бо й не могла такою бути, крім цього, чим довше вона протягалася, тимбільше ставала осоружною.

З часом ставало мені ясне, чому сот. Тарнавський відізвався до мене в цей спосіб. Він нераз мусів наслухатися ріжних неприємних завваг, а то й закидів. Він був обовязковий, повнив службу, до якої зголосився добровільно, бо був вояком з покликання і уважав, що свій обовязок треба виконати чесно і совісно. Показалося опісля (вже за наших часів), що брак обовязковости багато нам пошкодив. Йому як активному старшині і відповідальному командантові мусіло залежати на тому, аби, коли вже не жовнір в масі, то бодай старшини-українці мали таку саму марку, як інші. Шкода, що ми усі не могли пройти такого вишколу — і то довгого — як хоч би славний німецький „Дріль" у вишколі прінца Оскара. Було би нам опісля придалося. А так — слали нас тільки як гарматнє мясо.

—o—

Прийшли Семиківці (початок листопада 1915 р.) Наш полк (пригадую, була неділя вечір) витягнули по раз другий з резерви і тепер вже остаточно кинули в огонь. Курінь сот. Тарнавського пішов перший. Кинули нас вздовж дороги, всуміш з баварськими „еґрами". Цеї самої ночі розбили нас в прах. Трохи вже сіріло, коли наші рештки цофалися до дороги. Зі мною йшов командант другої чети (дві другі десь пропали) і жмінка людей. Вийшли ми на дорогу, якою йшов гурт військових. Приглядаємося — сот. Тарнавський на переді. Кремезна, сувора постать, перевищала о голову тих, що йшли за ним. Коли ми зрівнялися, мій товариш клякає серед болота на одне коліно і голосить нас усіх (був старший степенем, жидок, др. прав). Зробив так, як „в книжці стояло". Добродушно засміявся сот. Тарнавський: „Не робіть дурниць, хорунжий!" — сказав і велів йому встати. Пішли ми разом. Зайшли недалеко, бо нагло дістали з боку рясний вогонь. Дехто впав з криком, дехто й без, решта лягла при дорозі і давай сальвами бити. Потім цофнулися в яр і склоном зайшли до початку району, де містилися землянки нашого куріня. Ні живої душі. Але на горі перестрілка йде далі. Шнурком виходимо на гору (була нас неповна сотка, яку сот. Тарнавський поділив на 4 чети), робимо в ліво зворот і падаємо на насип над лучбовим ровом. З нами перемішані УССтрільці. Стріляємо, хоч не здаємо собі справи куди і пощо. Прикази мінялися що-хвилини (звичайне явище в такій суматосі тимбільше, що зачало вже розвиднюватися і кожну рухому точку, чи постать уважалося за ціль, в котру треба бити). В одному моменті бачу, вздовж нашої лінії йде сот. Тарнавський. Я ахнув з дива. Йде поволі вздовж розстрільної, нахиляється над вояками, вчить цілятн і не марнувати набоїв, підбадьорює. Хтось кричить: „Пане сотнику, критися!" Чую відповідь сот. Тарнавського: „Добре, добре! Для мене ще нема тут кулі".

Яке враження робила ця холоднокровність і погорда смерти не тільки на вояків, але й на нас, хіба не треба додавати. Він міг цілком спокійно відійти взад, що вже давно зробило багато вижчих і навіть нижчих командантів. Сот. Тарнавський залишився з цією решткою, яка його трималася, він виконав свій обовязок до кінця. Робив більше, ніж звичайний рядовик.

Сот. Тарнавський був скромний, а попри те, щирий і отвертий характер, зумів сказати те, що думав. Маю світлину з нагоди провірки нашого полку бригадиром в якийсь час по семиковецькій різні. Ріжні штабовці, адютанти і сотенні прибрали бундючну позу. Сот. Тарнавський станув скромно зі заду в своїм зношенім плащі, на голові під шапкою коминярка (тоді були кріпкі морози).

А тепер інша чертка його характеру. У цій книжці згадує він, що причиною перенесення його до УСС був блп. М. Галущинський. Може бути, я не знаю властивої причини. Але в нас, в полку, подавали іншу причину, а саме ось яку:

Чи не в січні 1916 р. приїхав до Підгаєць, де стояла команда корпусу Гофмана, котрийсь австр. архикняґь на інспекцію. Архикнязь хотів бачити фронтовиків. Йти до них не мало змислу, зрештою він мав право вимагати, аби вони прийшли до нього, хоч би тільки в особах представників від поодиноких полків. На означений день вислав і наш полк своє представництво. Оповідали опісля таке:

Архикнязь переходив зі своїм почотом вздовж ряду, в якому стояли усі делеґації і з кожним заміняв декілька слів, ставив запити. Підійшов і до сот. Тарнавського. На запит (розуміється по німецьки):: — „Як поводиться, пане сотнику?" — паде відповідь:

— Цісарська високосте! Мус — великий пан!!

Як би летунська бомба трісла серед них, не була би може зробила такого враження. Якто? Активний старшина, якого висилають як представника, значить, заслужив собі на те, дає заступникові найвижчого командантa усіх збройних сил монархії таку відповідь?! Навіть не стереотипову відповідь, що він і цілий полк горять бажанням кожної хвилини дати за цісаря і монархію свою кров і майно, але просто без надуми, без огляду на особу, яка перед ним стоїть, рубає, що коли є „мус", то нема про що балакати.

Сот. Тарнавський ризикував багато, але про те мабуть не думав. Сказав, як фронтовий рубака, якому осоружні були ріжні „маркиранти", хтоб вони не були. Не любив парад, цеї непотрібної, гротескової нераз театральности, в якій любуються

плиткі уми і слабі характери. Сказав, що уважав за відповідне сказати. За те й — так казали — перенесли його „за кару“ до УСС. Що він це перенесення приняв з полекшою, це видно з його слів про побут в Коші УСС.

—o—

Підчас революційної офензиви Керенського (літо 1917 р.) от. Тарнавський брав активну участь. В наступі, який він вів на лінії Куропатники — Бишки, приділили йому гуцульську сотню УСС. (км-дт. Бужор), яка стояла за мною в резерві. Російська офензива заломилася й ми пішли вперед. Останній наш скок був над Збручем коло Бурдяковець — Скали. Не був це приємний наступ, бо мали нас на долоні, а треба було дійти аж до Збруча. З нами йшли сотні УСС, які вів от. Тарнавський. Якась частина і деякі хлопці з нашого полку перебігли Збруч і впали до Збризя. Наш полк вів пполк. Лінде (тепер емер. генерал поль. армії), з яким вони оба дуже любилися і в приватних балачках от. Тарнавський з чемности говорив до нього по польськи, цей говорив по українськи. І от тоді — так оповідали телєфоністи — коли от. Тарнавський був вже за Збручем, казав получитися телєфонічно з пполк. Лінде і давав йому

Ген. Тарнавський як отаман-комендант Вишколу У. С. С. зі своїм адютантом чет. В. Старосольським.

Ген. Тарнавський в 1936 р.

потрібні інформації. Підчас цеї розмови впали два речення, які довгий час викликали на фронті гомеричний сміх, але які, нажаль, не можемо тут повторити.

—o—

Мир в Бересті був підписаний, ми йшли на Вел. Україну. Не дуже було це безпечне, бо наші сили були слабі, а всюди були ще маси російських військ, кожне село було повне фронтовиків, які не могли зрозуміти нашої появи, всюди повно зброї, муніції. Але ми йшли й то з охотою. Ми йшли зі Скали на Балин — Дунаївці — Нову Ушицю — Бар, потім кинули нас на Могилів. От. Тарнавського стрінув я — тільки в переході — в Н. Ушиці. Я провадив свою сотню, як т. зв. „передню сторожу“. Йшли ми в шоломах, не так з потреби, як для вражіння. Вже доходили до перших хат Н. Ушиці. Всюди пустка. Нагло бачу елєгантне авто, яке суне до нас. У віддалі яких 20 кроків затримується перед якимсь будинком і з авта — бачу — висідає от. Тарнавський з двома старшинами в російських одностроях. Я засалютував, отаман махнув приязно рукою і скорою ходою війшов до будинку. Ми знали, що от. Тарнавського приділили до штабу дивізії, як референта для українських справ а рівночасно як звязкового з нашою владою в терені, в якому порушувалася дивізія. Мабуть тоді, як я його бачив, забезпечував він цей магазин, про який згадується в книжці. Ішли „союзники“, треба було перед ними забезпечити майно для української армії.

—o—

Врешті кінець. Усе валилося, рівночасно ставало легко, бадьоро. Цей кошмар, що тяжів вже від кількох літ, кудись пропав, ми мали йти на новий танець, але вже свій. Мене, також „за кару“, перекинули до технічної сотні і вислали в якесь село над самим Дністром, коло Яруги. Це було по славнім „голосуванні на фронті“, на якому я читав і пояснював відомий маніфест цісаря Карла до

фронтовиків, а вислід цього „голосування“ наробив у полковій команді багато переполоху і тому нас дали в „безпечне“ місце.

Я плянував перебрати полк з усім, що було, в наші руки (в полку було доволі наших старшин, правда нижчих, навіть в полковій команді було їх трьох), піти до Галичини і віддати в руки нашої влади бодай якусь частину готових до бою крісів. Так, нажаль, не сталося. Мене чомусь-то не повідомили у відповіднім моменті й то так далеко, що про відхід полку довідався я майже на добу пізніше. Але ще можна було здоганяти, бо ми, технічна сотня, мали фіри. Дігнали ми їх за залізничим шляхом Бар — Могилів. Але й команда не була в тімя бита, бо заки ми наспіли, вони встигли порозкидати сотні у ріжні напрямки. Я застав вже тільки команди полку, курінів, був навіть дивізіонер з дуже скромною міною. Ці наші старшини, що були при штабі полку, дали взятися на вудочку і скрупулятно, банкнот за банкнотом, перебирали полкову касу. Я махнув рукою і пішов далі зі своїми „техніками“.

Ішли ми знаним шляхом до Збруча, де, як казали, стояв пполк. Тарнавський і збирав вертаючі частини (чи не початок легенди?). Значить, ще ніщо не страчене. Швидше, буде мати поміч. Підходимо до моста коло Скали, біжу наперед. Довідуюся, що в такім-то домі є наша команда. Виходить якийсь поручник. Представляюся і говоримо. Виходить, що нема нікого, ніхто не збирає частин, навпаки, маємо зложити збрую і йти домів. Переконую його, що цеж яркий нонсенс, бож можна вже звідси вислати бодай один полевий курінь молодих хлопців-боєвиків. Не помогло. Казав, що має такі інструкції. Щож робити? Може так і треба, видно там вже мають такі пляни, видно, що ми так нагло не є потрібні. Цеж своя влада, її наказ, а вона знає, що робить...

—o—

Такою — ще більше на тлі галицької Епопеї і наддніпрянської Анабази — стоїть перед моїми очами постать ґен. Тарнавського. Це був вояклицар типу середньовічних Баярдів, яких життя і діла оспівували барди і мінстрелі в героїчних піснях. Такі гинули на полі бою, або доживали віку в почестях і славі, окружені добробутом і вигодами у винагороду за заслуги для народу.

Ні одного ні другого не дочекався ґен. Тарнавський. Не багато бракувало, аби постигла його смерть з рук таки „рідних“.

Тяжкий був і є шлях його життя. Десь там, в якомусь заказаному сільці, живе Ґенерал. Позбавлений майже примітивних вигод, все таки тихо, без докорів в чиюнебудь сторону. Бо вояцька гордість каже сціпити зуби і ще й цей хрест мовчки нести.

Шлях І-го Галицького Корпусу в поході на Київ

Написав: *Інж. М. Скидан.*

(Продовження).

Через якихнебудь пів години ми вже у Васютинцях. Судячи по зовнішньому виглядові, село заможне. Спиняюсь у заможного дядька. Приймає мене досить радо. Починаю говорити йому, що довелось багато чути негарного про його односельчан. Мій дядько крутить головою і каже як воно вдійсности є. Більш того, він росказує, що грабування селян це ще дурниця, наші люди вміють ограблювати навіть потяги. Вони, весною, коли українська армія відступала, пустили під „откос“ потяг, що віз ранених і цукор до Галичини. Коли ранені вмирали в розбитих вагонах, що кілька разів перекинулись, бо насип в тому місці дуже високий, вони їх не ратували, а тягли мішками цукор. Тут я собі пригадав про страшну картину згаданої катастрофи, про яку оповідали мені очевидці, коли ми ще були в Жмеринці.

Направляюсь до штабу і звертаюсь до полк. Микитки у справі вище сказаного. Полк. Микитка мене перебиває і каже, що має вже списки головарів грабіжництва. Порозумілись на тому, що їх треба негайно арештувати.

На другий день, ще дуже рано, чую якесь калатання. Встаю і запитую господаря, що це калатання означає. Відповідає мені, що в ночі заарештували 11 головних проводирів, але найголовніший з них втік. Його не арештували. А калатанням скликають у нас сход. Жінки заарештованих хотять скликати сход, щоби заарештованих взяти на поруки, але ніхто не хоче іти на цей сход. Отже охочих ручитись за них не знаходилось.

Заарештованих судили негайно. В обідню пору присуд був вже зроблений. Всіх їх присуджено до розстрілу. Повідомляючи мене про це, полк. Микитка запитав, як на це дивлюсь я. Очевидно, що стати в їхньому захисті я не міг. При цьому переказав мені, зі слів членів суду, як нахабно заарештовані трималисъ під час слідства, гадаючи, що галичани не мають права їх судити, що їм нічого не станеться. Помилились. Десь біля четвертої години всіх їх в тому самому ліску, що уможливлював їм грабіж, розстріляли.

Треба сказати, що цей тяжкий присуд і скоре виконання його зробило велике враження на всіх. Лементу в селі було досить. Плакали родичі розстріляних. Решта присудом була здивована, але заявляли, що мовляв самі вони того заслужили. В цілому вся ця історія була неприємна, бо вона свідчила про внутрішню болячку, яка з середини роз'їдала організм молодої держави.

Згадуючи вже про Васютинці, не можна не згадати ще такого факту, який викликав вже гумористичні балачки. Але оскільки він викликав певний відрух, я його наведу.

Коротко кажучи, іде мова про присутність старшин штабу при вінчанню у Васютинській церкві. Здається, вінчалась з кимось місцева учителька. На це вінчання священник запросив штабових старшин. Не відмовились та пообіцяли прийти. Вінчання відбувалося у вечорі.

Отож входимо в церкву. Вінчання вже розпочалось. В церкві застаємо священника, пару молодих, ще кілька осіб з боку стоїть, на крилосі замість дяка років 15 хлопець, і ми. Нашу увагу приковує до себе ніхто інший, а молоденький дячок. Що треба йому співати, судячи по всьому, він знав. Біда лише в тому, що він робив враження цілком безсилого хлопця. Проспіває „Господи“ і відпочиває, а потім не в тон вже, продовжує „помилуй“. Цей спів зразу викликав на обличчу майже всіх нас усмішку. В деяких місцях йому допомагав сам священик. Але ось знаходиться хтось сміливий між старшинами і собі хоче йому допомогти. Цим сміливим правдоподібно був сотник Петрик, який завжди був готовий на допомогу іншому. Одним словом якось обвінчали. Співав один, або двох, але воно виходило, що співали хором. Після вінчання мали веселу розмову на тему відносин в православній церкві. Тема була нова. На цьому місці повинен сказати, що я був зовсім безсилий боронити православних супроти греко-католиків. Свої позиції я без бою здавав. Тим більше, що корпусний духовник о. П. Кашуба, хоч був і дуже молодий, своїми промовами в церкві, таксамо і в приватній балачці та своїм поведенням, завжди викликав до себе заслужений респект. Не дивлючись на те, що у мене, як соціяліста, був свій погляд на попівство, всеж таки шляхетна і розумна постать корпусного священика о. Петра Кашуби залишила по собі найкращі спогади про нього. Ну, та про Васютинці мабуть вже досить. Тут відбулась перша безкомпромісова зустріч правосудія регулярної військової частини з тим, що ми звемо грабіжем серед білого дня.

Знову несподівано, щось подібне чекало вже на нас в Межирові. Зі всіх боків посипались скарги на якогось парубчака, що був пострахом для цілого Межирова. Не заслужив він того, щоби про нього багато згадувати. Тоїж ночі його схопили на горячім вчинку душегубства і на другий день присудили його до розстрілу. Приходилось думати не тільки про фронт, але і про тил.

Урядовці Управи Головного Начальника Постачання У. Н. Р. Камянець, серпень 1919 р.

Стоять (з ліва до права): Чубатий Володимир, галичанин. Онуферко Володимир, галичанин. Островський Віктор, наддніпр. Валентина Федченко, наддніпр. Потшибій Е. маляр-арт., наддніпр. О. Бухніева, наддніпр. Кравців Іван, гал. **Сидять:** Дякович, галичанин. Н. Н. галичанин. Клим Гриць, галичанин. Дзюбенко Ганна, наддніпр. Дзюбенко Юрій, сот., наддніпр. Блажкевич Іван, галичанин.

В томуж Межирові, першого вечора прохожу біля Волосного Управління. Нараз чую веселий спів. Співають у волості і виразно чути, що співають пяні.

Захожу у волость. Стукаю у двері, звідкіля чути пяний спів: „я панського роду — пю горілочку як воду“. Прошу відчинити, гримаю через двері. Мені відповідають, що наші всі в дома, а опісля хто там? Я, далеко не вічливим тоном, їм, знову таки через двері, представляюсь. Двері раптом

Пекарня Бригади У. С. С. у Бердичеві на Україні.

відчиняються і перед мною біля півдесятка переляканих осіб, що ледво тримаються на ногах. Такого непрошеного гостя вони, очевидно, не сподівались. Судячи по їх обличах, шкода їм було звідсіль виходити, але мусіли. Це було волосне начальство, яке, під таку пору, заслуговувало сувору кару.

Не скажу напевно, чи то з Межирова, чи може вже з м. Браїлова, скоріш з Браїлова, полк. Микитка їде в супроводі старшин на стацію Жмеринку, де має стояти штаб отамана Юрка Тютюника. Ціль поїздки — порозумітись щодо співділання, дорученних їм частин. Повертаються вечером. Передає свої враження про те, що він бачив і що чув. Зводяться вони до слідуючого: Наддніпрянське напів повстанське військо от. Тютюника не робить доброго враження. Сам отаман надиво дуже молодий — „хлопчак". Робить враження, що він мало розуміється на військовому ділі. Якийсь хвалькуватий і т. д. Подібне переповідали і старшини, які їздили з полк. Микиткою. Отже враження було відємне. Чи не за швидке і чи правдиве було таке заключення, сказати було тяжко. Я лише констатую цей факт.

Запорізький корпус і частини І-го Галицького корпусу здибаються під Винницею. Це перший бій частин І-го Галицького корпусу, в поруч з частинами Запорізького корпусу на терені Великої України. Вінницю захоплюють. В штаб телєфонічно передають про успіхи на фронті. Від усіх чути захоплення частинами Запорізького корпусу. Отже регулярна частина Наддніпрянської Армії, конкретно Запорізький корпус, зробили на Галицьких старшин та стрільців імпонуюче враження. Настрій піднісся. Частини корпусу втягаються повільно в боротьбу й побідно ідуть вперед.

З Браїлова штаб корпусу переїздить до Винниці. У Винницю вїхали якось непомітно. В місті не було жадного руху. Панував літній спокій та очевидно страх.

Найперше зайшов я до дому, в якому містилася чрезвичайка. В середині віє якоюсь пусткою. Стіни чимось побризкані. Одні кажуть, що це людська кров, інші в цьому сумніваються. При кінці всі погоджуються, що то справді людська кров.

Адеж жертви чрезвичайки? Їх розшукують, але зразу не знаходять, хоча всі знають, що вони мусять бути десь поблизу. Пізніше довідавсь, що ці жертви чрезвичайки були закопані в садку, біля будинку.

У Винниці штаб корпусу стоїть кілька днів. Тут вже займались питанням військової підготовки, чи господарсько-організаційними справами. В центрі всього були боєві дії. Зпід Калинівки доносили про уперті бої та про більші страти в частинах І-го корпусу.

Про Винницю треба сказати ще, що чимала частина населення скоріш очікувала денікінців, ніж нас. З одного боку денікінці їм були близчі, а подруге вони сумнівались в боєвих силах Української Армії. Про участь в боях частин Галицької Армії вони майже не знали. Отже Винницю захопили наші війська несподівано для населення.

Частини І-го корпусу з Винниці посуваються в напрямі на Бердичів. ІІ. корпус посувається на Козятин. Частини Запорізького корпусу на правому крилі. Праве крило його напрявляється на Липовець, Сквиру і Білу Церкву.

Як частини скоро посувались вперед, посвідчить нехай слідуюче: якось, в пятницю, запитую в штабі корпусу, коли і яка частина має брати Липовець, що лежить яких 40 кільометрів на схід від Винниці. Мені відповідають, що це має статись в суботу, себто на другий день. Я повинен там бути, тим більш, коли довідався, що Липовець мають взяти відділи, під командою мого шкільного товариша полк. Жупинаса. Вважав своїм обовязком разом з військами явитись в Липовці, де перед приходом більшовиків мені довелось бути повітовим комісаром. Я хотів запобігти всяким прикростям, підчас добуття міста.

В суботу, десь біля другої години, я вже недалеко Липівця, але військ не нагоню. Вже в останньому селі перед Липівцем. Військ таксамо вже не має. Кажуть, що вони були, але скоро виїхали до Липівця. В дорозі, недалеко Липівця, довідуюсь, що військ не має вже і в Липівці.

Вїзжаю в місто. Кругом ні душі, аж якось моторошно. Десь далеко за Липівцем чути гарматні вистріли. Як опісля виявилось, це було біля стації Андрушівки, себто більше десятка кільометрів за Липівцем.

Та ось несподівано зустрічаю панночку О. Асауленкову, теперішню мою дружину. Від неї довідуюсь, що в місті є вже мій був. помічник, який явився разом з військами і вже організує охорону міста. Через пару годин я в одному кіні та він в другому, давали інформації цікавому громадянству про справжнє положення на фронті і взагалі.

Тутже десятки молодих хлопців зголошувались до послуг. Одні із них залишались в місті, інші знову виїзжали негайно на повіт. Особливо мені було приємно їх зустрінути через пару годин в місточку Ілинцях, що віддалене 18 кільометрів від Липівця, при виконанню обовязків по охороні порядку. Я був радий, що Липовець не Нова Ушиця. Прикро тільки, що не обійшлось без жертв при взяттю міста.

Наші війська заскочили большевиків зовсім несподівано, коли вони працювали в своїх канцеляріях. Вони знали, що Винниця вже втрачена, але про це нікому не говорили. Десь перед дванадцятою годиною оголосили урядовцям установ, що на Липовець іде якась банда, яку треба затримати. Для цього вони передають урядовцям зброю і наказують їм приготовитись до зустрічі з бандитами. Встигли озброїти лише частину урядовців, між якими більшість була безпартійні, бо під Липівцем стояла вже гармата і обстрілювала дорогу, по якій большевики мали відступати.

Перший гарматний вистріл викликав озброєних урядовців на вулицю, якою вже проїзжали козаки. Щось біля 14 осіб з цих урядовців козаки зарубали. Між ними були цілком невинні особи, які мабуть перший раз мали в руках рушницю.

На другий день у вечорі я вже був на стації Калинівка, звідкіль потягом відїхав до Бердичева.

По приїзді до Бердичева, другого дня ранком, на-

Команда двірця у Ходорові 1919.

самперед поїхав до штабу корпусу. В час моєї відсутности тут нічого особливого не сталось. В штабі панувало помітне задоволення з того, що в Бердичеві захоплено цілий вагон грошей та, головно, багато шкіри. Вона для війська мала велику ціну.

В чужому місті зорієнтуватись тяжче, але знахожу знайомого мені члена Повітової Народньої Ради і від нього довідуюсь все, що мене цікавить.

Населення міста напочатку тремтіло зі страху. Боялись, щоби не дійшло до якихнебудь ексцесів. Прихід галицьких військ для них був несподіваний. В місті був вже повстанчий отряд от. Карого. Сам я спиняюсь в будинкові напротив чрезвичайки, себто в районі, в якому найбільше боялись небажаних безпорядків.

Довіря населення до армії зростає скоро. Відношення до повстанців, навпаки, негативне, їм не довіряють. Хоч про самого от. Карого нічого поганого не можуть сказати. Знають, що це був. добрий учитель, опісля старшина Української Армії. Повстанці таксамо роблять погане вражіння на галицькі частини. На фронт вони не збираються. Між ними знаходиться багато індівідумів, які вештаються скрізь і більше ляпають язиками, як спроможні щось зробити.

Зприводу повстанців полк. Микитка вперше говорить зі мною досить схвильованим тоном. Закінчує балачку тим, що для нього не має іншого виходу, як залишити одну бригаду, щоби не допустити до небажаних безпорядків в тилу своїх частин, про що окремі повстанці говорили одверто. І дійсно для цієї мети залишено в Бердичеві 9. бригаду. Подумайте, казав мені полк. Микитка, в одному місці залишили повстанців от. Шепеля, тут залишимо повстанців от. Карого, а там ще когось і т. д., це в тилу армії зовсім небажане. І треба признати, що полк. Микитка мав рацію так говорити.

На одній із вулиць Бердичева, випадково зустрів в уніформі українського старшини, свого давнього знайомого жида Якерсона, пізніше студента Української Господарської Академії в Подєбрадах, а тепер інженіра. Перед цим він був ранений, чи контужений. Ходив він по Бердичеві, як та біла ворона. Переказує мені, що всі дуже дивуються, як він може служити в Українській Армії, коли вона робить погроми. Що він на їхнє здивованнє відповідає всім однаково, а саме радить іти в Армію і воювати за Україну, тоді про погроми вони і не почують.

Слідуюча одноденна стоянка штабу була в Козятині. Велика вузлова стація. Тут нас інакше зустрінуть, міркував я собі. Цеж містечко, в якому я провів найкращі свої юнацькі роки. Тут я дістав перші й основні лекції національної свідомости. Тут я вперше прочитав книжечку, в якій на адресу Миколи II. писалось: „Дрожі тіран, знай что суд і на тебя есть, і суд етот уж блізок".

Але я помилився. Зустріли так, як нас скрізь зустрічали в містечках. Насамперед іду на двірець. Зустрічаю там свого шкільного товариша, який є старшиною в комендантурі чи що. Балакаємо. Власне я його запитую, а він держучи руки в кишенях, неначебто тиждень не їв, як той астроном впер свої очі в небо, і мені відповідає. Яким був мій З., таким і залишився. Залишаю його дивитись на небо, а сам іду до волости, але не застаю нікого. Заходжу до Земельної Управи. Таксамо нікого. Повертаючись, здибаю тов. К. На мої запитання чую відповідь: не знаю, тяжко, не можу і т. д. Під вечір зустрічаю ще О. Р. „Так от чому ви колись носили вишивану сорочку" звучить у її відповіді. Далі не балакаю, бо наші шляхи розійшлись.

Містечко само собою живе буденним життям. Люди ходять собі неначеб то нас і не помічають. Коли Козятин якийсь чужий для мене, то він ще більш чужий для інших. Витання хустинками, приємні усмішки, теплі слова і т. д. це ще ніщо. Хочеться бачити зустріч більш річеву. Відчувати, що ми і решта всі, одно і теж. Хочеться відчувати річеві прояви з боку населення, а не одні тільки вияви внутрішнього почуття. Хочеться бачити тих, що з гордістю хотіли б вступити в наші ряди, тих, що зі захопленням беруться до організації для нас міцного і здорового тилу, тих, що хочуть робити і вміють робити. Цих нам найбільше бракувало.

На шляху між Козятином аж до Фастова таж

сама картина, тіж самі прояви симпатії, таж байдужність і т. д.

Стоїмо кілька днів у Фастові. Багато говориться про повстанців. У синодику кожного з нас прізвища багатьох отаманів. Про одних дістаємо відомости, а инші знову навіть зголошуються до штабу зі своїми плянами і міркуваннями. Для штабу вони знаки запитання. Побоювання за них зростає.

Настрій населення якийсь нервовий і напружений. Більш, ніж де, говориться тут про погроми.

З фронту відомости увесь час задовольняючі. Ніхто не сумнівається, що ми через кілька днів будемо в Києві.

30. серпня ми переїздимо з Фастова на стацію Боярка. Починаючи з цього часу, я на подіях спинюсь докладніше, бо вся суть походу була в них і за них судиться окремих осіб і цілу армію.

Серед білого, ясного дня, наш потяг із музикою підїзджав до стації Боярка. Гарний день, гарні околиці, сосновий ліс, літниська, музика — все це до купи створює святочний настрій.

Ми вже на двірці, де застаємо великий рух. Довідуємось, що перед кількома хвилинами з Боярки відїхав на фронт під Київ головний отаман С. Петлюра. Далі нам передають, що за стацією є ще вбиті большевики, що за пару годин має бути похорон машиніста і його помічника, яких вбили на нашому броневику. Далі зголошують, що частини вже під самими Києвом. Стрільці в особливому настроєві. Бачучи верхи київських святинь, хрестяться, падають на коліна, від радости цілують землю. Ці відомости зворушують і нас всіх.

За пару годин штаб майже у повному складі стоїть над свіжою могилою машиніста і його помічника. Хтось каже, що один із них галичанин, а другий наддніпрянець. Віддавши їм свою останню повинність, знову всі вернули на свої місця. Чекаємо нових донесень і снуємо пляни на майбутнє.

Від нас ховаються останні проміння сонця. Насувається справжній літній вечір. Ми всі стоїмо колом у кінці стації — на пероні. Серед нас гол. от. С. Петлюра. Переказував нам, як перші частини вступали в Київ. Палицею креслить по піску плян вулиць, якими і куди ішли війська. Підкреслює, що на його думку треба було вступати якось там інакше і т. д. Балачка ця тривала з пів години. Це була перша зустріч штабу Корпусу з С. Петлюрою.

С. Петлюра відїздить. Ділимось враженнями. С. Петлюра не зробив враження військової людини, це підкреслюють майже всі. Розходимось на свої місця. Іду з полк. Микиткою і робимо собі підсумок нашої балачки з С. Петлюрою. При кінці під секретом полк. Микитка каже мені, що на стації Квіткове є вже денікінці. Зустрілись із ними війська от. Тютюника. — Як бачите, ситуація тяжка. Може статись, каже полк. Микитка, що ми візьмемо Київ, а опісля доведеться його без бою залишати. Мушу підкреслити, що про рух денікінських частин ми взагалі мало знали.

Ночуємо ми на ст. Боярка. О 7. год. ранку 31. VIII. маємо виїхати до Києва. Мене запросив на ніч на приватне помешкання старий приятель. Прощаючись з полк. Микиткою, обіцюю, що в 7 год. я вже напевно буду на двірці.

Від свого приятеля і його знайомих довідуюсь про багато цікавих для мене справ щодо відступаючих частин та взагалі про життя в Києві в останніх місяцях.

Лягаємо пізно, але мені чомусь не спиться. Біля шестої години я вже на двірці. Бачу, що біля потягу ходить вже полк. Микитка. Побачивши мене, іде на зустріч. Мабуть вже щось трапилось, майнула в мене думка.

Полк. Микитка зустрічає мене словами: „Я вже вас чекаю давно". Здоровлюсь і на моє оправдання відповідаю, що я прийшов на цілу годину раніш. Полк. Микитка каже: „Як знаєте, начальником гарнізону міста Києва мав стати ґен. Краус. Але в ночі ґен. Краус мені телєфонічно переказав, що після уважного роздумування він прийшов до висновку, що краще буде, коли начальником гарнізону стану я. Його головний аргумент той, що його німецьке прізвище викличе у населення здивування а то й незадоволення. Я з доводами ґен. Крауса погодився і згодився ці функції взяти на себе". Передаю тут мою розмову з полк. Микиткою лише у скороченій формі. На все сказане, я полк. Микитці відповів, що все це дуже добре. Підкреслив, що з боку ґен. Крауса виявлено добру волю і зрозуміння умовин. Але тут мене полк. Микитка перебиває і продовжує далі: „Я згодився, але мав на увазі, що всі справи цивільного характеру, до часу призначення когось урядом, переберете на себе ви. Про це я навіть говорив із ґен. Краусом". Цим зворотом справи я був заскочений, але мусів погодитись.

У призначену годину потяг наш їде на Київ. Час особливо якось біжить скоро. Ось, ось і ми будемо вже в Києві. Мене охоплює якесь дивне почуття. Хочеться, щоби Київ був дальше, бо не вистарчає часу для того, щоби накреслити собі хоч маленький плян тих завдань, що їх треба буде зробити в першу чергу. Та де там, ми вже в Києві.

Події розгортаються з кінематоґрафічною швидкістю. З потягу іду оглянути кімнату для канцелярії, призначену для мене на двірці. Оглянувши кімнату, направляюсь до вихідних дверей, щоби подивитись на Київ. На порозі я побачив трьох москалів. Один із них прапорщик, другі два рядовики. Чую, що вони хотять бачити командіра корпусу. Полк. Микитка їх приймає. Я, щоби сховати своє здивування, повертаюсь у свою кімнату. Буду чекати аж вони вийдуть, щоби запитати полк. Микитку, що це за москалі, подумав я.

Думати довго не довелось. В мою кімнату хтось стукає. Прошу! Відчиняються двері і на порозі бачу непрошених гостей. Прапорщик каже, що командір корпусу послав їх до мене. Чому до мене? А про це думати не має коли.

Між мною і згаданим прапорщиком, фізіономія якого свідчила, що це мав бути „малорос" із колишніх підпрапорщиків, відбувається коротко така розмова:

Хто ви? Розвідка Полтавської ґрупи, Добровольчої Армії.

Як ви тут опинились? Перейшли через ланцюховий міст.

І наші застави вас пустили? Ніяких застав ми там не бачили.

Остання відповідь мене дуже здивувала. Поспішаю з рештою запитань, щоби піти і негайно зясувати, чому не обсаджено нашими частинами ланцюхового мосту.

Коли ви переїхали через міст? Оце тільки що. Звідтіль просто приїхали сюди.

Чого ви приїхали сюди до нас на двірець? Мали на увазі захопити телеґраф і телефон, але тут застали вас. Ваші війська ми зустрічали також в місті, але вони нас не чіпали.

Чи з вами ще хто перейшов на цей бік, чи тільки ви самі? Ми самі.

Хто командує вашими військами? Ґенерал Бредов.

Чи думаєте ви вступати в Київ чи ні? — Не знаю.

Коли ви підійшли під Київ? — Сьогодні раненько.

Знову хтось стукає. Прошу! Відчиняються двері і в мою кімнату входить добровольчий штабс-капітан і з ним пять рядовиків.

Те саме. „Командір корпусу послав до вас".

„А, ви здесь ґаспадін прапорщик"? звертається він до згаданого вже прапорщика. „Так точно". „Ви можете іти".

Прапорщик відходить, я починаю розмову з цим останнім. Чоловік, як кажуть, битий, і на всі мої запитання відповідає уникаючи, як справжній офіцер: „не знаю", „кажется", „ето завісит од главнаво камандованія".

Наша розмова кінчається дуже скоро. Все потрібне я вже знав від прапорщика. Зі свого боку висловлюю слідуючі два становища.

1. Київ взятий нашими, українськими військами ще вчора. Отже про вступ добровольчих військ у Київ не може бути мови і не має потреби.

2. Інтереси справи вимагають від нас і від них вважати сьогодні Дніпро демаркаційною лінією і в порозумінні наступати на північ. Прошу це передати вашій команді. На свої слова я почуваю туж саму відповідь: „Ето завісит од камандованія".

Вирядивши зі своєї кімнати немилих гостей, я зразу іду до полк. Микитки. Полк. Микитка, судячи по всьому, дуже зворушений. Пане полковнику, чому не обсаджено ланцюховий міст? — „Це відтинок Запорізького корпусу. Це мав зробити Запорізький корпус", відповідає полк. Микитка. Пане полковнику, прошу вас зробити все можливе, щоби міст було негайно обсаджено, щоби не допустити переходу через нього добровольчих військ. „Добре, все це вже робиться".

В цей час хтось каже, що на площі біля двірця є вже частини Запорізького корпусу. Іду туди і бачу до краю зморених козаків. Скаржаться, що мали дуже великий перехід. Бачу, направляється в мій бік полк. Дерещук, Державний Інспектор Запорізького корпусу. Швидко підходжу до нього і починаю передавати йому коротенько про свою розмову з добровольчою розвідкою. Підкреслюю, що не обсаджено ще моста. Прошу на це звернути увагу, оскільки це на відтинку Запорізького корпусу. Доводжу до його відома про ті функції, що припали в цей день на мою долю. Рішуче підкреслюю, що в даній ситуації галицьким частинам буде дуже тяжко зорієнтуватися. І, нарешті, прошу його держати зі мною найтіснішій звязок, що я буду напевне потребувати його допомоги. (Д. б.).

Постійна вистава мистецьких творів

Віддавна відчувалося у Львові недостачу постійної вистави-сальону, де українські мистці могли б передавати свої праці і таким способом мати постійний звязок з громадянством. Ідучи назустріч цій потребі, в редакційних кімнатах **Видавництва »Червона Калина« уряджено постійну виставу мистецьких творів.**

М. Бутович Ґрафіка

З сальону Вистави »Червоної Калини«.

Ініціятива того культурного починy стрінулася вже з належним признанням і зрозумінням як в кругах наших мистців так і в кругах ширшого громадянства.

В-во »Червона Калина« відкриттям постійної вистави **кермується лише культурними цілями**, значить з одного боку бажалоб бодай в деякій мірі піддержати українських мистців в їх відповідальній і тяжкій праці, з другого облекшити спроможність культурним сферам нашого громадянства на догідних умовинах набувати мистецькі твори тривкої вартости.

Зацікавлені мистецтвом, можуть оглянути в кожний час цю нову ґалєрію картин наших визначних мистців, де побачуть твори всяких напрямків і з широкою тематикою, так що кожному трапиться нагода вибрати те, що найбільше підходило б йому до душі й серця, або милувало око.

Управа Вистави буде у постійному звязку з українським мистецьким світом і може теж перебирати та передавати замовлення і служити при них фаховою порадою.

На переломі

Щоденник підхорунжого з 1918 року.

Написав: *Теодор Марітчак.*

(Продовження).

3. листопада.

Наш гурток рішив виїхати якнайскорше, поки ще можна захопити якийсь поїзд, бо й на залізницях починається хаос. Усім нам одна дорога — на Люблин чи пак до Реївця, а звідтам до Галичини. Крім найнеобхідніших вояцьких річей я випродав усе, навіть підручну валізку й подушку, щоб не заважали мені в незнаній мандрівці.

Може буду потрібний нашій справі.

Під наш прапор.

Жовква, 6. листопада.

Вибирався я без ясно означеної мети до мало знаного мені Львова, щоб там розглянутися, що робити дальше, а попав у цілком незнану Жовкву. Мушу оповісти, як це сталося.

Пізно в ночі з неділі на понеділок ми виїхали з Холму. Було нас до десяти військових писарчуків — два українці, більшість жидки зі Східньої Галичини й один поляк, саме той товариш із військового суду, родом зі Закопаного. На двірці в Холмі ми ледве захопили поїзд і насилу впхалися туди, так був набитий людьми, майже самими здемобілізованими австрійськими вояками. Не всі з нас дісталися до вагону дверми, деякі мусіли влазити вікном. Так ми глотилися разом з іншими вояками, наплечниками, куферками й вояцькими клунками, аж до самого Реївця. Тут ми повисідали, бо поїзд ішов дальше на Люблин, а нам дорога на Раву, на Галичину.

Наш поїзд ще добре не задержався, як на інших рейках саме рушав поїзд у сторону Галичини. Ми кинулись туди. Але тільки чотирьом із нас поталанило вискочити на дошку-степеницю, що йшла уздовж вагону, інші не зважились на таку акробатику й лишилися в Реївці. Наш новий поїзд теж набитий вояками, як селедцями, деякі їхали на дахах вагонів.

Це був транспорт із Люблина. Самі українці зі станиславівського 58. полку піхоти і якогось полку уланів, що в часі війни стояли кадрами в Люблині. Вертали домів. Було їх до дві тисячі, в новіських одностроях і в новіських жовтих чоботах та ременях, в багатьох по два плащі на собі, а новіські наплечники повипихані, аж шви тріщали. Оповідали, що цілий Люблин два дні тремтів перед ними, поляки переговорювали і вговорювали, дали до границі три поїзди й позволили забрати все, крім зброї. Та вони кріси поламали, 40 новіських скорострілів витягнули з магазинів і знищили, а з іншим добром виїхали. Забрали теж трохи крісів, ручних гранат і муніції та багато револьверів. Весь транспорт організували й вели підстаршини, зі старшин бачив я тільки одного, хорунжого без відзнак, але він до нічого не мішався.

З тим транспортом ми їхали з Реївця до Рави, від 4-ої години над раном до 6-ої пополудні, увесь час на тій дошці при вагоні, придержуючись рукою рами відчиненого вікна, другою залізного дручка.

Була це божевільна їзда. Їдкий дим паровика заєдно завівав у лице, дрібними гострими вугликами діставався до очий і гриз до болю, до сльоз. Перевтома від довгого стояння, від судорожного скорчу рук, від непереспаної ночі просто валила з ніг, а тут треба було вважати на кожний сильніший стукіт коліс, щоб десь на закруті не відкинуло тебе на рейки. Тривожно тулився я до стіни вагону, як поїзд мчався через вузькі воєнні містки і поли мого плаща тріпотали об деревляне поручча. Один із нас, отой трохи хирлявий закопанчик, не витримав страшної втоми, простягнувся на вузькій степениці і в такій позиції їхав кілька годин, а навіть дрімав, рискуючи, що його кожне сильніше потрясення може скинути під колеса поїзду. Два рази на більших зупинках вмивали ми лице та очі, щоб вичистити від сажі й відсвіжитися, але й це багато не помогло. Ми приїхали до Рави замащені як коминарі з набряклими очима. З жахом думаю про цю несамовиту їзду на степениці, в якій кожної хвилини можна було наложити головою і так по дурному скінчити велику війну. І справді, сам не вгадаю, що це таке горіло нам під ногами, як отому незнаному воякові, що їхав на даху вагону і ніччю розторощив собі голову об залізничий місток на двірці в Раві.

Правда, до самої Рави ми не доїхали. Машиніст зупинив поїзд добрих два-три кільометри перед містом, дальше їхати не хотів і ніхто на тім не настоював. Він мав наказ відвезти транспорт лише до границі Української Держави, хотів завернути вже з Белзця й було з ним досить мороки, щоб підвіз до Рави. Вояки грозили й револьвером. А коли він розжалівся, що не дістав ще платні та має дома жінку і двоє дітей — назбирали йому й кочегареві повну шапку грошей, поставили біля нього на машині підстаршину з револьвером і він згодився повести поїзд до Рави. Наші люди були й цим вдоволені, повисідали з вагонів, відпустили поїзд до Люблина, а самі помаширували на двірець до Рави.

А залізничий двірець аж кишить від вояцтва й цивільних людей! Повно їх теж у численних поїздах, що стоять готові на двірці й тільки чекають на — машини! Бо машин нема! Нема чим їхати! Кілька поїздів відійшло до Ярослава й Люблина і їх не звернули!

Міжтим вечоріло, похолодніло, почав падати перший сніг. Ми, „холмщуки", забралися в місто відпочити й переночувати.

Залізничі стації в Королівстві були обсаджені польськими міліціонерами, цивільними молодими людьми з крісами. Люблинського транспорту не

чіпали, хоч мали на це велику охоту. Тільки на одній стації гурток міліціонерів збирався „контролювати“ люблинський транспорт, але їх наші люди прогнали, а двох міліціонерів, що вилізли аж на дах вагону до „горішніх пасажирів“, скинули звідтам просто на землю. За зброю міліціонери не хапалися, булиб їх рознесли.

На самій границі нема ніякої обсади, ні польської, ні української. Навіть така велика стація, як Белзець, що має свою набірню та гайцерню, ніким не занята. Це щось наче „невтральна полоса“.

Щойно за Белзцем, у глибину Галичини, ми побачили при якомусь залізничому містку перших українських міліціонерів — вояків з круглими синьо-жовтими кокардами на шапках. Було їх кількох, мабуть пильнували містка й залізничого шляху. Ця перша зустріч зробила на всіх величезне враження. Аджеж це ми вже в себе дома, на нашій та своїй землі, ми вже на території Української Держави!

У Раві кожному з нашого холмського гуртка стелилася інша дорога — тут ми й розпрощалися. В Раві я розлучився теж з моїми відзнаками австрійського підстаршини — відпоров три білі звіздки з ковніра і скинув з держака багнету чорно-жовте портопе. Тепер ще тільки по жовтих опоясках на рукавах і по малих гузиках на вилогах пізнати, що я „однорічний“.

Ранком на залізничій стації в Раві те, що попереднього вечора. Тисячі вояцтва й багато цивільних, що напираються їхати, повні вагони готові у дорогу та нема машин. Були дві, пішли на Ярослав, бо туди найбільше напирають. Кільканацять озброєних українських вояків увихаються по стації між вагонами та юрбою, на пероні поставлений скорострїл на вагони, а командант двірця, чорний низький четар в уланській куртці, ледви дає собі раду з кількатисячною людською юрбою. Збирає біля себе здемобілізованих вояків українців і виголошує промови. Говорив, що у Львові ллється кров та закликав усіх, поспішати до Львова нашим у поміч.

Нарешті десь сполудня найшлася вільна машина, почіпили її до наповнених битком вагонів і ми виїхали до Львова. Але по дорозі в Жовкві, де ми приїхали біля 7-ої години вечора, звеліли всім висісти, вирядитись у дві лави й візвали вояків українців виступити наперед. Виступило зо три сотки, впорядкували нас і повели до уланських касарень, інших відпустили дальше поїздом на Львів.

З учорашнього транспорту з Рави залишилося кількадесять людей, решта порозходилася з касарень нині ранком. Зате зголошуються щораз нові вояки з околиці Жовкви. Буде у касарнях добрих три сотні. Сьогодні формують їх у відділи. Мене приділили до 2. сотні 2. чета*).

Так я нехотячи попав у Жовкву на яких кілька днів. Тут зачинається моя служба при українському війську. Та мені властиво всеодно, де її починати. За кілька днів маємо відійти до Львова нашим у допомогу. Поляки держать ще тільки головний дворець.

Сьогодні вечором наша сотня склала присягу Українській Державі.

7. листопада.

Організація війська йде пиняво, можна навіть сказати дуже незручно. Складається на це багато причин. Найголовніша це те, що зібралися тут стрільці й старшини з ріжних сторін краю, з ріжних бувших австрійських частин, собі взаїмно здебільшого незнані, чужі. Зібрав їх тут чистий припадок — утруднення чи пак цілковите перервання звязків між Жовківщиною та рештою Східньої Галичини, припинення залізничої комунікації на Львів, головний вузловий пункт. Всі вони, а головно стрільці, напираються у свої ближчі сторони, між своїх ближчих людей, щоб там працювати успішніше серед знаного їм окруження та на добре знайомому терені. А перш усього кожний хоче до дому, бодай на кілька днів. І справді, важко їх тут затримати, а ще важче запрягти до роботи, бо кожний вважається тільки припадковим гостем, якому обставини перервали дорогу і він нетерпляче дожидає тільки нагоди, щоб за цю гостину чемно подякувати.

Крім цього багато на своїй совісти мають деякі старшини, що замало цікавляться касарнею, замало прикладають рук до праці. Маємо в касарні звиш трицять старшин і вищих досвідних підстаршин, але тільки одиниці зпоміж них цікавляться людьми й енергійніше взялися до організації війська.

Пізно в ночі на сьогодні прийшла до касарень одна сотня бувшого австрійського 30. пішого полку, що стояла кадрою у Замості. Прийшли при повній зброї, з двома скорострілами, з обозом та навіть привели зі собою кілька штук рогатої худоби, бо при сотні був свій господарський відділ.

Забезпеченим табором і при зброї перебилися так зі самого Замостя до нас, хоча їх по дорозі польські міліціонери в Королівстві намагалися кілька разів роззброїти. Прийшли зі своїми старшинами, під проводом якогось дуже енергійного поручника.

Сьогодні в полудне відмаширували дальше, прочистити наперед одно бандитське гніздо під Львовом, а відтак зголоситися в столиці.

10. листопада.

Ми цілком відтяті від світа. Часописи не приходять ні з заходу, ні зі Львова. Не було ніяких вістей ні здалека, ні зблизька, ні добрих, ні злих.

Тому тутешні люди страшенне збентежені появою двох післанців зі Львова, вчора одного стрільця-інтелігента, а в ночі на сьогодні ще й од-

---

*) Ось поіменний виказ вояків 2-ої чети 2-ої сотні Жовківських Добровольців, що зберігся в моїх записках:

Білецький Василь — десятник, Іванців Ілько — вістун, Поврозник Василь — вістун, Боджак Микола, Бойчук Онуфрій, Бординевич Григорій, Гарасимко Михайло, Гезьо Петро, Грогубяк Петро, Гугляк Михайло, Дик Іван, Каплун Гриць, Кидик Федь, Кудла Михайло, Микитюк Вартоломей, Петришин Олекса, Процяк Олекса, Сивуляк Василь, Федьчишин Стах, Цахнюк Петро, Яріш Василь, Ярош Кипріян.

ного старшини, — з проханням якнайскорішої допомоги. Ніхто тут і не думав, що у Львові положення тяжке. Міжтим панове команданти і старші були здебільша заняті видаванням суперечних наказів, замість організувати й розбудовувати українську армію, так доконче й єдино тепер потрібну!

І вийшло таке, що тепер до Львова нема кого вислати!

Післали вістового на Раву, завернути сотню 30. пішого полку, що пішла була туди, а не на Львів, як нам казали, а тут у касарні ставлять на алярм першу сотню з вояків бувшого 30. і 58. пішого полку.

12. листопада.

Допомога для Львова відійшла аж сьогодні вечером у силі двох сотень*). Вчора й нині цілий день було чути від Львова сильну гарматню пальбу.

Мене приділили до Сотні Добровольців, командантом є пор. Іван Затварський зі Самбірщини. Він найбільше займається в касарні нашими людьми.

14. листопада.

Наша сотня зветься тепер Перша Сотня Добровольців; формують ще дальші. Добровольцями тут усі вояки, бо добровільно служать в українській армії, ніхто їх до цього не примушує. Так і називають усіх добровольцями й так звуть себе самі.

Проте, дивна річ, серед цих добровольців є дуже відмінні типи. Багато їх, аж на диво багато, приходить до свого війська дійсно з патріотизму та з великим одушевленням. Це здебільшого молоді хлопці, останні австрійські набори, майже рекрути, але є також досить досвідчених фронтовиків. Зголошуються масово й видко, дуже охоче, але коли побачать, що в касарні ними не цікавляться, поплентаються кілька днів та розтікаються домів на села. Інколи приходять знову, мабуть таки тягне їх до війська, а може в хаті теж дуже нудно, світ цікавіший — і тоді вже остають. Це гарний матеріял, тількиб йому трохи військової школи і можна з ними світ добувати.

Немало є й таких, що не мають куди подітися й тримаються війська. Це здебільшого сини бувших виселенців, що їм війна забрала майно, батьків і рідню та які ще дітьми кілька літ наволочилися по Росії і тяжко набідували. Таких у Жовківщині дуже багато. Маємо тут у касарні наприклад двох братів; молоді хлопці, один нижче поборового віку, себто нижче 18 літ, що їх у першому році з батьками виселили в Росію, а австрійські спалили господарство, як „зрадникам“; на виселенні в Росії батьки повмирали, вмерли там також сестри й наймолодший брат, а вони самі недавно вернулися; отож у цілій касарні нема більш охочих та слухняних хлопців, як ці два брати. Є таких більше, навіть якийсь жидок зпід Гусятина напрошується до війська, тільки він дуже хирлявий і не знати, що з ним робити. На загал це найкорисніший матеріял при війську, вони хліба не їдять даром.

Найгірші типи це ті, що приходять до війська по однострій та черевики, захвачують, що тільки можуть, й заносять на село, щоб за кілька днів знову повторити цю штучку. Роблять таке й кількома наворотами, я сам чув, як вихвалювалися між собою, хто більше заніс. Ще пів біди, коли такий вкінці залишиться при війську, бо таки може придатися, але ба, такі звичайно не вертаються!...

Затеж такі вояки, що опинилися тут випадково, в „гостях“, вже майже цілком переводяться, а хто лишився, то вже й тримається.

Як бачимо, доволі складна ця вояцька мозаїка, ріжні мотиви приводять добровольців до касарні, отож і тяжко їх організувати. Тимбільше тяжко тепер, коли свіжий примір австрійської армії, після памятної лекції російської революції — ніяк не вплинув на збільшення військової карности й послуху, а хіба навпаки, дуже їх обнизив. А вже найгірше, що в нас нема добрих та популярних організаторів, які вмілиб промовити до розуму й серця людей і з цього досить гарного матеріялу зробити гарне здисципліноване військо.

Тому покищо справи стоять так, що хлопці дальше відходять собі з касарні, коли хотять і куди хотять, і коли хотять приходять, або й ні... Не помагає й те, що новий комендант коша сот. Ів. Коссак енергійніший ніж його попередник.

17. листопада.

Сьогодні заалярмували Першу і Третю сотню, вибрали з кожної по 50 вояків і вирядили їх у похід на Раву. Робили це з великим поспіхом, від алярму до відмаршу не минули й 3 години. Ніхто з нас не знає, в чім діло.

В ночі з пятниці на суботу, тобто на вчора, знова доходив зі Львова сильний гарматній вогонь. Говорять, що до Львова прийшла більша військова допомога з Великої України.

А я знову при каламарі чи пак із олівцем у руці. Ще з перших днів нічого я тут іншого не роблю, як лиш списую вояків, веду їх у перегляді, інколи помуштрую і ось так помагаю нашим старшинам. Але все те було досі принагідне, доривочне. Тепер пор. Затварський запакував мене до справжньої канцелярії. Призначив мені у касарні окрему кімнатку, три кроки завдовжки півтора завширшки, колишню кватиру рахункового фельдфебеля, що не хотів перейти на нашу службу й щойно забрав звідтам свої манатки, — з касарняним столиком, залізним ліжком та великою скринею на підручний магазин хліба, і осьтут я тепер у ночі сплю, а в день урядую. Я є рахунковим для кількох сотень одночасно і діло йде, бо крім стрільців та бохонців хліба нічого іншого до рахування нема. Заслуженину виплатив сам пор. Затварський і це не мої справи. Зрештою іншої роботи не маю, хіба що старий вахмайстер, справник уланських касарень тягне мене інколи до кухні скоштувати, чи юшка добре посолена.

*) Це був т. зв. ляшківський півкурінь, що під проводом пор. Григорика й хор. Данилюка повів дня 14. XI. бравурний наступ на Замарстиніз і заломив польський фронт. Начальна Команда у Львові цього успіху, нажаль не використала, бо не мала звязку з півкурінем, який з цеїж причини майже зовсім розлетівся.

18. листопада.

Опівночі на нині розбудили мене стрільці з поготівля й забрали скорострїл та дві ленти. Бо моя кватира, треба знати, це не тільки канцелярія, мешкання й магазин хліба, але й магазин зброї. Біля ліжка вартує грізний скорострїл, а під столиком скрині муніції.

У Львові дводенне перемиря. Це використали здемобілізовані австрійські вояки, чужинці, що хотіли видістатися зі Львова, але задля боїв не могли цього досі зробити. Вже вчора сполудня почали переїздити через Жовкву цілі валки того вояцтва і ця мандрівка не вгавала всю ніч. Мабуть у звязку з цим рухом на головному шляху було й скріплене поготівля.

Одна така валка ще вчора під вечір заїхала до нас до касарні на нічліг. Картина, якої ніколи не забуду! Довга кольона селянських підвод, а на них повно вояцтва, здебільшого старшин, трохи цивільних, жінок і дітей. Видко й вищих штабових офіцирів з наплечниками й клунками. А всі перемерзлі, змарнілі й виголоджені. Це чехи, німці, а найбільше мадярів. В кожного з них білі опояски на рукавах і на шапках, а на підводах на довгих патиках повівають білі хустинки. Це знак невтральности. Залишені на ласку й неласку долі, всі вони мандрують у свої батьківщини.

Заварили їм у касарні чаю з румом і дали хліба, більше і в нас не було. Я допитував між ними, чи хто не їде до Відня або через Відень. Охоче зголосився один четар, мадяр. Я передав ним лист до дому.

Сьогодні пополудні має відійти по 30 людей із кожної сотні під проводом сотника Коссака в невідомім напрямі. Говорять, що на Львів.

Я зголосився у похід.

Винники, 21. листопада.

Увівторок під вечір, передучора, нас заприсягли на касарняному майдані й після промови посла Короля ми відмаширували з Жовкви до Львова, на допомогу. Є нас три сотні, один скорострїл та обоз із похідною кухнею, разом до 200 людей під проводом поручника Затварського.

Перед відходом поручник запитував мене щераз, чи я добре розважив свій крок. Перемовляв мене передтим також поручник-інтендант, якому я також зголошував мій відхід, обіцюючи взяти до себе до інтендантури, бо не має людей. Але канцелярія без мене не пропаде. (Далі буде).

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914-1921 РР.

І. ІІІ.

Проф. М. Грушевський про холмську і бесарабську справу. „Вільне Слово". Зальцведель 1918, ч. 31/32, ст. 2.

Промова в Ц. Раді. 1918.

Проф. Теодор Гоза. „Діло". Львів 1934, ч. 173, ст. 4: Посмертні згадки.

Артилерійський референт у Нач. Команді. Некрольоґ.

Прохода В. Вождь та військо. „Збірник памяти Симона Петлюри". Прага 1930, в. 8, ст. 109—148.

Спроба історії українського війська від 1917 по час інтернації (на теренах В. України).

Прохода В. інж., пполк. Завдання вояків армії УНР на еміґрації. „Табор". Каліш 1929, 8°, ч. 10, ст. 9—32.

Прохода В. пполк. Записки до історії Сірих (Сірожупанників). „За Державність". Зб. І. Каліш 1929, 4°, ст. 72—117.

Табор в Фрайштадті. Формування 1-го козацько-стрілецького полку. Формування дивізії і переїзд її на В. Україну. Повстання проти гетьмана. Боротьба з большевиками. Бої на польському фронті. Бої 1-го і 4-го сірих полків на большевицькому фронті. Переформування Сірої дивізії в корпус і луцька катастрофа. Вплив Сірих на населення України. З 6 схемами.

Прохода В. пполк. Записки до історії Сірих або Сірожупанників (Матеріяли до української військової історії). Частина ІІ. „Табор". Варшава 1927 8°, ч. 5, ст. 47—62; 1928, ч. 6, ст. 22—45.

Частина перша цих Записок друкована в „За Державність", зб. І. Тут є такі розділи: Передмова. Протокол. Вступ. „Отряд" Сірих. 10-ій полк Сірожупанників. Відділ Сірих. 4-та дивізія Сірожупанників. Боротьба з рос. добровольцями ґенерала Денікина.

Прохода В. пполк. Записки до історії Сірих або Сірожупанників (Матеріяли до української військової історії). Частина ІІІ. „Табор". Каліш 1928, 8°, ч. 7, ст. 43—53; ч. 8, ст. 53—69; ч. 9, ст. 90—95.

Передмова. Вступ. 4-й Сірий стрілецький полк. 4-та Сіра стрілецька бриґада. Опис бойових подій 4-ої Сірої стріл. бриґади з 15 по 22 вересня 1920 року.

Прохода В. пполк. Записки до історії Сірих або Сірожупанників (Матеріяли до української воєнної історії). „Табор". Варшава. 1930. 8°, ч. 14, ст. 98—110.

ІІІ. Останній період боротьби з московськими большевиками на Поділлі. (1920).

Прохода В. Коротка історія Сірих або Сірожупанників. Відбитка на шапіроґрафі. (Де?). 4° м., ст. 21 і 3.

Нац.-культ.-просвітня праця серед полонених українців до сформування Сірої дивізії. Формування 1-го козацького стріл. полку. Формування дивізії. Переїзд дивізії на Україну. Повстання проти гетьмана. Боротьба з большевиками. Бої на польському фронті. Переформування Сірої див. в корпус. Відділ Сірих. Нац.-культурний вплив 1-ої Сірої дивізії на населення України.

Прохода В. Крути. „Гуртуймося". Горні Чорношиці 1930, 4°, ч. 4, ст. 15—18.

Прохода В. На чатах. „Гуртуймося". Горні Чорношиці 1934. 4°, ч. 12, ст. 7—10.

Ідеольоґічна стаття.

Прохода В. Оптимізм С. Петлюри. „Тризуб". Париж 1935. 8°, ч. 21/22, ст. 3—8.

Прохода В. Памяті донського козака полковника М. Фролова. Відкриття намогильного памятника на чужині. „Діло". Львів 1931, ч. 161.

Прохода В. інж. пполк. Петлюра та збройна боротьба. „Гуртумося". Прага—Горні Чорношиці 1934, 4°, ч. 11., ст. 10—13.

Петлюра, як творець збройної сили.

Прохода В. інж. Сірожупанники в повстанні проти уряду гетьмана Скоропадського. „Табор". Каліш 1928, 8°, ч. 9, ст. 90—95.

Конотоп.

Прохода В. інж. пполк. Українська військова еміґрація в Чехословаччині. „Табор". Варшава 1935. 8°, ч. 24, ст. 18—24; ч. 25, ст. 38—44.

Прохода В. пполк. Як Симон Петлюра став Вождем Української Армії. „Гуртуймося". Прага—Чорношиці 1932. 8° в., ч. 9, ст. 20—24.

Проць І. „Віденський фронт". (Причинок до історії української військової еміґрації). „Укр. Скиталець". Відень 1922. 8°, ч. 21, ст. 32—35.

Віденська „Збірна Станиця" в рр. 1918—1921.

Проць І. На порозі нового року. „Укр. Скиталець". Відень 1923. 8°, ч. I (23), ст. 35—36; ч. 2 (24) ст. 21—22; ч. 3 (25), ст. 28—29.

Проценко Петро сотн. Оскілківщина. „Літопис Черв. Калини". Львів 1934, 4°, ч. 4., ст. 16—18.

Процес Шварцбарта. „Укр. Нива". Варшава 1927, ч. 57 (62), 58 (63), 59 (64).

П. С. Дух Січи. Календар „Громада" на 1926 р. Львів 1925. 8°, ст. 64—68.

Моральні підстави січового руху. Практичні завдання Січового товариства.

Пташинський П. Орґанізація збройних сил української і російської контрреволюції та бюджет гетьманщини (1918). „Архів Радян. України". Харків 1932. 8°, ч. 4/5, ст. 292—334.

Гетьман Скоропадський та формування українського та московського війська, в тім 18 документів.

Пузицький Н. ґен.-хор. Бої Сірих за Коростень. (Рік 1919). „За Державність". Збірник 2. Каліш 1930. в. 8°, ст. 73—96.

Проти большевиків. З 6 схемами-мапами.

Пузицький А. ґен.-хор. Боротьба за доступи до Києва. „За Державність". Збірник 5. Варшава — Львів 1935, в. 8°, ст. 9—61.

1919. Проти большевиків. З 4 схемами-мапами. Продовження далі.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

Всім П. Т. Передплатникам, що в січні і лютому не прислали залеглої передплати та біжучої на 1936 р., вислала Адміністрація почтові інкасові доручення, та не всі П. Т. Передплатники їх викупили. Адміністрація просить поладнати справу залеглостей найдальше до дня 15 березня. По тім речинці Адміністрація здержить висилку журналу всім залягаючим з більшими сумами. Біжучу передплату на 1936 р. просить Адміністрація прислати також до того речинця.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 3. / Березень 1936.

ЗМІСТ:

Михайлові Грушевському
Микола Матіїв-Мельник 2
Братання на фронті під Солькою
І. Петрович 2
У. С. С.
Ф. Невестюк 3
Останні дні II. Корпусу
Теодор Марітчак 4
Галичани над морем
Юрій Липа 7
На марґінесі книжки „Ґенерал Тарнавський"
Максим Брилинський 11
Шлях І-го Галицького Корпусу в поході на Київ
Інж. М. Скидан 14
Постійна вистава мистецьких творів . . 19
На переломі
Теодор Марітчак 20
Бібліоґрафія 23

Редаґує: *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка.*
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Міліоновий збут ПАПЕРЦІВ і ТУТОК

„КАЛИНА“

говорить сам про високу якість і дешеву ціну.

фабрика в Тернополі — фабр. склад Львів, вул. Бляхарська 11

„НОВА ХАТА”

журнал для плекання домашньої культури

від 1-го січня 1935 р. виходить двічі в місяць при тій самій ціні.

Передплата на рік 16 зол.
Квартальна 4·50 зол.
Поодиноке число 85 сот.

Пишіть за зразковим числом на адресу:
ЛЬВІВ, РИНОК ч. 39. І. п. Тел. 285-83.

Вашу будучність найкраще й найпевніше забезпечить

„КАРПАТІЯ“

Товариство взаїмних обезпечень на життя У ЛЬВОВІ, РИНОК ч. 38 (власна каменица). Тел. 258-43.

Кожний член „Червоної Калини“ а надто кожний б. УСС і взагалі кожний вояк УГА повинен прочитати І. частину Споминів М. Заклинського п. н.

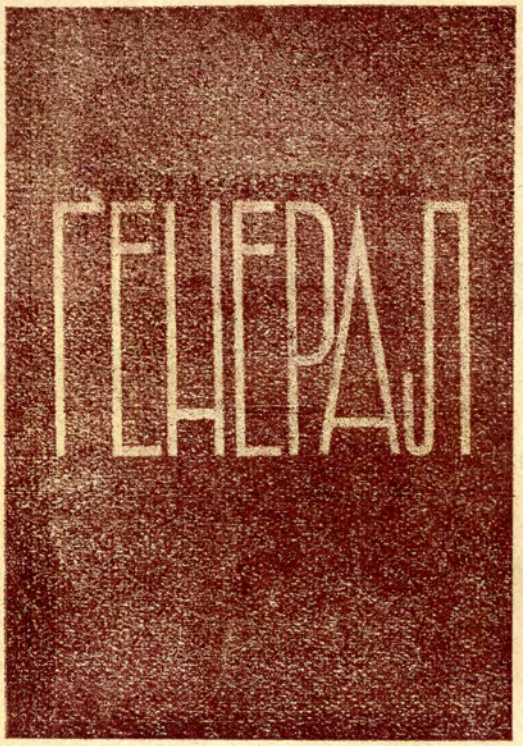
„А ми тую стрілецьку славу збережемо“.

Читаючи цю книжку, кожний пригадує собі свої переживання з днів слави Українського Січового Війська, та й довідається багато цікавого, чого сам не бачив.

Спомини Заклинського, це новий вклад до народної скарбниці, звідки наше молоде покоління черпатиме сили до змагань за волю свого народу.

Книжка коштує всього 1 зл. а з пересилкою 1.25 зл. Хто надішле гроші за книжки, пяту дістане даром і не платить порта.

Замовляти:
„ВСЕСВІТ“, Львів, Об[illegible]инська 7. І. п.

Так в
талан
терату
рію г
живої
ожда УГА.
Тарнавськ
і Начальног

ИГАРНЯ
к. Т-ва ім. Шевченка
чиця в Перем

Другий наклад
АЛЬБОМУ У. С. С.
вже появився!

Ця памяткова, монументальна книга, прийнята з небувалим признанням, розійшлася у першому накладі одним махом. Тепер появився другий наклад, поширений обємом. Двіста нових світлин додаткових.

Видруковано небагато примірників, тому радимо поспішати з замовленнями!

Вид-во „ЧЕРВОНА КАЛИНА“
, Льві вул. Зіморовича ч. 12.

Йдучи на зустріч побажанням численних наших співацьких гуртків та хорів, а також усіх тих, що цікавляться рідною піснею,

Вид-во „ЧЕРВОНА КАЛИНА“ почало друк

ВЕЛИКОГО СПІВАНИКА
„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

200 найкращих пісень у обрібці найвизначніших наших композиторів — на жіночі, мужеські й мішані хори. Пісні стрілецькі, побутові й обрядові.

Це багатий вклад у рідню культуру, в скарбницю музичного дорібку.

ВЕЛИКИЙ СПІВАНИК „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ буде одиноким і найкращим джерелом, з якого черпати можна при кожній нагоді, укладаючи програми святочних або принагідних обходів та концертів.